

Антін Гралюк

З історії українців в Боснії

(Спогади члена однієї родини,
що емігрувала до Боснії і уроджена в
новій країні)

Антін Гралюк

З історії українців в Боснії

(Спогади члена однієї родини,
що емігрувала до Боснії і уроджена в
новій країні)

МЕЛЬБОРН (АВСТРАЛІЯ) - 2001

ВСТУПНЕ СЛОВО

Спогади Антона Гралюка - "З історії українців в Босній" належать до виїмкових і рідкісних. Країна, після першої світової війни була складовою частиною Народ. Республіки Югославії. Країна була мало заселеною, бо в 1948 р. виказувала лише 2.565.000 населення, що розмістилося на 51.600 квадратових метрів землі.

Спогади Автора є виїмково не тільки цікавими, але й рідкісними. А чайже було відомо, що після колонізаційних заходів Австро-Угорщини в 1890-1913 рр., з Галичини і в деякій мірі з Закарпаття, біля 10.000 українців поселилися в Боснії у повітах Прнявор, Дервента, Прієдор, Босанська Градішка, Баня Лука, а також незначне число в Хорватській Республіці, у повітах Славонський Брод і Новска.

Із прибутком перших українських поселенців у Боснії розпочалася організація греко-католицької Церкви, де велику ініціативу та допомогу дали митрополит Андрей Шептицький та єпископ Кир Діонісій Няраді. Але з тим було чимало труднощів. Ось в 1908 р. митр. А. Шептицький відкрив у Камениці монастир для студитів, а в 1922 р. їх змушеніо залишити Боснію. В 1924 р. о. Митрат Олекса Базюк став апостольським адміністратором в Баня Луці, але в 1924 р. цю адміністратуру скасовано. І коли в рр. 1932-40 виходив тижневик "Рідне Слово" і щорічні календари під редакцією о. М. Фіракач постали "Пробуді", ощадні каси й кооперативи, культурний раці допомагала українська студентська колонія в Загребі, то рівночасно відбувався прискореним темпом процес денационалізації за браком українських шкіл. В добавок в 1920-их роках проходила велика боротьба з православним рухом, який мав велику піддержку від москофілів і сербської влади.

Автор А. Гралюк дає таку основну та вдалу характеристику Боснії, як країни поселення українців. "Красива природа, багата земля, чимало народів і поселенців, все це сприяло приїздові нових поселенців, включно до українських... окупація країни

давала непогані умови прожитку і закріплення. Єдиним неділком країни було населення... Серед тих народів визначніші були і є серби, хорвати, босняки - музулмани і багато інших, які по природі є або спокійними і добрими або завзятыми і немилосердними. Наші поселенці закріпились в диких околицях, корчували дерева, будували хати, садили овочеві дерева та сіяли збіжжя. Наші люди вміють бути працьовитими, вони скоро закріпились на нових місцях поселення, але все тривало недовго".

Війна в 1941-45 рр. створила дуже важкі часи прожитку і праці. Багатьом українцям в Боснії довелось покинути свої доми та господарства і через репресії за участю в українському легіоні. У висліді частина наших земляків переселилась в Срімі та Бачці, а велика частина виїмігрувала з Югославії на Шлеськ, Австралію й ЗДА.

Родина Гралюків була великою й активною родиною серед українських веселенців Боснії. Першим приїхав дід Автора Петро Гралюк осінню 1902 р. і згодом за ним попрямували дальші члени родини.

Автор Антін Гралюк народився в Боснії в 1929 р. Треба з великим признанням відмітити, що він зумів в таких умовах закріпити релігію, національну свідомість і в такому дусі свою дочку та чотирьох онуків.

І хоча батьки Автора були виїмково працьовитими та підприємчими, належить відмітити, що до 1932 р. в одній хаті з двох кімнат жила одна велика чисельно родина Гралюків з 11 осіб, включно до дідуна і бабуні, дві старенікі бабуні, два брати і дві сестри батька Гралюка.

Спогади А. Гралюка треба розцінювати, як виїмково рідкісну і важливу книгу. За сотні років бездержавності, поважна частина 50 мільйонового українського народу мусіла і була змущена залишати рідні землі і рятувати себе поселенням по різних країнах світу.

Ми не маємо багато публікацій про українців в Боснії. І хоча автор вже був уродженцем в країні поселення, він зумів

задержати національну свідомість, релігію, традицію і передати це на свої дальші потомства. Еміграція українців в початкових 1900-их роках не була політичною. В Західній Україні в тих часах була поважна економічна криза. Ці бідні та занедбані тодішньою владою шукали котра країна могла б їх в той час рятувати. Такою виявилася Боснія: мало заселена, багата, родовита земля, різнопородна дичина в старовинних лісах і добре умовини поселення та настанова влади.

Але там були і труднощі, передовсім багато народів, племен, з різними противорічними релігіями, переконаннями, низькою культурою і які не надавались до спільнотного культурного співжиття. Вони виявилися жорстокими, безжалісними і жили ізольовано самі для себе. Треба подивляти українських поселенців, що вони в таких умовах зуміли задержати свою окремішність, плекати релігію і задержувати традицію, а у випадку потреби йшли в ряди хорватського легіону проти національного ворога України.

Друга світова війна принесла жахливі страхіття для українців Боснії. Молодших брали до армії, які там гинули, інших розстрілювали, палили доми, обкрадали і вивозили все майно. Люди почали втікати, забирали це, що могли і в таких умовах одні пропадали без вісті, інших ховали там де їх вбито.

Автор так пише про ці труднощі: "...провів я радісне і цікаве дитинство..., я відчував любов до краю, де я народився... пізніше розпочалась незгода між українцями і поляками... поляки почали кепкувати над українцями, називати їх лайлівими та образливими посмішками. І саме тоді я відчув... справжню любов до всього, що українське, до своєї батьківщини і до народу... гаряча любов до свого рідного залишилась по сьогоднішній день".

Ситуація для поселенців в Боснії ставалась щораз більше нестерпною, німці, поляки та подібні верталися до своїх країн, а українці почали шукати за іншими теренами переселення. Таким чином, автор Антін Гралюк в 1970 р. виїжджає до Австралії з родиною чвіркою, а в 1975 р. повернувся до Югославії

і забрав батьків до Австралії, а в 1992 р. ще й маму дружини.

В кінцевих рядках автор представляє чорну і незавидну долю великої родини Гралюків. Як власники багатої української землі в тодішніх політичних умовах, вони були змушені все це залишити і йти в чужі сторони і шукати кращої долі для цілої родини.

Еміграція українців до Боснії не була політичною, а радше шукала кращих умовин життя та хліба. На цій дорозі родина Гралюків пережила важку долю, втрати і жахливі переживання свідомих людей поневоленого народу. Якщоб зробити перелік, як пише Автор, скільки Гралюків на тому шляху пропали, загинули чи передвчасно померли, перед нашими очима являється чорна і погана картина.

Були ще інші, які пропали безслідно і слід про них пропав, багато зденеціоналізувались, забули рідну мову і молитву, а скільки порозіздились в заокеанські країни, де проживають "без роду й імені".

Автор так реалістично та вдало закінчує свої спогади про долю всіх тих, "які безповоротно переступили свій рідний край, поріг і розсіяли свої кості по цілому світу. Бо вони хотіли жити в такій вірі і традиції, як їх породили їхні батьки".

Мирослав Болюх

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

Всесторонньо допомагав українським поселенням в Боснії

Перші відвідини - 1902 року.

Другі відвідини - 1909 року.

Треті відвідини - 1913 року.

Четверті відвідини тільки у Сремі і Бачці року 1928 року.

Митрополи граф Андрій Шептицький, народився 29 липня 1865 р. в селі Прилбичі, коло Яворова. Молодий шляхтич, скінчивши з відзначенням гімназію, зголосився до військової служби, однак через хоробу шкарлятини, покинув. Після того вступив на університет Права, а згодом здав Докторат Права. Та шлях Андрія був інакший. Він рішастсья вступити до монастиря оо. Василіян в Українському Обряді, що він і зробив 1889 р. Чотири роки пізніше стає висвяченим на священика б а рік пізніше, дня 17.6.1899, стає назначений на єпископа, щоб наступного року статти Митрополитом Галицьким. Торжественна інtronізація відбулася 17.1.1901 р. у архикатедральному храмі св. Юра. Цей уряд митрополита він гідно виконував аж до самої смерті 1.11.1944. Хоч митрополит Андрій був тільки митрополитом Галичини, однак він жваво цікавився долею всіх Українців по світі. Він відвідував Українців в Канаді, Америці а також і в Боснії. Усюда старався потішити, захотити а, коли було треба, то й помогти. Вірних Українців в Боснії митрополит Андрій відвідав три рази 1902, 1909 і 1913. Після кожних відвідин відчувалася, в першу чергу духовна батьківська опіка Митрополита.

Подаю тільки згадку про відвідин Митрополита у сторони Боснії, Срему і Бачки 1928 року.
Перші відвідини 1902 року.

Митрополит Андрій, залізничним поїздом приїхав до міста Дервенту. З Дервенти, у супроводі о. Сегедія прибув до Прнявора, де його дуже величаво дочекали люди і представники віроісповідних громад і властей. На вроčистому Богослуженні в костьолі, бо церкви ще не було, поучав і потішав Митрополит народ, обіцяв старатися про священиків. З Прнявора разом з о. Сегедієм Митрополит відвідує інші села наших поселенців-Піонерів, а саме: Банялуку, Стару Діброву, Челінці, Осечко, Йошовку, Каменіцу. Тут побачив одне гарне місце і обіцяв людям, що цю землю закупить і побудує церкву і насадить виноград і садовину, де люди будуть мати працю і гарний прихід. В скорому часі Митрополит це вповні виконав, а також

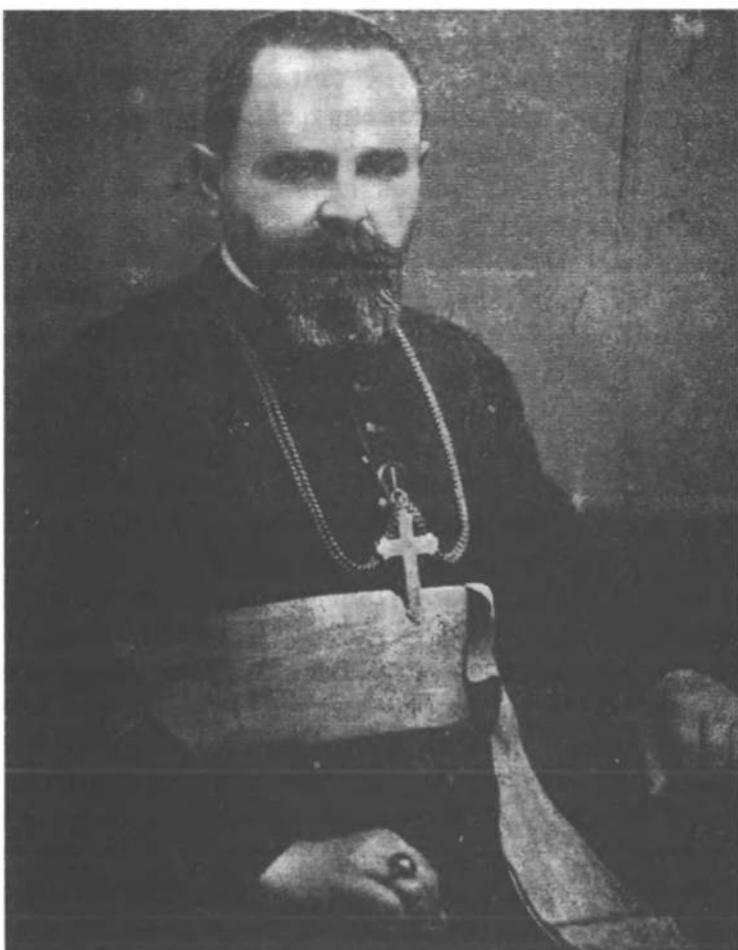
збудував монастир Отців Студитів. Всі будови закінчено 1908 року.

Другі відвідини - 1909 року.

Другі відвідини відбув Митрополит початком осені. Приїхав Митрополит до Каменіце на посвячення церкви й монастиря. Тут вже були прибули скоріше оо. Студити і були аж до 1922 р., коли то урядова влада змусила їх покинути монастир і Боснію. Треті відвідини 1913.

В третє відвідав Митрополит Боснію року 1913, приїхавши до Каменіце, вже був хворим.

Року 1928, четвертий раз Митрополит відвідав ті сторони, однак не був у Боснії, тільки у Сремі і Бачці в супроводі Владики Діонісія Няраді.

ПРЕОСВЯЩЕНИЙ ВЛАДИКА ДІОНІСІЙ НЯРАДІ

ПРЕОСВЯЩЕНИЙ ВЛАДИКА ДІОНІЗІЙ НЯРАДІ

Преосвящений Владика Діонісій Няраді народився 10 жовтня 1874 р. в Руськім Керестурі в Бачці.

Скінчивши народню школу й гімназію у Вінковцях, а далі продовжував у Загребі як питомець грекокатолицької семінарії, закінчивши богословію і докторат.

На початку 1899 р. стає священиком, а вже 1902 р. стає ректором семінарії в Загребі до 1914.

Декретом від дня 3-го червня 1914 р. Апостольська Столиця іменує д-ра Діонісія Нярадія Апостольським Адміністратором Кріжевецької дієцезії, а булею від 5-го грудня того ж року титуллярним єпископом Абеленським.

Вже 9-го січня 1915-го року приймає він у Римі єпископські свячення. Сейчас кидається у вир праці у Кріжевецькій дієцезії, а одночасно у роках 1922-27 стає назначеним апостольським адміністратором Пряшівської епархії, а в роках 1938-39 апостольським візитатором Карпатської України.

За часів коли Владика Діонісій управляв епархіями в Кріжевцях, в Пряшеві та у Хусті, за його заслugoю й працею вчинено багато добра. Владика Діонісій будує церкви, монастери, закладає парафії, школи, садочки і ревно старається про своє стадо й спасіння людських душ.

22-го квітня 1920-го р. Апостольська Столиця в Римі Владику Діонісія іменує Кріжевецьким єпископом а після двох років знову вибирається на Закарпаття і має обняти дві дієцезії: Мукачівську і Пряшівську і там залишається аж до 1927-го р., а потім знову повертається до Кріжевців. Але в осені 1939-го р. по великій потребі Владика Діонісій відходить на Срібну Землю Закарпатської України і тут докладає великого зусилля й праці, щоб направити те, що було занедбане й затрачене за довгих часів чужого панування.

По короткому часі на цю маленьку й нещасну Срібну Землю Закарпатської України наступив давний ворог і Владику арештують. Після довгих випитів і знущань та загрози Владику

Діонісія Нярадія проганяють з Закарпаття.

Владика Діонісій вже з підірваним здоров'ям, гнобленим й змученим, повертається назад до Кріжевців.

Такий хворий й втомлений незадовго, а саме 14.4.1940 р. на 66-му році трудолюбного життя, віддає Богові свою душу.

ВСТУП

Незавидна доля розігнала українців по цілому світі. Довголітня неволя та брак власної держави, спричинили часті виїзди політичних і заробіткових українців в Європу і далекі американські терени. В деяких місцевостях українські поселенці вже мали свою 200-літню історію.

У мойому спогаді я коротко обмежусь тільки до переселенців-колоністів у Боснії, зокрема про історичні спогади села, де я народився.

Насувається питання звідкіля взялись в Боснії наші люди і як вони туди заїхали. Боснія спершу належала до Туреччини. Коли Боснія прилучилася до Австро-Угорщини, у висліді колонізаційних заходів останньої, біля 10.000 українців переїхали з Галичини і в незначній мірі з Закарпаття.

У той час Боснія була мало заселеною, багато землі заросли густими лісами. Щоб заохочувати людей поселяватися в таких умовах, уряд розписав заклик до всього населення австро-угорської імперії, що можна набути в Боснії землю на дуже догідних умовах, а навіть даром. І таким чином, населення Австро-Угорщини почало населявати Боснію.

Перші українські поселенці, приїхавши до Боснії, зустрілись з дуже важкими умовами поселення. Не було доріг, крамниць, найменших слідів людського життя, а тільки кругом густі ліси, важкі до переходу дебри і всюди багато диких звірів, небезпечних для людського життя. Одиноким виходом для новоприїжджих була праця і праця. Треба було корчувати ліси, будувати хати, засівати зерно.

Це правда, що на початку Австрія давала нашим людям землю даром, а це був густий ліс і тернина і як скоро виявилось, це були найгірші землі. Численна колонізація була найуспішнішою в роках 1900-1913.

Спершу прибували наші люди переважно у Прняворський повіт, майже з усіх закутків Галичини. Кілька років гірко бідували. Треба було важко працювати, корчувати ліс і все це

робилось руками і сокирою та іншим знаряддям, а хліба не вистарчало.

По кількох роках, ізольованя від світу, без своєї церкви, священика, друкованого слова, люди почали вдаватися о поміч до Львова.

Дізнавшись про таку трагічну долю наших людей в Боснії, Впреосв. Митрополит Андрей Шептицький зацікавився нашими переселенцями і за його старанням пересилає до Боснії першого священика о. Андрія Сегедія. Розуміється, що о. Андрій мав поважні труднощі в такій розсіянній і великій парафії та всіх задовільнити. Але він з великою любов'ю і послідовністю сповняє свої душпастирські обов'язки. Кільканадцять літ о. Андрій був єдиною інтелегентною особою серед наших людей у Боснії.

Перші піонери: з ліва сидять: о. Кіндій, о. Мітр. Базюк і о. Колодій. Стоять: о. Біляк і о. Чусняк, студит

Вже по першій візитaciї в 1902-у роцi, за старанням митрополита Андрея Шептицького до Боснії 1907-го року

Апостольська Столиця іменує др. О. Йосифа Жука Генеральним Вікарісм для наших поселенців з осідком в Сараєві.

В 1907-у році Ексцепленція Андрей Шептицький також купує за власні гроші в селі Камениця землю і починає будувати монастир оо. Студитів і присилає туди монахів.

В цьому самому часі Митрополит присилає інших священиків з Галичини до Боснії. 1910-го року до Прнявора приїхав о. Фелікс Щурко і о. Михайло Кіндій. Згодом, після року, в 1911 р. на Дев'ятину приїхав о. Юрій Колодій, а рік пізніше о. Григорій Біляк на Дубровну.

Важливою подією належить вважати приїзд о. Мітрата Олекси Бозюка, 7-го жовтня 1914 р. до Сараєва, як Апостольського Адміністратора. З того часу наша церква в Боснії стала незалежною від місцевих римокатолицьких єпископів.

Щоб бути більше своїх вірних, в 1916 р. Мітрат Базюк переноситься до Баня Луки. Тут, крім своїх обов'язків адміністратора, сповняв обов'язки пароха та їздив на села до своїх вірних до Яблонова, Церовляни, Обсичко і Козарац. Після першої світової війни в 1924 р., Боснію прилучено до кріжевацької єпархії, а о. Мітрат став єпископським вікарієм.

З хвилиною приолучення Боснії до кріжевацької єпархії, зачинає життя серед місцевих українців прямувати новим руслом. Наші поселенці дістають першого владику в особі Впреосв. Діонісія Няраді, який виявив себе добрим батьком і опікуном. Він дуже старанно працює, основує п'ять нових парафій і закликає з Галичини ще більше священиків для душпастирської праці в Боснії. Треба згадати також, що по лівому боці ріки Сави в Славонії, живуть наші переселенці.

ДОКЛАДНІШЕ ПРО КОЖНУ ПАРАФІЮ

Українці замешкують такі деканати: Банялуцький, Прняворський, Славонський, Сримський і Бачванський. Належить підтвердити, що до уваги береться тільки Боснію.

Банялуцький деканат. Наша парафія в Баня Лука заснована в 1917 р. Церковцю збудовано в 1931 р. Празник відбувається в день Свята Царя Христа. Начисляє парафіян біля 700 осіб. До народної школи ходять 35 дітей, а до середньої - 23. Парафія має філію в Яблонові, парохом є о. Франко Латковіць.

Каплиця в Баня Луці

Належить пригадати, що всі статистичні дані є тільки до 1941 року, до початку другої світової війни.

Церовляни. Село Церовляни віддалене від повітового міста Босанська Градішка - 10 км. Парафія основана 1934 р., церковця збудована 1917. Празник є Священомуученика Йосафата. Парафія начисляє біля 500 осіб. Парохом є о. Іван Левіцький.

Каминиця від повітового міста Прнявора віддалена 36 км. Парафія заснована в 1932 р., друга церква збудована в 1924 р. Празник величають на Різдво Пречистої Діви Марії. Парафія начисляє - 750 душ. До школи, яка є у Брезічанах учає 40 дітей, Філія на Обсечку. Парохом є о. Евстахій Легенький. Тут був монастир Студитів від 1908 р., який згорів в 1924 р.

Козарац від повітового міста Прієдор віддалений 12 км.

Парафію засновано в 1910 р., церковцю скінчено 1940 р. Празник на Чесного Хреста. Парафіян 1150 осіб. У школі в Тернянах вчиться 47 дітей, а у Козарці 32 дітей. Філія в Марінці і Постереві. Парохом є о. Сильвестир Соломон.

Стара Дуброва - віддалена від повітового міста Пряшів 34 км. Парафія заснована в 1900 р., церква збудована в 1914. Храм церкви на Вознесення Христове, парафіян 895 душ. До школи в Бранешці ходять 18 дітей. Філія є в Новій Дуброві. Парохом є о. Тарас Думка.

Пряшівський деканат

Дервента - є повітове місто. Парафія основана в 1907 р., а відновлена в 1930. Своєї церкви ще не було, вживано хорватську Римо-католицьку Церкву. Празник в день Успення Пресв. Діви Марії. Парафіян біля 1550 осіб. До народної школи ходить 28 наших дітей. Філія є в Детляку. Парохом є о. Олександер Біляк.

**Детляк: Благословлення ювілейного
хреста 23.7.1939**

**Хор і оркестра Укр. культ. Студ. Т-ва “Пробосм”
у Загребі. (Знимка під час турнею в
літі 1939 в Дервенті).**

Дев'ятина - віддалена від повітового міста Прнявор 25 км. Парафія заснована 1900 р., церква збудована 1936 р. Храм церкви на Успення Пречистої Діви Марії. Парафіян понад 1550 осіб. До школи в Дев'ятині ходить 53 дітей, Хорчавани 27 дітей, Поточани 17. Філія в Хорчаванах. Парохом є о. Михайло Юреста.

Дев'ятина: Парафіяльна церква

Лішня - віддалена від повітового міста Прявор 28 км. Парафію засновано в 1931 р., Празник в церкві в день Верховних Апп. Петра і Павла. Парафія начисляє 1135 осіб. В школі в Лішні навчаються 44 дітей, Віячани 15 дітей. Філія в Брезік і Гайова. Парохом є о. Онуфрій Тимко.

Лишня: параф. церква

Липениця - віддалена від повітового міста Прявор 28 км. Парафія основана 1938 р., а церковця збудована 1912 р. Церковний храм в день Покрови Преч. Діви Марії. Парафіян коло 900 осіб. В школі Липениця є 31 дітей, Раковац 15, Сербац 6. Філія є в Раківці, Расавці, Сердовічах і Селисках. Парохом є о. Стефан Матус.

Прявор - повітове місто. Парафія основана 1897 р. Це є найстарша парафія на терені Боснії. Церква мурована й викінчена в 1912 р. Храм церкви на Преображення, парафіян 1850. В школі Прявор 83 наших дітей, Вучяк 31, Глоговац 35, Моравіця серб. 28 дітей. Філія на Українськім Лузі. Парохом є о. Григорій Біляк, декан.

Хочу пригадати, що крім наших українських поселенців, тут

Прнявор: Церква і параф. дім

поселилися поляки, німці, мадяри, чехи, італійці. Поляки-мазури виїхали до Польщі вже після війни в 1946 р. Німці виїхали ще скоріше, а саме під час війни в 1943-у р.

Коротко дещо про німців. Вони є дуже роботяжі і господарні люди. До Боснії прийшли тоді, як і наші люди та одержали найкращу землю, а саме в прняворському повіті, село Глоговац. Це було дуже вигідне та корисне місце для господарки. Це був горбок, на якому поселилось велике село. З обох сторін була рівнина між річками Укреною і Віякою, земля родюча, а на половининах горбів посаджено багато винограду й садовини, різноманітних овочів і все це творило велике багатство. Мадяри і чехи в часі війни одні порозходились, інші залишилися. Італійці поселилися в селі Штівор і ще до сьогодні там проживають.

Села, де жили українці, сьогодні є майже пустими. Пр. Село Коминіца сьогодні не існує, все заросло лісом, так як колись. Інші села, як Дев'ятиня мають тепер свою церкву з кільканадцятьма родинами.

У повітовому місті Прняворі вже в 1988-у році збудовано монастир-духовний центр, який ще до сьогодні залишився. Церкву в 1991-92-х роках була знищена і завдяки Отцеві Овадові її поновно збудовано, але на жаль там уже немає багато наших

вірних українців. У місті Баня Луці там ще є декілька родин, але церкви вже немає, хоча священик є. На новій площі, що уряд віддав назад, наші люди, які ще там залишилися плянують будувати нову церкву, а зараз там вже збудовано парафіяльний дім.

Дервента - повітове місто

Поселення цієї околиці зачинається подібно, як і інших, з цією хіба різницею, що на протязі років люди поселяються з інших парафій, околиць чи навіть у свій час з Галичини.

Майже з усієї Галичини є люди, але переважно з таких повітів: Збараж, Золочів, Зборів, Підгайці, Перемишляни, Бережани, Броди, Камінка, Добрі Води, Струмілова, Бучач, Городенська, Рава Руська та декілька з Карпатської України.

У склад дервенської парафії входять такі села в околиці: Кукавіца, Бащари, Жівінци, Плеган, Бієло-брдо, Куліновці, Абіці, Мішковці, Детляк, Календеровці та всі місцевості від Броду до Сараєва, крізь залізну дорогу, де живуть українці греко-католики.

Тому, що це творить дуже розлогий край, варто згадати дещо про поодинокі оселі.

Найбільш відомою нашою оселею в Боснії було Сараєво. Воно майже виключно складалося з інтелігенції. Тут був старий осідок парафії першої апостольської адміністратури. В часі першої світової війни і в перших роках після війни, було тут поважне число наших урядників, а деякі навіть займали високі становища. Згодом старші повмирали або виїхали і кількість українських поселенців поважно підупала. В 1940-41-их рр. лишилося всього біля 30 родин, а крім цього багато наших дівчат з усіх осель Боснії розмістилися на службу головно в Сараєво. Сьогодні будь-яка українськість у Сараєві затрачена і пропала.

Теперішня дервенська парафія, з осідком у Дервенті, датується щойно 1931 р. Однак її історія дещо ускладнена. Вже

Владика між українцями в Сараєві

в 1907 р. бачимо священика в Сараєві, котре належало до району цієї парафії. Метрики провадяться щойно від 1910 р. і окремо в Сараєві і Завідовцях і там уже з кінцем 1910 р. і початком 1911 р. мають свого священика о. Михаїла Кіндія. Коли ж о. Кіндій виїхав до Козарця, парафію завідують з Сараєва о. Д-р Йосиф Жук, а опісля о. Мітрат Базюк. З Сараєва доїжджають і до Дервенту.

Під час першої світової війни у Завідовцях якийсь час перебував о. Д-р Мірко Боїць, а згодом, як військовий капелян мешкав в Сараєві. Як о. Базюк перенісся до Баня Луки в 1916 р., парафія залишається без священика аж до 1930 р. Парафію відновлено з осідком в Детляку. Парохом був о. Микола Ороз.

Пригадую, що в тому часі у Детляку не було ще нашої церкви, тільки австрійський уряд призначив тоді 5 гектарів землі для будови церкви. Люди збудували, як тоді казали "фігуру", де літом або як була гарна погода, відправлялась Служба Божа, а через зиму відправляли по хатах. Дяком був Михайло Івахнюк.

Церковця на Детляку, парафія Дервента

В той час о. Ороз зорганізував церковний хор, який був широко знаний в цілій околиці і дуже успішно діяв аж до другої світової війни. Хочу пригадати, що через тих два роки о. Ороз мешкав в приватній хаті родини Івана Жеребного.

З кінцем 1932 р. приходить на становище пароха о. Сегемон Слиз з осідком у Дервенті, а вже 1.6.1937 р. завідателем парафії стає о. Олександр Біляк. Тут збудовано в Детляку єдину муровану церкву в рр. 1932-33.

Пам'ятаю, як мій дідунь та інші вірні жертвоюно важко працювали, разом з нашими батьками перекопували землю, приготовляли, щоб навесну 1932-го року робити цеглу, яку самі потім випалювали її під будову.

Рубали величезні дуби і тесали колоди, а потім самі руками різали крокви, балки, дошки, лати на дахівку і т.п. Все це була велика, важка і основна праця, яку виконувано добровільно, без оплати.

Вибрані мужі, з дозволом від влади, ходили до інших

місцевостей, збирали гроші для будови церкви, але були й такі, що ворогували, нарікали, а то ще й робили труднощі і перепони. Але остаточно церкву збудовано і вона вірно служила для спасіння людських душ. Парафія начисляла 1487 вірних.

Гірше представлялася справа з навчанням дітей. У Дервенті у школі навчалося 25, в Детляку 18, в Плехану 12 дітей. До середніх шкіл у Дервенті відмічаємо 5 наших дітей, а в других містах можна начислити кільканадцять наших дітей в середніх школах.

У Дервенті всю увагу і зусилля вłożено, щоб закінчити і якнайскоріше прийти до своєї церкви. Площу під церкву вже одержано. Покищо Богослуження віправляються в хорватській римо-католицькій церкві.

Хочу пригадати, що наш парафіяльний дім, де мешкав священик, вже був закуплений а біля нього площа для будови церкви. Її збудовано багато пізніше. Церковцю в Дервенті збудовано далеко пізніше, десь після 1970-их років. В тому часі парохом був о. Іван Лівіцький, який скоро помер, а після нього не було сталого священика.

Це було причиною, що в Дервентській парафії залишилось дуже мало вірних. Службу Божу відправляв священик з Прнявора через другу неділю. Сьогодні церковця ще стойть, але на жаль, без вірних. Війна усе розігнала, зараз церквою володіють хорвати, а від часу на час приїзджає священик з Прнявора і для кільканадцять родин, які там ще залишилися, відправляє Святу Літургію..

СПОГАДИ З ІСТОРІЇ МОГО СЕЛА ДЕТЛЯК

**(Тут я народився, мій перший життєвий шлях і його
доля та пережиття)**

Село Детляк положене між Дервентою і Прняворм. До першої місцевості 12 км., до другої 11 км. Село розложилося на

рівнині, біля річки України. Згадана смуга рівнини тягнеться від великої ріки Сави, тобто від Босанського Броду через місто Дервенту аж до міста Прнявор, гори Любіць.

З обох сторін річки України, яка випливає з під гори Любіць і вливається біля Босанського Броду у ріку Саву. Тут розложились гористі простори. В долині багато потоків, озерів, ставів, де багато риби, диких качок і різноманітної звірини. Цю рівнину звали Український луг.

Ще перед приходом українських поселенців на ці простори, особливо у село-колонію Детляк, де було пусто і все заросло лісами. Землі, які наші люди отримали від австрійського уряду, були всі під лісом, який був переважно дубовий і дуже придатний для будови будинків-хат. Ліс був віковічний, багатий різною звіриною. Тут домородці випасали худобу, свині, коні і це все було на пів дике.

Довкруги по горбках жили домородці, босняки і після упадку австрійської монархії, як перебрала Сербія, вони назвали себе сербами. Вони жили великими сімейними пов'язаннями, усі разом, жили примітивно, хати віддалені від себе по кілька км.

Як наші люди прийшли в ці простори, зустрілись з дуже гострою критичною настанововою місцевих людей, закидали, що наші люди заняли їхні "огніща", збиткувались, з своєю худобою робили шкоду нашим людям та називали їх - "галіціяни" або "шваби".

Село Детляк, де наші поселилися, було на самій границі між Дервентським і Тешанським повітів. Детляк належав до Тешанського повіту, а Календарівці належали до Дервентського повіту. Тут тільки дорога ділила дві колонії, які одна від другої були віддалені 1 км. Пізніше, після упадку Австро-Угорщини, обі колонії Тешанська і Дервенська належали до дервенського повіту.

Раніше, на початку передмови, вже було подано про поселення українців до Боснії. Зараз я хочу задержатись на двох селах: Детляк і Календаровці. Тут наші люди почали поселюватись в 1901-2 роках. Австрійський уряд на родину

приділював по 10 гектарів землі-лісу, що належало все корчувати, рубати сокирою коріння та промошувати шлях, робити місце на поселення. Гілля, пеньки і все крім колод, які можна було вживати на будову, складали в купи і спалювали, які згодом горіли декілька днів.

В тому часі Австрія будувала залізні дороги і треба було багато дерев'яного матеріалу. Наші люди це різали, зготовляли і возили до Дервенту за що Австрія добре платила. Це багато допомогло нашим поселенцям, а на викорчованій землі і спаленому дереві, земля дуже добре вирощувала збіжжя.

У тих двох колоніях Тешанська і Дервентська, поселились українці і поляки. Останні так себе називали, хоч мало хто з них умів говорити по польському. В тих початкових днях говорили про русинів і поляків. Як святкували свята, то взасмно себе запрошували і в загальному говорено про русько-польські свята. Але пізніше все змінилося.

Колонії були невеличкі: 40 родин українські і 30 родин польські. Наші поселенці переважно були хліборобами, але серед них були також люди, що займалися різнопрофесійною майстеркою, без чого важко було обійтися в дикому лісі. Були там ковалі, шевці, кравці, столярі, боднарі, були фахівці, що робили вози та інше.

Роботи довкруги було досить, бо домородці, які довкруги жили, нічого не знали, не вміли ніякої майстерки, а найбільше роботи мали ковалі і шевці. Початки були дуже важкі, але життя мало свої вимоги, час спішив, треба було опікуватись сім'єю і найважливіше, що багато дітей, а не було ще даху над головою. Краще було тим, які прибули на весну, то літом ще мали час, щоб збудувати якийсь притулок-хатину, а ті, що прибули в осені, мусіли собі будувати землянки, щоб перезимувати. Ще одна важлива справа - це брак води, за якою треба було йти на ріку, яка була віддалена 1/2 км. Ситуація країщала, коли люди в часі наступних років викопали на місці керніцию.

Довгі роки не було близько жодної крамниці, лікарні, своєї

церкви, священика і т.п. Просто нічого не було, навіть добрих доріг, бо до найближчого міста Дервента було 12 км. Але треба було жити, родина росла, а повороту не було і не було куди вертатися. Хиба назад до пана і бути його слугою, а тут хоча початково було важко, але краще є бути своїм паном-господарем.

Ось бачите, яка доля і недоля зустрічала наших поселенців. Такий спосіб життя був великою заправою для наших земляків і коли наступила друга світова війна, то наш народ, де б він не був, давав собі раду та зумів подолати всі життєві труднощі.

Люди почали поволі дороблятися, устатковуватися, духовно і національно збагачуватися. Але наступив час, що важко було вдержатись. Друга світова війна принесла трагедію, руїну, розбиття родин, втрати членів родин. Багато змінилось, ще більше пропало і розсіялось, сьогодні може вже знайти немає, слідів мук і праці наших рідних і пionерів.

ІСТОРІЯ МОЄЇ РОДИНИ

Зараз повернусь роки назад, щоб дещо розказати про історію родини. Чутка про можливість переселення до Боснії, яка була під Австро-Угорчиною, дуже заціківізувала та захотила людей. Люди зацікавились, розпитували, що на початку багато обіцяли, а потім практично мало дали.

Між тими, що цікавились Боснією був і мій дідуньо. Тоді він ще не був жонатим, бо був найстаршим mannen в хаті, як помер батько. В хаті залишилась дідуньова мама і два молодші брати: Олекса й Андрій. Тоді дідуньо мав 22 роки і став опікуном родини.

Щоб бути певним, дідуньо вибрався спершу сам, щоб побачити обіцяні землі. Поїхав до Боснії в 1902-у році під весну до повітового міста Дервента, звідкіля треба було йти 12 км пішотою на обіцянне місце Детляк. Як дідуньо прийшов на місце, то побачив там пустиню. Все було заросле лісом, сама дубина - віковічні дуби, але дуже гарне положення, рівнина, через яку

протікала річка Укріна. Довкруги земля гориста, переважно вкрита лісами, хоч не було добрих доріг і все далеко від міста, але всетаки виглядало, що є можливість на життя.

Дубина, яка є дуже придатною на будову була в достатній кількості, дров на паливо не бракує і земля не погана, треба викорчувати ліс. Дідуньо побачивши це все, вирішив тут поселитись, бо там уже недавно поселилися деякі родини.

Як дідуньо зайшов до земельного уряду, щоб полагодити справу на виїзд і сказав, що він не жонатий, уряд відмовив, бо тільки жонаті родини мають право на поселення і одержання даровану землю. Але, якщо в скорому часі дідуньо вжениться, матиме шансу одержати 10 гектарів землі. Дідуньо обіцяв, що в скорому часі все виконає.

Повернувшись назад домів, де їх чекала старенька мама і двох молодших братів, після спільної розмови та оповідань дідуня, рішено їхати в Боснію. Але треба було на скоро знайти добру роботячу дівчину, добру господиню, яка хотіла б провадити нову господарку.

На фільварку в місцевого поміщика працювала дівчина сирота Параня, мала стареньку маму, а її тато помер. Усі знали Параню, як дуже добру, чесну і роботячу дівчину, а і дідуньо так переконався, як її пізнав. Я про мою бабуню пишу так, як її преставляв мені мій дідуньо.

Дідуньо скоро з Паранею подружилися і погодився з собою забрати до Боснії маму бабуні під свою опіку.

Десь під осінь 1902 р., отримавши дозвіл й усі папері на виїзд, дідуньо вже одружений, забравши своєї дружини стареньку маму, свою рідну маму і своїх рідних двох братів Олексу та Андрія, від'їжджає до Боснії.

Тому, що це була вже пізня осінь, не було можливим в час побудувати дах над головою. Сусід, який тут вже скоріше поселився Антін Пшибила, прийняв дідуня з цілою сім'єю під свій дах, давши одну кімнату і так вони тут б-ро перезимували.

Хочу пригадати, що мій дідуньо з родиною приїхали з села Добриводи, Збаражський район, а бабуня походить із Збаражу.

Дівоче ім'я бабуні є Параня Вельгоцька. Дідуньо звався Петро Гралюк.

Мій дідуньо по фаху був швець, а крім того був музикантом і грав на скрипці. Завжди грав на весілях і забавах, але нормальню обробляв землю. Хочу пригадати, що дідуньо першої зими, як приїхав до Боснії, в зимі робив та направляв черевики і так вижили зimu.

Наступила весна і треба було братись за роботу. Щоб засіяти щось, треба було корчувати ліс. Ліси були віковічні, грубі дуби, грабина й інші дерева, все це треба було рубати і корчувати. І так корчували кусок за куском, спалювали і засівали збіжжя, бараболю і різноманітну городину, просо, гречку, а на осінь засівали жито і пшеницю.

Земля була дуже догідна, а де ще спалювали деревину, там все родило. Земля була дуже догідною на бараболю. Вона дуже добре родилася і її багато садили, бо з бараболі був дуже великий прихід.

Був він тому великим, бо крім наших людей ніхто не вирощував бараболю, домородці не знали як її садити, а держава для війська закупльовувала по добрих цінах. Крім бараболь, можна було продати все збіжжя, тільки треба було його мати, бо не було чим обробляти землю. Щоб поорати та засіяти землю, люди мусіли літом відробляти, бо грошей не було. Але мій дідуньо був добрий господар. Спершу мав воли, потім коні, а крім того робоче знаряддя.

Дідуньо і його два молодші брати спершу жили разом в одній хаті. Пізніше брат Олекса одружився і дідуньо йому одну третю частину землі приділив і він тут побудував собі хату, відділився і почав родинне життя.

Молодший брат Андрій не хотів на землі працювати, пішов до фабрики. Але там не був довго, вернувся додому і каже до дідуня, щоб виплатив йому його частку, бо він вертається назад до дому до Галичини. Так і сталося.

Мій дідуньо, як від'їздив до Боснії, то своєї хати не продавав і тому брат повернувся на старе господарство і так опісля

ніколи не знали, ані не чули про себе. Щойно 1990-го року, як Преп. с. Вероніка СНДМ відвідувала Україну, вспіла віднайти рідне село батька і рідню. Я особисто мав нагоду 1992-го року відвідати Україну і бував в рідному селі моого дідуння, бачив рідну хату, церкву, де мій дідунь хрестився, вінчався та Богові молився.

Перед першою світовою війною життя плило нормально, люди були вдоволені, бо почувались вільними, були господарями на власній землі, незалежній від пана. Люди давали собі раду, одні ще приходили, інші відходили на другі місця, родини розросталися.

При кінці 40-го року, в обох колоніях, Тешанській і Дервентській було вже 70 родин, з того 40 українських і 30 польських. Родини були чисельні, в кожній родині було по 7-ро або більше дітей.

Була біда, що все було дуже далеко, а дороги дуже погані, не було близько склепів, школи, церкви. А найгірше було, що домородці не любили наших поселенців, мстились, робили шкоду, називали швабами або галіцянами.

Ще хочу пригадати, що крім дарованої 10 гектарів землі для родини, уряд ще приділив побіч річки України досить гарний кусок пасовиська і це було нашим людям дуже корисне, бо могли мати і плекати різного рода худобу.

Тут також і домородці - босняки випасали свою худобу. Вони жили по горбах, а худобу, коні і свині пускали як літом так і зимою, щоб вони тут весь час паслися, а власники час від часу, переважно зимою, на конях привозили кукурудзи, щоб зібрати їх в одно стадо і переконтролювати.

Такі місця, де наші люди поселилися, були перед тим пустими лісами і тут босняки випасали худобу. Як наші люди заповнили ті простори, то боснякам ця вигода скоротилась і це було причиною ненависті до наших колоністів.

Так тривало до 1918-го року, бо тоді австро-угорська імперія розпалась і розчленувалась, а згодом постала Кралевіна срба-хрвата і Словенаца.

З постанням нової держави, прийшли і зміни. Новий уряд заціоналізував всю даровану державну землю, що була приділена нашим людям для вжитку худоби. Заціоналізував всі пасовиська і приділив своїм добровольцям, а наші люди залишилися без пасовиська.

Із зміною держави, змінилася ситуація, настав важкий час. Дотеперішні босняки називали себе сербами і почали ще гірше мститися над нашим людом. Організувались і збирались наших людей виганяти, збиткувались на різні способи, а оборони тепер не було.

Мій дідуньо, який був дуже добре знайомий з сербським священиком, який жив в селі Осіня, пішов до нього пожалуватись і шукати помочі. Розповів, в якому положенні знаходяться наші люди. Священик вислухавши моого діда (який в тому часі мав вплив у владі), призначує своїх довірених людей, дає їм зброю і висилає як поліцію у наше село, щоб держали сторожу, охороняли людей так довго, поки новий сербський уряд зорганізує ситуацію в новопосталій державі.

Належить підчеркнути, що наші українські хлопці, які в час австрійської держави служили в жандармерії, в новій посталій державі Кралевіні залишилися при службі та продовжували цю саму свою працю.

З вибухом першої світової війни, десь в 1914-у році, австрійський уряд забирає всіх наших відповідних мужчин і мобілізує до свого війська та висилає на східний фронт. Забрали і моого дідуня Петра Градюка, який тоді мав 34 роки, а бабуня залишилась сама на господарці з двома старенькими матер'ями, своєю і дідовою матір'ю, та з малолітніми немічними п'ятьма діточками, з яких Павло найстарший мав 11 років.

Мої бабуня внесла прохання до австрійського уряду, що з такою великою і немічною родиною не можуть собі дати ради і діда звільнили з фронту і прислали до дому, але у військовій уніформі, щоб для державного війська закуплюював сливки і робив повидла, горілку-ракію й інші харчові продукти. В той самий час помогав бабуні в полі. Це вратувало дідуня від

загибелі в часі війни, бо багатьох наших хлопців, які пішли з дідусем на війну, більше не повернулись домів.

Хочу підчеркнути, що дідів молодший брат Олекса не був мобілізований до війська, бо був хворий. Йому надали обов'язок у селі бути війтом і виконувати всі восьнні зобов'язання.

Коли чоловіків забрали до війська на війну, жінки безрадні залишилися самі з малими дітьми. Бракувало рук до праці, а родинам треба було жити. Хто міг, мусів наймати робітників. Тому з сусіднього села Календеровці, де жили турки, наші їх наймали до праці, бо вони були більш здатні до всього. Домородці тільки сіяли і вирощували кукурудзу і фасолю, це була їхня основна їда. Жита взагалі не сіяли, а пшеницю дуже мало, дехто сіяв овес.

З городовини, крім часнику і цибулі нічого іншого не садили, не знали і не вміли. Бараболі дуже добре родились, наши люди багато їх садили і держава відкуплювала для війська за дуже добру ціну, що давало гарний дохід.

На початку, як наши люди поселились у Боснії, не знали місцевої мови, а найгірше, як мужчини пішли на війну, жінки тоді наймали турків до роботи. Одного разу трапився такий випадок у жінки, для якої працювали робітники і серед них був один турок. Одного разу в часі обіду, цей турок сів собі на самий кінець лавки і почали обідати спершу борщ, а потім пироги. Усі їли з однієї миски, де були пироги, а в другій мисці була сметана, в якій мачали пироги. Турок чомусь ніби стидався і господиня звернулася до нього по прізвищу: "Гусо, мачай сметану". Турок подивився в сторону господині і посунувся на самий кінець лавки. Господиня знову до нього каже: "Мачай Гусо в сметану, мачай". Турок глянув ще раз в її сторону, став з лавки і хотів відійти. Тоді другі, що розуміли і знали як говорити по босняцькому, перепросили турка і пояснили йому, що господиня говорила. Так і турок почав знова їсти пироги з сметаною.

Так воно сталося, що наша жінка не знала вправно говорити по босняцькому, а турок зрозумів, що господиня йому каже,

щоб він посунувся, бо заваджає людям брати сметану.

* * *

У моого дідуња і бабуні було семеро дітей. Найстарший Павло народився 1903 р. мій тато Іван - 1905 р., стрий Теодор - 1907 р., тета Анна - 1910 р., стрий Василь - 1912 р., стрий Степан - 1922 р., тета Марія - 1924 р.

Стрій Павло по фаху був боднар. Одружився в 1926 р. з Стефкою Бабіаш з Дервенту Ясинки. Мали 5-ро дітей, з них двоє найстарших син і доня померли. Пізніше народилися три доні: Катерина, Софія і Ольга. Софія на 50-му році життя померла.

Хочу відмітити, що мій дідунько від одного турка закупив 50 дулумів землі, яка була віддалена від нашої колонії 3 км. І ту дільницю називали Лештак. Ця назва прийшла від ліскового лісу, там росло багато ліщини і ця земля приносила великі збори ліскових горіхів. Ту землю дідунько розділив на стрия Павла і моого тата, даючи їм по 25 дулумів.

Як мій стрій Павло одружився і незадовго на цих 25 дулумів землі в лештаку збудував для себе хату й варстат ("штельмашинку"), почав провадити власну майстерню. Виробляв різноманітні бочки та інше з дерева. Роботи було досить, бо з усіх сторін приходили люди і замовляли та купували в основному бочки, бо мали багато сливок, з яких робили ракію-горілку, а в цій околиці одиноким майстром був мій стрій.

В цій околиці жили тільки босняки і то дуже примітивно. Хати їхні були половину з дощок, а друга половина ліпнянка. У ліпляній кімнаті спали на землі. В день солома була згорнена в одному куткові в кімнаті, а на ніч розсували на землі і так ціла родина спала. Застелювали і накривались коцами домашнього виробу, ранком знова згортали солому до кута і накривали її тим самим коцом.

У другій кімнаті, побудованій з дощок і без стелі, там на середині кімнати була велика колода і під нею горів цілий день і ніч вогонь. До колоди докладали дрова і це називали огніще. Над тим огніщем до балъка був прикріплений ланцюг, а на ланцюзові мідяний котел, у якому варили страву. Це була переважно фасоля, а у попелі пекли кукурудзяний хліб. Головна їжня їда була фасоля=грах і кукурудза. Правда, м'яса мали подостатком, але не знали, як його приготовити.

Боснія є переважно гориста країна, дуже лагідний клімат. Ліси багаті дикими деревами і овочами, як черешні, вишні, груші, яблука, ліскові горіхи з різноманітними ягодами і з різними губами, гриби, підпеньки, севульки, ласічки, корованці, білі і з багато іншими губами.

Міщани, які тут жили дуже радувалися різноманітною садовою, а найбільше садили сливкові сади і з сливок робили (пекли і варили) ракію слівовіцу. Думаю, що це на світі одинока країна, що дозволяє виробляти горілку-ракію.

Хочу відмітити, що Боснія з розпадом Візантійського царства-імперії, була завойована турками, які володіли понад 500 років, а потім Боснія підпала під австрійську імперію, потім в Кралівіну Югославію, згодом в Республіку Югославію і остаточно тепер є самостійною державою з трьох народів: босняки, серби і хорвати.

Дозвольте ще дещо згадати про стрия Павла. Колись говорили люди, що хто з дітей народився першим, той мав в правій руці силу лічити та визнавати різні хвороби. Переважно до стрия приходили жінки домородців, які на грудях мали різні пухлини, чираки та інше. Стрий Павло мізельним пальцем, а потім цілою рукою тиснув і вибадував, робив хрест, щось відмовив і відсилав. По якомусь часі люди, що їх лікував стрий, приходили, дякували і приносили з подякою подарунки: сухий сир, суху солонину, смалець, горілку і т.п.

Літо 1937 р.: зліва стоїть з дитиною тета Марія Каплун, найнижче сидить брат Микола, вище сидить бабуся з сестрою автора Марією, Катерина доня стрия Павла, дід Петро Гралюк, стрий Павло з донею Софією; стоять стрийна Стефа, батько Іван, мати Анастазія і з правої сторони заглядає дядько Антін Завацький

Тепер хочу коротко задержатися про моїх батьків і сім'ю. Мій батько 1905 р. народження, обов'язково мусів служити у війську Кралевіне Югославії. Служив два роки. В 1928 р. одружився з Настею Сваток. В 1929 р. я народився, а в 1931 р. народився мій брат Микола, а останньою була сестра Анна (звали її Ганя).

До того 1932-го року ми були всі разом і жили в родинному домі. Хата була невелика з двох кімнат. Родина була чисельна: дідуньо і бабуня, дві старенькі бабуні, татові брати Теодор, Василь і Степан, сестри Анна і Марина. Отже нас було 11 осіб на дві кімнати.

Я вже раніше писав, що мій дідусь закуплену землю розділив по 25 дуulumів і призначив для моого стрия і моого батька.

На своїй частині, в 1932-у році тато збудував хату і це я собі

добре запам'ятив, бо я тоді вже мав 4 роки. Мій тато взяв мене на плечі, а мама щойно народжену сестру Анну на руки. А тому, що нас було троє малих діточок, то бабуня сказала, щоб у них залишити моого молодшого брата Миколу, який там залишився на наступні роки. Нас узяли на руки і 3 км несли до новозбудованої хати, яка була ще не закінченою, була лише одна кімната. Там не було ще нічого зробленого в хаті, навіть добрих дверей, а зима була вже на порозі.

В той час там не було нічого близько: склепу, церкви, школи, а до міста Дервента було 12 км. Мама потім нам розповідала, що було дуже погано, найгірше, що не вистачало хліба і не було в що вбратись. Треба було пережити зиму, яка тоді була гострою і довгою.

На щастя моя мама вміла шити на машині. Домородці довідавшись, що мама добре шиє і вміє шити та краяти їхнє вбрання, то вони приходили до мами, приносили багато шиття і мама мала багато роботи та добре заробляла. Тато навчився від мого дідуна робити і направляти черевики і також мав багато роботи через зиму. Люди приносили муку, солонину, смалець, так що не було в зимі голоду. Тато працював тільки одну першу зиму, направляв і робив черевики, а мама цілий час, від 1932 - 1941-го р. шила переважно сербським дівчатам і завжди мала багато роботи.

Мій тато був добрым ловцем і стрільцем. І так в час зимового сезону аж до 1941-го року, тато ловив зайців, лисів, видри, вивірок, тхорів та іншу дичину. Заробіток був добрий, бо у той час звірячі скіри, переважно лис і видра, добре продавались і таким чином за одну зиму закупили мої батьки 20 дулумів землі. Але це все тривало тільки 9 років, до 1941-го. Але про це пізніше.

Тут 1936-му році народилась сестра Марія, 1939-го р. народилась сестра Магдалина, а як ми вже втекли з своєї хати 1942-му р. народився мій брат Александр. Наймолодша сестра Катерина народилась вже як ми втекли з Боснії, а саме в 1945-му р. в Каніжі - Славонія.

**1942 р., літом на подвір'ю бабуні автора: перші з долини:
брат Микола і сестра Марія, другий ряд сидять зліва:
мама і на руках наймолодший брат Олександер, батько і
біля нього сестра Магдалина, Антін - автор, стоять зі
заду: тета Марія Гралюк, дядько Михайло Сваток,
стрий Василь і Настунька Рехліцька**

Так, що молодший брат Микола народився 1931 р. непоживши довго бо на 13-му році життя 1944 р. помер.

Сестра Анна народилась 1932 р. 1950-му р. вже у Бачці, вийшла заміж за Петра Логінського, в них було двоє дітей: Іван і Марія. Живуть у Хорватії.

Сестра Марія: В 1960-му році вже у Вуковарі, вийшла заміж за Михайла Гладуна, в них було двоє дітей: Мирослав і Іван. Мирослав 1986 р. помер трагічно в автомобільній катастрофі, а Іван ще нежонатий. Живуть в Австралії, Мельборні.

Магдалина нар. 1939 р. В Вуковарі вийшла заміж за Раду Малінович. Мала одну доню Ірку, яка зараз живе в Австралії, Мельборні.

Александер. Нар. 1942 р. Жонатий в Австралії з Станіславою Бас, з Польщі. В них є двоє дітей: Андрій і Ася, обоє ще ходять до школи. Живуть в Австралії, Мельборні.

Катерина нар. 1945 р. Вийшла заміж ще у Вуковарі за хорвата Мію Mrшо. Дітей не мають. Зараз живуть в Мельборні.

Літом 1943 р., на подвір'ю мого дядька Михайла Сватка у Детляку в часі молочення пшениці кіратовою машиною, якою обертали коні. З ліва: мало видно власник машини Іван Вараниця і група сусідів-робітників, дальнє тета Марія Гралюк, Антін Костюк і батько Іван Гралюк відкидають солому.

Тепер ще про стряя Федя-Теодора. Він був по фаху боднар, казали - "Бачкар". Після відслуження війська, працював по своєму фахові аж до 30 років свого життя. Вже в старших роках одружився з багато молодшою дівчиною Міхайліною Осадчук, з села Прнявора-Кунітовці. Міхайліна була одиначка і стрий Федько прилучився до неї. Тут продовживував і працював

по своєму фахові аж до 1949-го року, про що пізніше.

В їх родині народилось 11 дітей. Найстарша Геня, потім Роман, Марія, Софія, Петро, Славка, Мірка, Ілля, Антін, Мирослав і Анна.

По війні 1950 р. повернулись до Детляку. Тут перебули аж до 1960 р. А тоді поселились у Вуковарі і тут працювали у своєму фахові. Стрий Теодор передвчасно, бо на 64-у році свого трудолюбивого життя помер у Вуковарі в 1971 р. Стрийна Михайліна померла в 1992-у році також у Вуковарі.

Ілля, під час нещасної війни, загинув у війську. Три доні - Марія, Славка і Мірка залишилися у Хорватії. Роман, Петро, Антін, Мирослав, Софія і Анна живуть в Австралії, в Джілонгу, а найстарша Геня залишилася і живе з сином в Німеччині. Також наймолодша Мірка залишилась вдома. В неї були важкі переживання, бо 1991 р. у війні між сербами і хорватами її чоловік загинув. Марія також залишилася вдовою, бо її чоловік Йожіка в 2000-у році помер на серці.

Решта, всі вище названі, подруженні і живуть з своїми родинами.

Дещо докладніше про стрия Федя-Теодора і його родину. Як я вже писав раніше, що стрий Федьо був фаховим боднарем і він, відслуживши військо, працював у своєму фахові вже старшим хлопцем. Маючи вже понад 30 років одружився з багато молодшою дівчиною - одиначкою Михайлиною Осадчук.

Я вже згадував, що в їхній родині народилось 11-еро діточок і тут хочу про кожного зокрема дещо докладніше розповісти.

Найстаршою була Геня - Євгенія, яка ще молоденькою вийшла заміж за Михайла Ріпчен, і опісля посилилась у селі Крущіць Бачка і там працювали у фабриці прядива. Їм народилось двох синів близнят, але один в нещасливому випадкові втопився у каналі. Незабаром чоловік захворів і ще молодим помер, так, що Геня ще молодою лишається вдовою. Потім перебирається до Вуковару, де вже була її ціла родина і працює у фабриці вбрання. Десять в 69-му році відходить на працю до Німеччини і там разом зі сином залишилась аж до сьогодні.

Роман, найстарший муштина, народжений у великій сім'ї в таких важких життєвих обставинах після восніні часів, як хлопчина дуже бідував разом з іншими дітьми. Коли забрали батька до примусової праці, то Роман мусів важко працювати, щоб вдергати родину. Хоча виконуючи тяжку домашню працю ходив і до школи, ще був малим хлопчиною, але вже виробляв малі бочки, що було працею його батька і на плечах 12 км. носив до міста, щоб продати і за це купити трошка харчів чи щось інше, щоб нагодувати своїх ще немічних братів і сестер. Це так тривало аж до 1960 р., коли Романа обов'язково покликали до війська, де мусів 2 роки відслужити. Тимчасом батьки Романа, з всією родиною залишили Боснію і перебралися до міста Вуковару. Роман після 2-ох років повертається з війська і стає до праці в фабриці меблів і там як столяр працює по своїому фахові.

Незабаром одружився з дівчиною Розалією з роду Католік. В них народилося двох синів Борис і Ярослав. Роман в 1972-му році приїжджає до Австралії і поселяється у Джілонгу. Старший син Борис одружився і замешкав у Аделаїді, а Ярослав ще самітний. Роман сьогодні вже на пенсії але ще дещо вдома працює у своєму фахові.

Марія вийшла заміж за Йожіку Віда, мали два сини, Йожіка 2000-го року помер, а Марія з синами живе у Вукуварі.

Софія вийшла заміж за Павла Сем'янова, в 1970-му році прибули до Австралії. У них народилось двох синів Петро і Мирослав і доня Ганя - Анна. Усі жонаті, сьогодні живуть у Джілонгу.

Петро теж одружений, у них троє дітей, дві доні і син, сьогодні живе у Джілонгу.

Також Антін і Мирослав які до веснної хуртовини залишились у Хорватії - Вуковарі згодом їм вдалось вирватись з цього пекла і зараз з сім'єю живуть в Австралії в Джілонгу.

Наймолодша Анна, ще передчасно, а саме перед війною, прибули до Австралії і зараз з чоловіком і сином живуть у Джілонгу.

Славка і Мірка з сім'єю залишились у Хорватії до сьогодні, але Мірка під час війни втратила чоловіка і сьогодні лишилась вдовою.

Після стрия Теодора приходить тета Анна. Вона народилася 1910 р. Не пригадую собі коли це було, котрого року, але думаю, що десь 1933-34 і цю подію дуже добре собі пригадую. В той час я був біля дідуня і бабуні. Одного дня приходять два чоловіки, один в жандарменськім убранні, рушницею на плечах, а другий в цивільному. Казали, що прийшли старости до тети Анни. Запросили їх до хати і не знаю, що там говорили, бо дітей не допускали.

Хочу пригадати, що до мосії тети Анни вже скоріше приходили старости, але вона була "перебіркою", всіх перебирала, в кожному знайшла якусь хибу, а цим разом хоча це був вдівець з трьома дітьми, рішилася за нього вийти заміж. Це був поліцейський офіцер з Баня Луки, якому померла перша жінка і довідався, що тут є гарна і старша добра дівчина. Він прийшов з своїм приятелем Гільком Гемуном і випросив для себе мою тету Анну.

Поліцейський старшина, на ім'я Левко Облестюк, наречений з тетою Анною, який у Бані Луці був головним директором у в'язниці і мав свою власну хату.

Прийшов час весілля. Пам'ятаю це добре, бо я тоді мав 5-6 років і мене навчили співати при дарованні. Я нічого тоді не розумів. Дали мені кілька динарів і я пішов, співаючи під звуки музики:

Ой чия то дівчинонька,
Чи не мого вуйка,
Начіпила кораликів,
А під носом булька.

Це був жарт, сміх, усі почали плескати, сміятися, а я цілковито не зізнав, що сталося. Так воно в той час бувало і тепер все минулося.

Після весілля, яке тривало три дні, тета Анна з своїм чоловіком Левком від'їхала до Баня Луки. До року породила

двоє дівчат-близнят, але одно з них скоро померло. Непощастило їм довго разом прожити, бо десь в 1942-43 роках мій вуйко Левко передчасно помер. Тета Анна ще до сьогодні у цій самій хаті в Баня Луці, вже на 90-м році життя, живе самітна. Діти моєго вуйка Левка, від першої жінки: найстарша Марія, яку звали Маруся, стала вчителькою і передчасно, ще дівчиною померла. Владо-Володимир і Ольга живуть десь в Сараєві, а дочка тети Надя залишилася з чоловіком в Загребі.

Стрий Василь. Народився після стрия Федя. Служив два роки у війську Кралевіни (Югославія) і поновно забрали його до армії перед другою світовою війною. Тут його застала війна, забрали до війська, але повернувся щасливо до дому. В часі існування держави Хорватії у своєму селі Детляку, був подібно до всіх мешканців села Детляку у цивільній міліції, обороняючи своє село-колонію.

Як владу перебрали комуністи, був ними арештований, але згодом його звільнили. В 1944-у році одружився з дівчиною Марією Туркієвіць з Ясенків біля Дервенту. В 1945-у році, вибирається осінню з дружиною до Бачки, села Бадзяни. Тут перебув до 1947 р., а тому, що дружина розхорувалась, вертається назад до села у своїй Боснії. Незадовго, того самого року дружина померла.

Зараз до року, осінню 1948-го року одружився поновно з Геною Галушка, село Чорле біля Прнявора. З того супружжя народилося троє дітей: Степан, Анна - Ганя і Дмитро. Опісля Степан одружився з Анною Рехліцькою. Зразу пішли до Німеччини на заробітки. В 1999-у році Степан помер, залишив жінку і одинака сина.

Анна також пішла до Німеччини і там вийшла заміж і до сьогодні живе з родиною.

Дмитро з родичами в 1978-у році поселився у Вуковарі і тут одружився. В 1987-у році стрий Василь помер у Вуковарі.

Під час хуртовини в 1992-у році стрийна Геня і Дмитро з дружиною втікають до Німеччини, а у 1994 році переходятять до Австралії і живуть у Джілонгу.

Стрий Степан - народився 1922 р. Він був наймолодший з мужчин. По батькові перебрав музикальні здібності і був дуже добрим музикантом на скрипці. Вмів читати і грав з нот і сам писав ноти, що в тих часах уважалось майже неможливим, бо ніхто цього не практикував.

Стрий Степан любив мене вже як маленького хлопчика і так само я і його. Вчив мене всього, ще поки я пішов до школи: пісні, віршики, коляди, вчив, як засівати на Новий Рік, як також і різної майстерки.

Коли постала незалежна хорватська держава, його забрали до війська. Там зістав ранений, але вдома не міг бути, бо до села приходили різні загони, тому весь час перебував у Дервенті.

Як закінчилася війна в 1945-у році, прийшов до дому, думаючи, що це повністю безпечне, бо практично нічого не завинив і його не будуть чіпати.

Але так не сталося. Дізnavшись, що він вдома, партизани-комуністи прийшли і забрали його та відвезли до Прявра. Тут його арештували, мучили і врешті мого стрія та ще кількох кудись вивезли і розстріляли. Ми ніколи не дізналися як і де це відбулося. Так ось мій стрій Степан і ще багато їх наших братів, стали жертвою комунізму.

Тета Марія (Марина) народилася 1924 р., а вже в 1943 р. вийшла замуж за Василя Бабія з Гарвачани, повіт Прнявор. Історія його життя дещо комплікувалася. В 1941-у році формується Українська Легія, яка мала завдання визволити Україну. Але так не сталося і про це пізніше.

У боях Василь Бабій був раненим у ногу. Опісля відпускають його, як інваліда до дому. Інвалідом залишився до кінця життя і замешкав біля дружини в Детляку.

В 1958-у році залишають Боснію-Детляк і переходят до Бачки в село Крушчіць з 5-а діточками, з яких двоє скоро померли. Вуйко Василь також передвчасно помер на черв'яка в жолудку, який нагло тріс, розлявся по жолудку і не було рятунку. Тета Марія також скоро після цього померла.

Про долю моого найстаршого стрія Павла, родини моїх

батьків, докладніше пізніше.

Олекса - молодший брат моєго дідуся. На початку я згадав, що мій дідуньо Петро мав ще двох молодших братів: Олексу і Андрія. По кількох роках Андрій повернувся назад до Галичини, а Олекса одружився і дідуньо надав йому належну пайку землі і зараз біля дідуся Олекса побудував собі хату і розпочав господарку.

Під час вибуху першої світової війни в 1914 р. дідуня і усіх з села спосібних мужчин забрали до австрійського війська на війну. Дядька Олексу (так ми його звали) через стан здоров'я не забрали, але призначили війтом села.

Дядько Олекся з першою дружиною Ольгою (була з роду Кавалко), мали 5-ро дітей: найстарша Текля, потім Юстина, Антін, Микола і Геня. Ольга, лишаючи 5-ро малих діточок, несподівано померла. Про це скажу пізніше.

Дядько Олекса з маленькими дітьми, залишається безрадний. Врешті знаходить багато молодшу від себе жінку, яка погодилася опікуватись діточками. Сама була з Пряворського повіту, на ім'я Катерина Смоляк.

З нею мали ще шестеро дітей, а саме: Петро, Олена, Михайло, Варвара, Настя і Анна. Таким чином, від першої і другої було 11-ро дітей. Про них дещо більше розкажу пізніше.

Олекса був братом моєго дідуня і стрийком моого батька. Але всі ми, широка родина, кликали його "Дядьком". Дядько, хоча мав багато дітей, багату сім'ю, але був доброю людиною, добрим господарем, християнсько глибоко віруючим, задержуючи при тому національну і патріотичну стійкість. Таким самим був і його старший брат і мій дідуньо Петро.

Старався, щоб своїх дітей морально та матеріально забезпечити на майбутнє. За короткий час закупив ще більше землі, тяжко працював і прикладав багато зусилля для виховання своїх дітей в християнському і національному дусі. Пізніше задержусь про дітей.

Раніше я згадував, що мій дідуньо зараз на початку був тим ініціатором, що старався про будову церкви, а потім довший час,

поки не захворів, був старшим братом в церкві.

Як дідуньо захворів, то дядько Олекса перебрав головство старшого брата. Мій дідуньо в 1939 р., весною на саме Вознесення Ісуса Христа, на 59-у році важкого життя помер.

Хочу відмітити, що в тому часі мало хто в селі мав годинника (говорили - "дзегарок"). Люди визнавалися на сонці і на звіздах. Як хтось когось питав яка пора дня, яка година, чи далеко до вечора, як сонце високо ще до заходу, відповідали: "так сонце високо ще на два, три або одного Гралюка". Це був свого рода жарт, бо мій дядько Олекса був у селі найвищою людиною.

Пам'ятаю, як я ще був малим хлопчиною і на Новий Рік ми ходили по хатах засівати, то я завжди старався, щоб до хати дядька прийти першим. Це було дуже важливим, бо хто прийшов першим, в куті стояв дід, сніп жита чи ячменю і хто перший прийшов, повінчував-засіяв, помолотив діда палицею, той діставав найкращу нагороду в гроших або чим іншим.

Засівати ходили тільки хлопці, дівчатам, згідно звичаю, було заборонено. Я ще сьогодні пам'ятаю вірш засівати на Новий Рік, якого навчив мене мій наймолодший стрий Степан.

Після Різдвяних Свят був Новий Рік. Це найгостріша зима, морози і як ідете, то під ногами сніг немов тріщить. В нас був такий звичай, що саме в такий час малі хлопці ідуть засівати. Як котрийсь був дещо старший, ось так понад 15 років, то такому замість подарків, жартами клали йому на плечі дівку.

Я звичайно ходив самітний засівати і перед Новим Роком я йшов рано спати, щоб першим встати і йти насамперед до дядька, засіяти і помолотити сніп-дідуха, повінчувати, бо хто це зробить перший, той дістане найбільшу нагороду. Як я згадував, я найкраще любив ходити самий засівати, бо ті, що ходили групою, то діставали кілька горіхів, колач чи щось незначне. А на дворі зима і то погана, але я йду засівати, бо хто знає, як буде наступного року.

Як це все відбувалось? Приходжу до хати і хоча є ніч і довкруги темно, але в той день всі стають раненько, чекаючи сівачів. Скидаю шапку, бо борони Боже зайти до хати в шапці.

На стінах висять ікони святих і це був би брак пошани. Перші слова привіту були: "Христос ся раждає", всі відповідали - "Славімо Його". Питаюсь, чи можна засівати, відповідають, що так. Починаю так:

Сію жито і пшеницю
Щоб Бог дав густу пашницею,
Жичу Вам на Новий Рік,
Щоб щасливий був Ваш вік.

Від Николи до Николи,
Щоб була мука смачна
І не видно в скринях дна.
Щоб був завжди хліб і ніж,
Як голоден - сядь і їж

Щоб водилися при хаті
І без чубка і чубаті,
М'ясні, носні і поросні,
Гніді і довго волосні,
І капуста головчаста,
І петрушка корінчаста.

Щоб Вам діти були здорові,
Кашу їсти все готові,
Щоб Вам з них була потіха
А і гроша хоч пів міха.

Тоді беру з кишені в кулак пшеницю і по хаті сію: "Сійся, родися жито, пшениця, на щастя, на здоров'я, на той Новий Рік, щоб Вам краще родилось як вторік. Христос ся Раждає!"

Все, що досі було сказане, це про новий Рік. А тепер хочу вернутися до Різдвяних Свят. Для нас дітей Різдвяні Свята була велика радість. Пригадую, як перед самими Святами ми готувались, а саме все робили та приготовляли кілька днів перед Святою Вечерою, Різдвом, дослівно все зробили, щоб під час Свят нічого не робити. Готовили солому, сіно, бо як прийде вечір, треба принести до хати дідуха і сіно на стіл. Господар хати - тато готовив сніп жита, нагодував худобу і до хати тато

і я приносили дідуха і сіно. Входимо до хати з словами: "Христос ся раждає!", всі відповідають: "Славімо Його!".

Діти нетерпіливо чекають на дідуха. Ледви спустили солому на підлогу, а діти зразу розтеплюють її, говорячи: "кво, кво на Різдво", щоб в наступному році добре виводились кур'ятка.

Господиня - мама приготовила 12 страв, але на стіл першою іде кутя, а дальше всі інші страви. Належить ще пригадати такий звичай, що практикували до дітей. Як принесли до хати дідуха, то мати по соломі кидає оріхи, замотані цукерки, гроші, а діти по соломі шукають. Під сіно, що його поклали на стіл, кладуть головку часнику, щоб охороняв всіх і все від всякої хвороби.

Свята Вечера готова в одній мисці-макітрі на столі і уся родина засідає за стіл. Перед вечериою господар - батько починає і провадить молитву. Після молитви батько ложкою перший набирає кутю і три рази кидає до стелі. Такі то були вірування, що скільки зерен пшениці прилипне до стелі, стілки до року буде роїв бжілок. Той, хто зловить зерна куті, як господар кидає кутю на стелю, стільки зловить у літі роїв бжіл.

Дванадцять страв підготували, як спомин про 12 апостолів.

По вечері всі колядували і треба було виколядувати з колядника всі колядки.

Пізно вночі треба лягати спати, бо завтра ранком треба скоро збиратись до церкви. Діти любили спати на соломі-дідухові, це вже була така традиція. При цій нагоді хочу ще пригадати, що на Святий Вечір ми, діти, дідунькові і бабуні носили Святу Вечерю.

Перший день свят, це був день родини, всі святкували з своєю родиною, а другий день, це був день колядок, взаємно себе відвідували чи запрошували.

Щоб з колядкою відвідати всі родини, вже наперед групами піготовлялись до цього. Весь заколядований гріш ішов на потреби церкви.

Крім колядок, ходили з вертепом. Дуже добре пам'ятаю той останній раз відвідування з вертепом в 1940-у році. До нас, вже

досить пізно вечером, на другий день Свят, зайдли з вертепом. Першою до хати заходить біда, а зараз за нею жид, який говорить: "ню-ню, де біда, тут і я". З курячою лабою ходить по хаті з бідою, а діти бояться, утікають, ховаються.

Потім до хати заходить ангел. Побачивши біду, виганяє її з хати, говорячи: "Ти наша біда проклята, ти на злідні все багата, забирайся бідо з хати, ми не хочем тебе знати". І виганяє біду і жида.

Аматорський кружок при читальні "Просвіта" в Детляку з нагоди виступу в Дервенті (в літі 1940).

Ангел вигнавши біду і жида, голосить новину, що народився Син Божий, Месія, Спаситель світу. В цю хвилину, як говорить ангел, заходять пастухи. Пару хвилин після цього, заходить Ірод з вояками і дає їм наказ шукати дитятка. Вояки у військових мундирах і шаблею при боці і топором виконують наказ, всюди по хаті шукають дитятка. Не знайшовши, прибігають до Ірода, стають на струнко, говорячи: "Тут нема дитини тої". Ірод вислухавши їх дає їм наказ: "По всім краю йдіть і прикази принесіть..." ітд. Вояки відходять, а за ними

Ірод. На закінчення до хати заходить ангел, а за ним усі решта і колядують.

Раніше я сказав, що це був останній рік з вертепом, бо на весну 1941 року почалась друга світова війна. Пам'ятаю дуже добре цей останній рік, як прийшли з вертепом. Тут брали участь мої два стрижі. Стрий Василь, який грав ролю біди і наймолодший стриж Степан. З стрижком Василем мали пригоду. В кожній хаті дещо напився і від нас дальше не міг іти. Його заступив один з іродових вояків, який у нас залишив шаблю, топір та одяг. Незадовго з'явилися різні загони і ми мусіли все залишити і втікати і все пропало.

Все це тільки спогади, немов сон, все це минулось без повороту. Це були часи спокою, якоїсь свободи, коли ми бігали босими ногами. Хоча були і недостатки, але жити можна було весело і мило, усі ми жили в надії на краще завтра. Але так не сталося...

Вертаюсь дещо докладніше про родину моого дядька Олексу. Я раніше писав, що у дядька Олекси була велика сім'я - 11-теро дітей. Найстарший син Антін. Здобувши звання кравця, як 20 літній хлопець був покликаний до війська Кралевіне Югославії. Після відслуження у війську, повернувшись до дому і продовжував свою працю, як кравець. Він був одиноким кравцем мужеського вбрання в селі. Добре вихованій у християнському і національному дусі. Стас членом церковного хору, а пізніше, як диригент, провадить хором. Незабаром стас дяком у церкві. Провадить також драматичним гуртком. Багато причинився до того, що незабаром відкривається читальня "Просвіта". Можна це зреа сумувати так, що усю працю на церковному, громадському, національному і культурно-освітньому полях, він провадить.

Пам'ятаю, як я ще малим хлопчиною на різних імпрезах, Святах Державності, Свято Тараса Шевченка, Новий Рік та в усіх інших п'есах та драмах, завжди брав участь.

Одного разу, ми всі учасники прийшли на пробу. Стрий Антін каже мені, що я щось добре не сказав чи не виконав своєї

ролі. Я нічого не роздумувався і кажу: "Я знаю що, бо я на кінці не сказав "Слава Україні". Всі присутні прийняли це загальним сміхом.

Все це якось держалося, поки не прийшла друга світова війна. Після цього все завмерло, багато учасників у війні пропали, загинули, розбіглись.

В 1939 році стрий Антін Гралюк, мій іменник, одружився з моєю кузинкою Теофілею Завацькою. Теофілі батько був поляк, добрий майстер, коваль. Мама була українка, з роду Сваток, вона рідна сестра моєї мами, але про це пізніше.

Збудували собі гарну хату в 1940 р. і обоє успішно працювали в кравецькій ділянці, але не довго. Вже на початку 1941 р. Югославія починає війну, твориться незалежна хорватська держава. Хорвати всіх спосібних до війська людей забирають на війну.

В міжчасі формується Українська Легія. Багато наших хлопців вступають в її ряди, між ними і стрий Антін, щоб визволити братів українців з московських кайдан. Але довго не побув, бо Гітлер зліквідував український уряд, зараз розброїв Українську Легію, понад 2000 хлопців добровольців. Стрий Антін успів якось вирватися і повернув до дому.

Через небезпеки від різних відділів - загонів й банд наші хлопці, які залишилися вдома, від хорватського уряду прийняли зброю, щоб обороняти своє село, родину, доми від небезпеки. Стрий Антін прийняв зброю, бо інакше мусів би йти до війська.

Я уже писав, що в нас було дві колонії: Тешанська і Дервентська. Обидві колонії разом співпрацювали, прийняли зброю для оборони, але це тривало тільки два роки.

Першим командиром міліції був Іван Рехліцький, другим мій вуйко Іван Сваток, а третім і останнім стрий Антін Гралюк.

У зимі 1943-у році, як у партизанські руки упав Прнявор, а хорватські війська потягнулися, а довкола перебрали читніки, то наші колонії зістали цілковито відятими та забльокованими, помочі не було від нікого і зі всіх сторін

загроза. Наші хлопці хоробрі, вони боями вийшли б зокруження, але що станеться з родиною, дітьми та родичами, прийдуть, всіх повбивають і спалять село.

Порадившись з старшими, скликали нараду. На ній вирішено, щоб піти з четніками на переговори. Так і сталося.

Хочу підчеркнути, що тоді четніцьким командиром був серб Благоя Васіць. Він ще за старої Югославії дружився з нашими хлопцями. Тому, що його батьки були трохи культурніші, мали свій склеп мішаних продуктів і він був розумнішим, мав деяку шкільну освіту, але як четніки заснували уряд, Благоя став їхнім командиром. На переговорах він обіцяв, що нашим людям нічого не станеться, тільки хай їм передадуть зброю.

Не було виходу. Саме тоді командиром нашої міліції був стрій Антін Гралюк. Дуже добре пам'ятаю ту ситуацію. Гостра зима, сніг і мороз. Уся родина зібралась в хаті моєї бабусі і чекаємо, що з нами станеться. Наші хлопці відложили зброю, четніки, як голодні вовки впали в село, почали рабувати, знущатися, забирали все, що їм подобалось. Стрия Антона зв'язали і водили до кожної хати, загрожуючи смертю, якщо не віддасть усієї зброї. Вони думали, що наші хлопці мають більше зброї, ніж це, що їм віддали. Нараз прибігає група четніків, післана командиром і роблять порядок. Стрия Антона пускають на свободу і повідомляють, щоб нічого не боятися, бо вони післані командиром, щоб зробити в селі порядок та забезпечити добрі і мирні умови дальншого життя.

Але на жаль, від того часу, відколи наше село-колонія, згл. обидві колонії, лишились без оборони, четнічкі банди кожної ночі заходили в село і рабували все, що тільки вдалось.

Стрий Антін, побачивши, що тут грозить небезпека, з дружиною і діточками перебрався до міста Дервенту, знайшовши мешкання. Почав працювати у своєму фахові, щоб заробити на хліб насушний, а пізніше закупив власну хату.

Про родину стрия Антона

Господь Бог обдарив їх 4-а діточками. Найстарша Оля, закінчила високі студії і потім вийшла заміж за д-ра Євгена Павлишина. Обоє працювали в Прняворі, потім в Дервенті, а потім перейшли до Баня Луки. Зараз є на пенсії, переживши ціле воєнно-революційне страхіття.

Син Омелян. Закінчив студії, одружився і по праці замешкав в Прняворі. Тут збудував свою власну хату і перебував з дружиною і сім'єю до братовбивчої війни. З великим щастям всі вирвались від загибелі і поселились в Загребі. Тут його взяли до хорватського війська, де він розхорувався і незадовго на 50-ім році життя помер. Його сім'я живе у Загребі.

Степан. Також закінчив школи, якийсь час працював у Німеччині, потім одружився і з дружиною замешкали в Прняворі. Тут обоє працювали і одержали гарне помешкання. Степан довгий час був головою церковного Братства при парафії у Прняворі, аж до часу воєнної хуртовини. З великим щастям вирвавшись з під небезпеки смерти, з дружиною і сином дістались до Австралії та поселились в місті Джілонгу. Тут сьогодні живе і працює.

Борис. Подібно, як і другі діти у Дервенті закінчив середню освіту, а вищі студії у Загребі і як професор археології спершу працював у Дервенті. Порім переходить до Баня Луки і продовжує свою працю. Тут придбав хату, одружився і з дружиною працюють в Баня Луці аж до вибуху воєнної хуртовини. На щастя, передвчасно міняє свою хату у Баня Луці за хату у Загребі і з родиною переходить щасливо до Загребу, де і сьогодні працює по своєму фахові.

Стрий Антін Гралюк з дружиною провели своє трудолюбиве життя у Дервенті. Тут, від самого приходу працювали на церковному і національному полях, за що були переслідувані. При церкві в Дервенті від приходу був дяком. В 1992-у році Господь Бог покликав його до себе по нагороду і вічний спочинок.

Дружина Теофіля з великим щастям в послідньому моменті вспіла вирватись, хоча серйозно хвора. З тієї жахливої хуртовини опинилася у Загребі і там хвора незадовго померла.

Дядькова дочка Текля вийшла заміж за Івана Бабія і поселилась у селі Плеган.

Юстина - Йосифа народилась 1911 р. і ще дівчиною рішилась стати монахинею і вибралась до монастиря Сестер Чину Св. Василія Великого. Ціле своє життя присвятила служінню Богові і своєму народові. При цій душпастирській праці доживає глибокої старості і в 1999-у році передає свою душу Богові та відходить на вічний заслужений відпочинок.

Геня - Анна іде слідами своєї сестри Йосифи і вступає також до монастиря Сестер Василіянок. До 1993-го року буває по всіх монастирях в цілій бувшій Югославії. Сьогодні вона вернулась до Вуковару і тут виконує свою невтомну працю.

Олена - Ярослава по батькові є сестрою бл. пам. Преп. Сестри Йосифи. Вона також рішилася бути монахинею і пішла слідами її двох сестер. Коли Україна стала вільною і самостійною, Ярослава відходить на Україну - Київ в 1993 р., щоб там віддати свою муравлинну і жертвенну працю, до якої присвятила все своє життя. Сьогодні працює в Києві.

Сестра Анна - Вероніка народилася 1937 р. Вона є наймолодшою з дітей Олекси Гралюка. Батько Анни - Гані помер, як вона мала 14 літ. Ганя лишається тільки з мамою, але доля так схотіла, що незадовго і її мама страждає в нещасливому випадку, вмирає і Ганя залишається сама в хаті сиротою. Тому на господарку приходить сестра Настя з чоловіком Володимиром, Владеком Каплуном. Після двох років Ганя відходить до монастиря Сестер Служебниць. Сьогодні Анна Вероніка на своїй духовній праці у вічному місті Римі.

Це так коротко про Преподобних Сестер. А зараз постараєсь в такому самому стилі дещо сказати про хлопців, які загинули у війні.

**Весна 1944 р., в Детляку - весілля Миколи Гралюк, син
Олекси і Катерини Гралюк, дочка Стефана і Гануськи
Коваць, з родиною молодят.**

Микола народився 1920 р. Перед другою світовою війною в 1940 р., покликаний до війська Кралевіні Югославії. Зараз на початку війни в 1941 р. розпалась Кралевіна Югославія і Микола переходить, як доброволець, до Української Легії. Як підстаршина працює при команді в канцелярії як секретар. На цій посаді залишається в Українській Легії аж до кінця війни. В 1944 р. одружується з мосю кузинкою Геною з роду Каваць. Не пощастило довго разом жити, бо вже в 1945 р. на весну приходять до влади інші і щоб не попасти в їхні руки, він з вагітною дружиною піхотою пробують перейти до Австрії.

Перейшовши на славонську сторону, вагітна дружина даліше не могла йти. Прийшовши до села Каніжа, залишає в родині Яцка Якімова дружину Геню, а самий, іде далі в незнану путь на захід. Не пощастило йому далеко відійти, бо недалеко граници дорогу перетинають тітовці, а його та біля тисячі

інших, беруть у полон. Загнали всіх полонених, як худобу у вагони і відвозять через Дервенту до Сараєва і там за ними пропав слід. Дружина народила доню, надали їй ім'я Ганя - Анна, яка ніколи не побачила свого тата. Не дочекавшись свого чоловіка, Геня бере дитину і відходить до Бачки, бо там уже були її родичі і брати. У Бачці вступає на працю у фабриці конопель-прядива. Незабаром, після двох років, виходить заміж за Николу Ніколіця і з ним мала ще троє дітей.

По кількох роках перебралися до Вуковару. Не пощастило і тут довго пожити, бо передвчасно померли обоє.

Петро народився 1923 року, найстарший син від другої жінки моєго дядька Олекси. В 1941 р., ще молодим пішов до хорватського війська. Там здобув ступень старшини. Пережив цілій весняний час. У 1945-у році, відступаючи перед наїздом інших військ у напрямі Заходу до Австрії, його бачили недалеко австрійської границі. Але всі сліди після цього про нього пропали і він ніколи не повернувся.

Михайло наймолодший з мужеського роду, народжений 1926 р. В 1944-у році його примусово забирають до хорватського війська і незадовго, в першій боротьбі, на 19-му році свого юного життя гине.

Хочу відмітити, що крім чотирьох дочок, які вступили до монашого чину, було ще троє, які вийшли заміж: Текля, Варвара і Настя.

Текля вийшла заміж за Івана Бабія і замешкала на Плегані біля Дервенту.

Варвара народжена 1928 р. Вийшла заміж за вдівця Тадія Лейчака. В них було 5-ро дітей: Янтек, Маруся, Тонка, Вацьо і Франко. Двоє померло.

В 1960-у році залишили Детляк - Боснію і поселились у Вуковарі. У нещасливому випадку на дорозі був побитий автобусом Тадій і помер в шпиталі у Вуковарі.

Таким чином Варвара лишилася з недорослими діточками вдовою. Ще перед смертю свого тата, найстарший син Янтик - Антін, в 1970-у році, відіїжджає до Австралії і по смерти свого

батька в 1972 р. робить старання і спроваджує свою маму Варвару з родиною до Австралії. Сьогодні усі вийшли заміж і також Варвара, яка придбала вдівця Михайла Ковача. Варвара з чоловіком Михайлом сьогодні на пенсії в Джілонгу.

Настя народжена 1931-у році. Вийшла заміж за Владека - Володимира Каплуна. Якийсь час залишились на старому маєткові покійних батьків Насти. В 1955 році перейшли до Вуковару. В них було двоє дітей - Катерина і Оля і обидві вийшли заміж, одна на праці у Німеччині (Катерина), а Оля сьогодні у Славонському Броді і там проживає.

Настя в 1970-их роках померла, а Владек в 1992-у році загинув у сербсько-хорватській війні.

Так виглядає коротенька історія моїх спогадів про моєго дядька Олексу і його родину.

Ще можна б лише відмітити декілька важких моментів, які ця родина пережила. Дядько Олекса передвчасно відійшов з цього світу. З підірваним здоров'ям і з неповним 70-літтям, в 1951-у році закінчує своє мукотерпляче життя і віддає Богові душу.

Його дружина, яку ми звали дядина, до року відійшла до Бога в нещасливому випадку, переходячи ріку Укрену і утопилася там.

Ганя - Анна залишилась сама сиротою, але про це пізніше.

x x x

Дещо до спогадів моєго дідуся і бабуні

Село Детляк було віддалене від Дервенту 12 км. З Кольонії до Дервенту бита дорога вела через турські Календеровці. Тут жили самі музульмани - турки. Як треба було йти до міста, то належало переходити через турецьке село. Вони були фанатиками. Боже борони, якби хтось з християн побачив лице їхньої жінки - дівчини. Свої хати обгороджували високими парканами, так щоб у подвіря неможливо було щонебудь

побачити, а їхні жінки і дівчата закривались від інших людей.

Одного дня мій дідуньо йшов до міста Дервенту. Переходячи через село турків, нараз несподівано з подвір'я на дорогу вибігла їхня дівчина. Побачивши мого дідуся, зараз скрикнула, бо була незакритою. Почувши її крик, батько схопив сокирку і вибіг на вулицю, побачив дідуся і скрикнув, замахнув сокирою і ударив дідуся по плечах, але на щастя не вістром але бухом. Від удару сокирою по плечах, дідусею наршив легені. Від того часу мій дідусь почав хворіти на легені і на 59-у році свого мукотерпного життя - помер. Дуже добре це пам'ятаю, бо це було на весну 1939 р. на самий день Вознесення, мій дідусь передав Богові душу.

Передам тут розповідь моого тата. Дідуньо вже відчував, що приходить кінець життя і скликав усіх своїх дітей. Ми вже були на своїй хаті у Лештаку, 3 км від кольонії - хати дідуся. Тато взяв рушницю і пішов до дідуся. Застав його дуже хворим. Тут була вся родина, а дідуньо боровся з смертю. Раз завмирав і знову приходив до себе. Як був притомний, то жартував: "всрatisь в таке мерло, як заболить, то неможливо видержати і не годен умерти". Дідусь любив жартувати.

Мій тато посидів і каже, що йде до дому і ранком приайде, бо це вже було пізно вечером. Дідуньо відповів: "Іди, але скоро приходи, як хочеш мене ще побачити живим".

Тато пішов до дому. Треба було йти пів години через ліси, потоки і поля, бо це був гористий край. Тато розповідав таке. "Іду я і приходжу недалеко дому. Спускаюсь у ліс, це був потік. Нараз за мною почало гудіти, ліс тріщить, я зняв пушку - рушницю і думав стріляти, але це все перегриміло, думав, що всі дерева поломить. Я перехристився і прийшов до дому, а мої мама не спали". Тато мамі розповіли, що і як все сталося, а мама каже, що тому кілька хвилин їх розбудив голос дідуня. Хтось постукав у вікно і мама каже, що три рази дідуньо кликав маму по імені: "Настя, Настя, Настя!". Кажуть в таких випадках, що напевно мій тато помер і душа щось бажала від нас.

Так і було. Раненько тато встав і пішов побачити мого дідуся

і свого тата. Але він уже був мертвий, віддав Богові душу. На другий день відбувся похорон. Пам'ятаю, як для покійного дідуня робили домовину-труну. Робили Іван Кацай, Іван Сваток, інші помогали.

Ховав о. Олександер Біляк. З хати до церкви домовину несли на вишиваних рушниках чотири сини: мій стрий Павло, стрий Фед'ко, стрий Степан і мій тато Іван. Стрий Василь тоді був при війську.

Отець О. Біляк у нашій церкві, яку дідуньо будував, відправив Службу Божу і Паастас і на проповіді сказав, що мій дідуньо напевно щасливий, бо помер на самий день Вознесення і напевно пішов просто до неба.

Хочу відмітити, що це, що тут пишу є все правдиве, бо все це я бачив і чув, це є мої спогади з минувщини.

Про мою бабуню

Бабуня на 56-у році життя залишилась вдовою. Вона була малого росту, але дуже працьовитаю. Після смерті дідуня, вона провадила цілою господаркою. Від важкої праці послабла на руки і довший час, аж до смерти хворіла на руки, а останній час вже не могла руками нічого робити, навіть собі послужити. Дуже терпіла.

Переживши першу і другу світові війни, виховала своїх дітей і внуків у християнському і національному дусі. Бабуня була дуже віруюча і справедливою особою. Допомагала всім, хто б не звернувся до неї за якоюсь поміччю. Переживши всі війни й усі лихоліття, в 1957 році, маючи 75 літ, віддала Богові душу і відійшла на вічний спочинок.

На початку я писав, що у нас було дві кольонії: Тешанська і Дервенська. Їх розділяла тільки дорога, але від одної до другої заселеної кольонії була віддала одного кілометра.

Тут в обох кольоніях жили українці і поляки. Усіх родин в обох кольоніях було 70. Це не велике число, але в кожній родині було найменше по 5-6 дітей і таким чином загальне число було доволі поважне.

Зараз спробую сказати дещо про всі родини все те, що я запам'ятаю і яку кількість вони собою представляли. Про мою родину дідуся Петра і дядька Олексу я вже в загальному описав, а зараз спробую про інших.

Родина Кикоть, деколи казали на них Кикоц, з України. До Боснії приїхали того самого року, як наші дідуньо. Він був ковалем, крім цього обробляв землю. Одружений і було в них четверо дітей: Володимир, Іван, Марина і Зоська. Володимир по смерті батька перебрав ковальську роботу.

Володимир одружився і в них було 6-ро дітей. Найстарша Ганька (Анна), потім Юзько (Йосиф), Михайло, Антін, Стефан і Стефка. Двох з них повмирали: Юзько на 27-му році життя, а Михайло на 39-у році життя. Батьки Володимир з дружиною 1968-го року перейшли до Вуковару, де вже були Анна - Ганька, Михайло, Антін і Стефан. Вони скоро у Вуковарі повмирали. У Детляку залишилась наймолодша Стефка, а інші на сьогодні є в Австралії.

Родина Іван Кикоть, брат Володимира, в 1945 році поселився у Бачкі. Там проживає його родина, а сам він уже помер.

Родина Баран (поляк). Старого Барана не пам'ятаю, але пам'ятаю, як на його жінку казали Бараниха. В них було 5-ро дітей: Антін, Казъо, Ірена, Ганка і Анелька. Коротенько про Бараниху, так її звали. Барани рахували себе поляками, хоча не вміли говорити одного слова по польському. Ходили до нашої церкви, але свята відзначали латинські. Бараниха не знала читати і писати, але її прошено на кожне весілля, бо вона знала як забавляти гостей і як їм приспівувати. І як довго було потрібно, вона це робила і мала дуже широкий репертуар.

**Осінь 1952, весілля Віктор Завацький і Анна Палагнюк
з учасниками**

Родина Завадські (поляк). Антін Завадський - це мій вуйко. Він був жонатий з сестрою моєї мами. По фахові був ковалем і то дуже добрий, він одинокий в селі умів підковувати коней.

У них було шістєро дітей: Юзьо, Ясько, Владек, Віктор, Ганна і Філька. Їхня мама, а моя тета, ще в молодих роках померла. Я її не пам'ятаю. Всі сини пішли слідами батька, стали ковалями. Ганка вийшла заміж за Ігнаца Гейштана і в 1946-у році виїхали до Польщі. Філька (Теофіля) вийшла заміж за моого стрия Антона Гралюка.

Владека замордували комуністи, а вуйко Антін Завадський з сином Яськом у 1946-у році виїхали до Польщі і там доволі скоро помер. Юзько і Віктор залишилися в Боснії, Юзько у Дервенті і тут помер, а Віктор в 1968-го року переїхав з Детляку до Вуковару і там також помер. При цій нагоді хочу пригадати, що Юзько одружився з Марінькою, чеського роду з села Маліца. Тут відкрив кузню і добре заробляв та жив. В 1941-у

році мусів усе залишити через погрози четніків. Залишив усе і опинився в Дервенті. По своєму фахові працював у Словенському Броді. Дружина Марінька передвчасно померла, а незадовго це саме сталося і з Юзьком.

Віктор одружився з Анною Палагнюк, а Ясько з Каролькою Гойштан. В 1946 р. від'їхав до Польщі з родиною. Хочу відмітити, що мій вуйко Антін Завадський був добрим господарем і ковалем, він був одиноким в околиці, що підковував коні.

Родина Томе (Томка) Вараниця з України. Томко був швагром вуйка Завадського, бо одружився з його сестрою. Родина Томка Вараниці була чесельно великою, б синів і 2 дочки: Іван - Ясько, Петро, Василь, Антін, Никола, Марія - Марина і Міхаліна - Михайлина. Жили вони на малому куснику землі і для тої великої родини було важко вижити. Треба було шукати виходу. Тому перед другою світовою війною виїхали до Бачки-Бодзяни.

Тома Вараниця своє майно продав родині Шпідськовській, але вони не були довго і до року продали одному герцебовцеві Іванові Маєтіцьові, який в часі війни цю хату винаймав. Таким чином, коли ми в 1942 р. втекли з своєї хати, то два роки ми мешкали в тій хаті, до березня 1945 р. Потім там мешкав Михайло Кривошия.

Родина Віцко Лейчак (поляк) і дружина Гілєнка. В них було 7-ро дітей: Віктор, Тадія, Владек, Вацік, Анєлька, Ганка і Янка. Найстарший Віктор одружився з кузинкою мосії мами Паранькою з роду Пришляк. Віктор відділився від батьків і поселився на горбі між босняками - сербами. Вони мали двоє дітей - Стефка і Маньку. Їхня земля межувала з сербською, а ті завжди робили їм шкоду і прикроці. Одного разу прийшов Віктора батько і звернув серbam увагу за їхню поведінку. Але серб-сусід вистрілив на Віктора рушницєю і пропрістрілив його в жолудок. Віктор по дорозі до шпиталя помер, залишивши сиротами дружину і двоє діточок. Після року Паранька, як вдова вийшла заміж за Яська - Івана Вараницю.

В 1946 році родина Віцко Лейчак виїжджають до Польщі з сином Вацком і донею Янкою. На їхнім маєткові залишається син Тадія, який пізніше одружився з Варварою Гралюк, про що пізніше.

Залишається Владек, який одружився з Анною (Ганкою) Ружніцькі. Анєлька ще скоріше вийшла заміж за Івана Коцая. Ганка вийшла заміж в Славонію.

Тадій перед війною був жонатий з Фількою Квашньовською. Десь по кількох роках вона скоро вмирає і Тадія залишився вдівцем. Під час другої світової війни Тадія силоміць забирають в партизани. Після війни в 1945 р. вERTAESTЬСЯ до дому, але хотів їхати з батьками до Польщі, шукає від держави маєток свого батька і його йому призначили. Незабаром одружився з Варварою Гралюк, дочкою Олекси Гралюка, моєго дядька. Дітей у них було . І перших двоє зараз після народження померли. Таким чином залишились п'ятеро живими: Антін, Тоня, Марія, Вацик, Франьо.

Від 1945 до 1960 року Тадія з родиною жив у Боснії в Детляку, на старім маєтку своїх батьків, але в 1960-у році ціла родина перебралась до Вуковару.

Янтек 1970-го року переїжджає в Австралію. Скорі потім, до року, дуже пошкодив себе Тадія в нещасливому випадку і за кілька днів в шпиталі віддав Богові душу, залишаючи дружину Варвару з малолітніми діточками.

Син Янтек, будучи вже в Австралії, робить заходи і спроваджує свою маму, два брати і сестру. Належить пригадати Тонка - Антонія, що ще у Вуковару вийшла заміж за Петра Лабу і вже були в Австралії в Мельбурні. Усі жонаті діти живуть в Мельбурні, а Янтек у Брізбені. В 1984-у році Варвара другий раз виходить заміж за вдівця Михайла Ковача. Сьогодні живуть в Джілонгу.

Владек Лейчак одружився з Анною (Ганкою) з роду Ружніцькі. Мали одну доню, яка ще молодою померла. Залишила сина, якого дідуньо і бабуня вигодували. Десь в 1980-у році поселилися у Вуковарі і обоє вже померли.

Вацік і Янка виїхали до Польщі.

Анелька вийшла заміж за Івана Коцая. Дітей мали 5-ро: Катерина, Анна (Ганка), Манька, Гена і Роман. Усі подружилися, Гена в Австралії померла, Роман з родиною виїхав до Австралії, зараз живе в Мельбурні.

Родина Іван і Анелька в 1971 р. виїхали до Вуковару і там за якийсь час померли.

Анна (Ганка) вийшла заміж і поселилась в селі Гарін (Славонія).

Іван Кавалко. Поки прийду до властивої справи, хочу пригадати, що Іван Кавалко, як хлопчина, перебував біля своєї тети, що була одружена за моєго дядька Олексу Гралюка.

Тут від свого вуйка навчився робити черевики і став шевцем. Крім того навчився дуже добре грати на скрипці і став добрым музикантом. Родина Гралюків були всі музикантами, мабуть усі грали на інструментах тому одержали назгу "Гралюк - Гралюк". В добавок ще були і шевцями і робили черевики.

Іван Кавалко як уже підріс і став парубком, надумав женитися. Одного разу каже до своєго вуйка: "Вуйку, я хочу женитися".

А дядько посмінувся і відповів йому: "Ну, то женися. Як хочеш..." Іван каже: "а з ким? Я не маю дівки!" Дядько посміхнувся і задумався. За хвилину відповідає Іванові: "Ну, як уже так хочеш, то на вечер зберися і підемо в старости".

Прийшов вечір, дядько взяв в кишеньку пляшку горілки, в руки палицю, закликав Івана і вийшли. Осіння темна ніч, болото довкруги і йдуть до Дервинської кольонії, яка віддалена один км від Тешанської кольонії. Іван іде, але не знає куди, до кого і по чого! Приходять до кольонії і заходять на подвір'я родини Менюк.

Заходять до хати з привітом - "Добрий вечір" і "Слава Ісусу Христу" і питаютися, чи приймають старости. Господар попросив сідати і так зайшла розмова про все.

Іван сидить, нічого не говорить, а дівка десь заховалась в куточку. Вони від давна пізновались, але про це ніколи не

розмовляли. По недовгій розмові, нараз дядько береться до справи. "Пане господарю, дорогий сусідо! Ми прийшли в старости, сватати вашу доню, якщо Ви є згідні".

Господар: "Ну, якщо вони молодята бажають і хочуть одно другого, то я не маю нічого проти".

Дядько питає спершу Івана: "Іване, чи ти хочеш з цією дівчиною Франкую женитись?" Іван: "Хочу". Ну, але тепер залежить, чи дівчина Івана хоче. Дядько питає дівчину, а ця відповідає зі стидом, що хоче.

Дядько витягає з кишені пляшку з горікою, наливає всім чарку і всі випивають на знак згоди і тоді обговорюють і договорюються як і коли буде весілля.

Кавалко одружився з Франкою Менюк доволі скоро і мали троє дітей. Іван працював шевцем, робив і направляв черевики, добре заробляв, а Франка була добра господиня, дуже працьовита. Крім цього, Іван був широко відомим музикантом і не було весілля, де б він не грав.

Але не судилося їм так довго господарити, бо після народження третьої дитини, Франка померла, залишаючи чоловіка і троє маленьких діточок. Іван незадовго знову одружився з Настею Жеребний і з нею мав ще 4 дітей.

Іван помер передвчасно. Діти подружилися і порозходились. Одна з дітей середуща Марія (Марина), яка була від першої жінки, вибрала собі дорогу до монастиря Сестер Василіянок. Настя також померла.

Іван (Ясько) Каплун (поляк). Одружився з Аполонією, звали її полька. Дітей в них було 7-ро: Міхал, Антін, Никола, Паранька, Катерина, Марина і Руська.

Ще коротенко про Яська Каплуна. Він був неграмотний. Не вмів ні читати, ні писати, але знов багато цікавих байок. Мав здібність оповідати, особливо завжди йому вдавалось жартами. Пам'ятаю, як ми діти вечорами сходились до діда Каплуна, приносили заплату на нафту, щоб було все видно або на тютюн до файки, бо даром дідо Каплун зовсім не хотів нам говорити таких цікавих байок, а ми слухали б день і ніч.

Міхал (Михайло) одружився з Марією Пришляк. Поселились в сусідсті нашої хати у Лештаку. У них було семеро дітей: Владек, Ганка, Юсько, Руська, Філька, Ангін і Гена.

Владек (Володимир) одружився з Настею Гралюк, з дочкою дядька Олекси. У них було двоє дітей: Катерина і Оля. В 1955-у році перейшли і поселились у Вуковару.

Настя передвчасно молодою померла. Владек в 1992-у році, під час нападу на Вуковар, був замордований четніками. Катерина з родиною живуть і працюють у Німеччині, а Оля з своєю родиною живе в Сл. Броду. Ганка вийшла заміж і живе в Бачкі-Бодзяні. Юсько жонатий живе в Хорватії (Вуковар), а Рузька є десь в Німеччині.

Філька з чоловіком живуть в Австралії в околиці Голд Кост. Ангін також в Австралії в Квінсленду, а Гена десь перебуває в Німеччині.

Антін, син Яська Каплуна ще хлопцем пішов на заробіток до Бачки і там оженився.

Никола був шевцем, робив і направляв черевики. Під час незалежності хорватської держави був в міліції для оборони нашого села. У військовому мундурі і зброяю з нашого села йшов до Дервенту і на дорозі у Календеровцах попав в засідку четніків, які його вбили. Це було 1943 року.

Паранька вийшла заміж за Дмитра Пришляка, а Катерина за Петра Кутіну. **Марія (Марина)** померла ще молодою дівчиною. **Руська (Ружа)** - ще молодою дівчиною пішла до Београду на службу, там одружилася. Під час другої світової війни чутка про неї пропала. Належало б дещо цікавого про це сказати.

Руська була сестрою Михайла Каплуна. Одного разу він хотів відвідати Руську, яка жила в Београді. Михайло ніколи в Београді не був і немав грошей на поїзд. Рішився йти піхotoю, а назад сестра дасть йому гроші на поїзд, а може ще й більше. І рішив іти до Београду, що було понад 200 км. Вибрався в дорогу без адреси і без грошей на харчі. Їв це, що зорганізував десь по дорозі. Спав десь під соломою-сіном, хтось його часом

прийняв під дах стодоли або хліва і сам добре не визнавався. Таким чином якось добився до Београду, думаючи, що це так, як у звичайному селі, спитається за когось і всі знають. Прийшов до Београду втомлений і думаючи, що скоро зайде до сестри, яку всі знають і там відпічне і все буде гаразд.

В першій зустрічі з людьми запитує про сестру, а люди кажуть - скажи адресу. Він адреси не мав, говорить тільки прізвище і каже, це моя сестра Ружа. Походивши кілька днів по місті Београді, не знайшовши сестри, рішився іти піхотою до дому. Пригадую, що як прийшов до дому, важко було його розпізнати. Таке то колись діялось!

Родина Каплуни були дуже бідні. Михайло кожного року під час сезону йшов до Бачки на заробітки. Переважно робив при машині, що молотила пшеницю і там мав нагоду заробити збіжжя і гроші.

Фед'о Вітовський (українець). В хаті оригінально жив Давид Моравський. Він цей маєток продав і хату також і пішов кудись інше. Десь біля 1927-28 з України приїхала родина Вітовських з двома дітьми - сином Михайлом і дочкою Янкою ізакупили від Давида його маєток. Довго вони разом не були, бо між ними не було згоди, вона була завзятою полькою, а він таким самим українцем. Він Фед'о 1940-го року повернувся на Україну, залишивши жінку і дочку, бо син Михайло помер. Вітовська знайшла собі іншого і у 1944-у році повернулася на Лемківщину і про них більше не було чутки. Вітовська знайшла собі хлопця - Данила Пришляка, ще тут у Боснії, який був молодший від неї.

Родина Гнатко Процик (українець). У них було п'ятеро дітей: Микола, Іван, Ілля, Марина і Зоська. Микола вже старшим хлопцем одружився з Мариною Жеребною. Микола був шевцем, а як побудували в 1932-у році церкву, був дзвонарем. Десь в 1985 році переїхав з родиною до Бачки, а 1986 році його син, який живе в Австралії, забрав їх до себе. Микола тут побув може один рік і повернувся назад і там скоро помер. Його дружина залишилася тут і зараз живе з дітьми в

Мельборні.

Іван Процик. Він ніколи не був жонатий і десь на 30-у році життя помер. Іван був, як говорили про нього - "Дешо помішаний", ніколи не ходив до церкви, любив собі дешо присвоювати, найбільше, де були яблука і груші і т.п. Іван всі такі "Присвоєні" речі приносив до дому і щоб дівчатам догодити, все роздавав їм.

Зоська (Софія) Процик. Вона і ціла її родина мали довгі пальці. Одного разу в зимі, великий сніг і мій дідуньо був тоді старшим братом у церкві. У церкві стояла земляна каса з грішми. Зоська, будучи в церкві, завважила, що в касі є гроші. Як я вже писав, її брат Микола був в церкві дзвонарем і мав від церковних дверей ключ. Зоська взяла ключ, відімкнула двері, зайшла до церкви і взявиши зі собою касу з грішми, замкнула двері і пішла до дому. Їхня хата була тільки через дорогу від церкви.

Раненько мій дідуньо пішов до церкви і побачив біля дверей слід, бо ноччу падав свіжий сніг. Відкрив двері і побачив, що нема каси з грішми. Але після свіжого снігу ноччу, Зоська залишила сліди. Дідуньо завважив перед порогом дерев'яні черевики, зайшов до хати і каже, що хтось з цієї хати з церкви забрав касу з грішми.

Хочу сказати, що стара Проциха була добра і побожна жінка, а діти навпаки. Почала від Зоськи: "Зосю, а може це ти зробила?. А вона себе оправдує, що про це нічого не знає. Дідуньо пішов до дому, а мама Зосі обіцяла, що все це провірить.

На другий день ранком, дідуньо приходить до церкви і бачить на порозі розбита каса, гроші всюди розсипані. Зоська на тиск мами, вернула гроші і розбила перед церковними дверима на порозі касу. Але не було вже всіх грошей, частину Зоя розстратила, так що дідуньо мусів це покрити і ще мав неприємності. Так воно завжди бувало колись, буває і сьогодні.

Родина Іван Коцай (українець) - одружений з Анелькою Лейчак. Іван був добрим і примірним християнином і патріотом.

Після смерти моого дядька Олекси, був довголітнім церковним старшим братом.

У них було 5-ро дітей: 4 дочки і син - Катерина, Анна, Манька Гена і Роман. Катерина вийшла заміж за Михайла Шімоніка і замешкали у Вуковару. Анна вийшла заміж і замешкала у Індзії. Манька вийшла заміж за Михайла Кавалко і також замешкали в Індзії. Гена одружилась з Антоном Кикоцем і замешкали в Австралії - Мельборн. Гена померла тут ще в молодих роках. Роман одружився з Марією Мрньоз і зараз живуть у Мельборні.

Родина Фед'ко Коцай (українець). Спершу одружився з Марією Пальчик, з нею мав одного сина. Марія після породу померла. Другий раз одружився з Каролькою Менюк. В 1945-у році залишає своє село Боснію і перебирається до Бачки.

Родина Степан і Марія Сваток (українці) - вони є по нашій мамі дідуньо і бабуня. Я їх не знаю, бо вони дуже скоро повмирали. Як дідуньо помер, мама мала 5 років, а як померла бабуня, мама мала 9 років.

До Боснії приїхали 1901 року і поселились в селі Детляк. Родина Сватки походила з села Козова. Там дідуньо був довголітнім війтом. Розповідала найстарша сестра моєї мами, а моя тета, що дідо на Україні був заможним, мав слуг на господарстві, велику пасіку бжілок. Хата була дуже гарна, підлога воскована, а дідо був війтом. Але на нещастя все погоріло, казали люди, що в бочках було стільки меду, що під час пожежі мед розплівався потоком, а решта, включно з худобою, все погоріло. Розчарований дідо все, що залишилось розпродав і перенісся до другого села. Але і там щось не повелось і згодом все продав і виїхав 1901 р. до Боснії і поселився в селі Детляку. Але і тут довго не було гаразду, проживши в Боснії шість років передвчасно помер.

У моїх по мамі дідуня і бабуні було 8-ро дітей: найстарший Микола, потім Текля, Мариська, Гануська, Зоська, Настя, Михайло й Іван.

Микола - ще вдома закінчив гімназію і почав вищу школу.

Тимчасом з родичами виїхав до Боснії, села Детляк. Тут зимою вчив українських дітей читати і писати. Одружився, але передвчасно ще молодим помер.

Текля, пізніше вийшла заміж за Степана Костюка. Степан був столярем і працював у своєму фахові. Розповідала мені моя мама таку історію. Одного разу, вже пізно вечером, приходить один серб-босняк і проситься переночувати, бо до дому було ще далеко, а ніч погана і темна. Степан Костюк, мій вуйко, прийняв босняка до хати, дав вечерю і у своїй майстерні, де працював, постелив йому ліжко. Босняк сказав, щоб його ранком збудити.

Прийшов ранок, але серба не видно. Вуйко думав, хай ще трохи поспить, бо він дуже втомлений. Чекає-чекає, але босняка не видно. Вуйко відкриває двері, а з сердинин бухнув дим і вуйко настрашився, думаючи, що серб згорів, задусився в димі. Бачить, що гість накрився з головою і спить, храпить. Вуйко його будить, він підноситься і перепрошую, кажучи, що ніяк не міг заснути, поки не наробив трохи диму, бо без диму він не може заснути.

При цій нагоді хочу дещо коротенько розказати про босняків. Ми їх звали *задимлені серби-босняки*. Вони так смерділи димом, що неможливо було бути біля них близько. З чого це походило? Серед хати вони розпалювали вогонь, над вогнем висів на ланцюгу котел і в ньому варили переважно фасолю, а хліб з кукурудзи пекли в попелі, а самі сиділи довкруги вогню і грілися-димилися. Не були вони такі біdnі, але дуже примітивні - пів дикі.

Тета Текля і вуйко Степан мали тільки два сини - Миколу і Михайла, кликали його Миханько. Більше дітей у них не було, тому що вуйка Степана забрали до австрійського війська і він більше ніколи не повернувся до дому. Тета Текля ще молодою з двома хлопцями залишилась вдовою і більше ніколи не виходила заміж. Старший син Микола ще хлопцем захворів і помер, залишився тільки Миханько.

Михайло-Миханько 1938 року одружився з Анною (Ганкою) Жеребною. В 1945-у році залишають кольонію

Детляк і виїхали до Бачки і поселились в селі Бодзяни. Тут народилося їм 4-ро дітей: Стефка, Іван, Антін і Магдалина. Там прожили до 1958 року й у цім році перейшли через Дунай і поселились у Вуковарі. Михайло є по моїй мамі першим кузином. Довго хворів і в 1991-у році помер.

Як почалась сербсько-хорватська війна, місто Вуковар було зрівнане з землею, усіх хто не був сербом розігнали, когось повбивали, а деято сам утік, щоб спастися життя. Завдяки синові Антонові, який вже був тут в Австралії, успів всю родину забрати до Австралії і сьогодні вони живуть у Мельборні.

Мариська (Марія) - моєї мами сестра, а моя тета. Вийшла заміж за Антона Завадського, про якого вже була згадка. Хочу пригадати, що крім цієї пари, всі інші були поляки тільки на словах, всі говорили по українському, ходили до нашої церкви, тільки свята святкували латинські.

Гануська (Анна) - також сестра мами. Гануська вийшла заміж за Стефана Каваця. Вони замешкали на українському лузі - "штриці". Дітей мали 5-ро, а саме: Василь, Славко, Гена, Владик і Іван. Під час другої світової війни залишили і повтікали з хати і через чотири роки блукали, щоб спастися життя. У 1946 році виїхали до Бачки і незадовго Тета і Вуйко померли.

Опісля Василь одружився з Анною і замешкали у Вуковарі. Василь у сербсько-хорватській війні в 1992-му році дуже страждав вдома від пострілу гранати і трагічно таки згинув, а його дружина Анна залишилася живою і зараз проживає у своїй хаті у Вуковарі.

Славко Каваць. Був одружений з дочкою француза, яка звалась Нада (Надія) і була мамою Славкової дружини. Під наказом тодішньої влади вона мусіла з одною дитиною і з мамою виїхати до Франції, а Слако якось успів вирватися з дружиною і сім'єю до Франції. Згодом прийшла чутка, що він там передвчасно помер, а потім скоро і його дружина Нада-Надія.

Геня, дочка моого вуйка Стефана і тети Гануськи (моя

кузинка). Гена вийшла заміж за Николу Гралюка, про що вже було згадано.

Владек одружився і замешкав у Вуковарі. Його дружина залишила, а він зараз живе у Вуковарі.

Іван, наймолодший син вуйка Стефана Каваця, закінчив навчання на кельнера і виїхав кудись за кордон.

Михайло (Міхал) народжений 1900 р. на Україні. Він ніколи не був жонатим і до кінця залишився на батьківському обістю - хаті. Мій вуйко Міхал ще молодим любив торгувати ("швенделювати") в різноманітний спосіб. Останньо торгував худобою - коровами. Коли вже був у старших роках, то через зиму перебував у брата, а через дві зими перебував у нас, в нашому домі. На 70-у році життя, дуже різноманітного і цікавого, захворів і був у Дервенському шпиталі, а потім привезли його до Славонського Броду і тут помер.

Наймолодшою була моя мама - **Анастазія - Настя**. Хочу задержатися про неї дещо докладніше. Моя мама народилася 1909-го року у Боснії в селі колонія Детляк. Її батько, а мій дідуньо, помер, як мама мала 5 років. Незадовго, як мама мала 9 років, її мама, а моя бабуня, померла також. Таким чином, моя мама від 9 років життя залишилась сиротою. Вона була наймолодшою у родині. Старші сестри вже всі повіддавались, мама залишилась з двома братами, ще дитиною від 9-ти років, мусіла вести всю хатню господарку. Те, що не знали, то їх навчила старша сестра Текля, навчала, як треба хліб місити і пекти, варити та всі інші господські справи. Про це докладніше пізніше.

Родина Янко Томків (поляк). Янкова дружина звалась Юстиною. Дітей мали 5-ро: Ясько, Юсько, Маринка, Руська і Павліна. В 1946 році Ясько з родиною виїхав до Польщі. Юськова перша дружина померла. Вдруге вженився з вдовою Юською Баран. В 1955 р. залишили Боснію і поселились у Бачку - Бадзани.

Маринка вийшла заміж за Карла Квашньовського і в 1946-у році виїхали до Польщі.

Руська - вийшла заміж за Альбіна Туркевича. В другій світовій війні, у хорватському війську Альбін загинув, залишаючи дружину і двоїх малих дітей. Руська, залишившись вдовою, завжди жила під загрозою четнічких банд. Тому на початки 1942 р., залишає дім і з двома малими діточками утікає перед загрозою і більше ніколи не повертається. В 1946-у році переходить до Бачка і там за кілька років вмирає.

Павліна, одружена за Герцеговця мату маїця. Після війни поселилась десь коло Славонського Броду.

Родина Лука Костюк (українець), є молодшим братом моого вуйка Стефана Костюка. Лука був одружений і у них було 4-го дітей. Дружина померла ще в середньому віці. Діти: Йосиф, Антін (Антошко), Гілюська і Настя. Лука ще на початку другої світової війни помер. Йосиф одружився з Мариною Менюк, у них було 5-ро дітей.

Антін (Антошко) одружився вже старшим хлопцем 1942 р. і до 1960 р. залишився на батьківському обістю. В 1960 р. переходить до Бачки і там довго не був, бо 1980-го року переходить до села Петровці біля Вуковару. Дві їхні доні стають монахинями чину Св. Василія Великого. Антошко тут помер, а дружина померла у Вуковарі.

Гілюська вийшла заміж за Казя Барана. Дітей у них було четверо: Юська, Ганька, Юсько і Франко. Казьо і Гілюська померли.

Родина Іван Жеребний (українець). Ця родина завжди була добрими й активними патріотами і християнами. Іван Жеребний одружився з Софією Квашньовською. Дітей у них було шестеро: Марина, Катерина, Ганька, Гелька. Юзько і Микола. Юзько в часі війни пропав, а решта вийшли заміж.

Іван Жеребний був довголітнім дяком при церкві в Детляку. Десь біля 1965-го року перенісся до Бачки Бодзяні і там помер.

Родина Яндрух Ружніцкі (поляк). Одружився з жінкою з роду Квашньовські, дітей у них було четверо: Марина, Ганька, Фріц і Ясько. Марина вийшла заміж за Василя Гладкого, а Ганька за Владека Липчака. Яндрух з дружиною і двома синами

в 1946 р. виїхали до Польщі.

Родина Іван Залуцький (українець). Були добрими і примірними патріотами і активними в різних ділянках. Перед другою світовою війною чомусь залишили кольонію Детляк і поселилися в селі Кунові. Дітей у них було четверо: Микола, Корнелько, Ганька і Зоська. Микола був калікою на ногу і жив з батьками. У другій світовій війні родина від банд трагічно постраждала.

Родина Іван Чортоловний (українець) - одружений, дітей у них було семеро: Генко, Антошко, Владек, Роман, Марина, Геня і Анна (Ганька). Іван передвчасно помер, діти поженились і порозходились, тільки Владек, який був калікою з наймолодшою сестрою залишилися на батьківській господарці. Їхня мама також скоро померла, а решта повмирали в 1990-91 рр.

Родина Франко Струсь (поляк). Франко одружився з Іриною Барап. Дітей у них було четверо. Франко був людиною, що вдома не хотів нічого робити, завжди йшов по людях і там працював, щоб провести час. Він помер передвчасно, а Іrena з дітьми в 1956 році виїхала до Польщі.

Родина Петро Рехліцкі (поляк) - одружився з Анною Дух, дітей в них було шестеро: Антін, Юзько, Ігнац, Франц, Марина. Петро Рехліцкі був добрим господарем, його дружина була з українського роду. Ціла родина вживала в хаті українську мову. Рехліцкі мали свій склеп мішаних товарів. Мали на ріці Україні свій власний млин, на загал були добрими господарами.

Син Антін оженився з Марією Костіць. Мама його дружини була українкою, а батько сербом, але всі діти виховані мамою в українському дусі.

Антін в 1950-у році залишає Боснію - Детляк і переходить до Бачки. Тут перебуває до 1958-го року, а потім переходить до Хорватії - Вуковару. Тут в нещасливому випадку на дорозі трагічно вмирає, бо війна між сербами і хорватами принесла трагедію для всіх мешканців міста.

Юзько Рехліцкі вже старшим хлопцем оженився з

Мариною Чортоловний.

Ясько Рехліцкі. Ще за Кралевіни Югославії був жандармон. Як пропала Югославія, Ясько вже перед тим вивчився на доброго коваля і продовжував свою працю. Ясько одружився з Софією (Зоською) Гойштайн, перебував в Боснії і працював у своєму фахові. В 1958 р. залишає Боснію і переходить до міста Вуковару і тут працює у своєму фахові.

За згодою розвалював одну пивницю і трагічно постраждав, залишаючи дружину і недорослі діти. Усі діти подружилися, порозходилися, навіть і в Австралії, а дружина Софія сьогодні живе у Хорватії, в Загребі. Сини Ігнац і Франц загинули в часі війни. Марія-Маринка вийшла заміж за Петра Палагнюка, які також опинилися і замешкали у Вуковарі. Діти подружились, порозходились, а вони повмирали.

Родина Петро - Петрунько фабричний (Українець), був одружений з Настею Пальчик. Дітей у них було двоє. Петро не любив триматися дому і врешті залишив родину і пішов на служби. Дружина Настя також залишила дім-господарку і вже з дорослими дітьми пішла у світ і не повернулась. Петро пізніше пішов до Бачки і там поки відповідало здоров'я, всюди був слугою і десь там помер.

Родина Іван Рихліцкі (поляк). Одружився з українкою і єдина познака поляка в нього в хаті було це, що святкував латинські свята. У хаті була мова українська. Іван був добрим ковалем і рівночасно робив вози. Його діти, яких було семеро, усі звали майстерку: Антін, Стах, Павло, Петро, Настя, Гіленка і Коська. Антін і Стах в хорватській армії загинули. Настя була кравчинею і в 1946-у році вся родина виїхала до Польщі.

Родина Стефко Бабіяш (поляк). Стефко вже старшим одружився з вдовою Ягнішкою, яка по першому чоловікові мала прізвище Салій, який загинув в часі війни в австрійському війську, залишивши сина Людвіга. Стефко з Ягнішкою мали два сини і одну доню: Стах, Ясько і Янка. Людвіг у війні пропав, а Стах був одиноким, що пішов у сербські повстанці.

Дещо основніше про Стaha. Було це вже перед переворотом,

десь 1944-45 роки. Вже було видно, що німці втрачають війну, а Стах який довший час з четніками співпрацював, при кінці 1945-го року вступив в їхні ряди.

Партизани-комуністи час від часу заходили в наше село-кельоню. Стах скривався перед ними, щоб не попасти в їхні руки і робив це самостійно, бо четніки не мали майже ніякого нагляду-дисципліни. Десь на початку весни 1945-го року партизани зайшли у наше село, щоб когось з мужчин зловити до своєго війська. Вони насильно забирали усіх від 14-15 років, як також і старших, що були спосібні носити зброю і орудувати нею.

Я в той час мав 16 років і вже мусів перед ними ховатися, щоб не попасти в їхні руки. Це був гарний буйний день. До нас прийшли дві кузинки мами, щоб прясти кужіль. Нараз в хату прибігає моя молодша сестра і каже, що в село прийшли партизани. Хата, в якій ми мешкали, була на самому краю села, а партизани зайшли з другої сторони. Мій тато, почувши що тут діється, вибіг з хати і зараз через дорогу побіг у ліс, я вже не вспів, бо партизани вже були на містку до подвір'я. Я повернув до хати і сказали мені скоро лягати в ліжко під перину, а біля мене лягла моя сестра. Мене накрили з головою, мало не вдусився, але терпів і терпів весь час. Тато втік у ліс. Кілька днів раніше тата і ще інших зловили, між іншими і Стаха, який був у цивільному вбрани і сказав інше ім'я та прізвище. За ним шукали, захопили його разом з іншими, але ніхто його не видав. Пізніше Стах зумів від них втекти, а Антона Пшебелу партизани замордували. Тато якось щасливо дістався до дому, а тепер Стах наробив біди.

Партизани, зайшовши до хати, зараз питалися за татом. Мама відповіла, що тато пішов до млина, який був на річці Укріні. Щоб якось ситуацію розладувати, мама запитала партизанів, чи вони голодні, а вони відповіли, що так і дуже хочуть їсти. Мама на скоро щось підготовила їсти і якраз як закінчили з їдою, я мало через перину не задусився, через брак воздуху. Нараз чую, що хтось увійшов до хати, настав гамір і

крик, інші кричать - "руки до гори" і т. д. Думаю, що тепер, може тата зловили?

Чую крик до когось, що він має зв'язки з моїм батьком, а він казав, що не має нічого спільногоКричать до когось, що мали його в руках, але він був під другим прізвищем, а Іван знов про нього і затаїв. Дальше виявилось, що це був Стах. Він почув, що партизани є в селі і заховався в стодолі мого вуйка Завацького. Побувши там який час і як все втихомирілось і стало тихо, Стах вийшов, щоб провірити ситуацію, зайшов до крайньої хати і там попав в руки партизанів. Стаха зловили, зв'язали, мучили і у Прняворі замордували.

Мого батька зробили винуватим і зрадником, так що тато завжди мусів бути острожним, щоб не попасти в їхні руки. На весну, в місяці березні, перед приходом комуністів, мусіли ми з Детляку вибратись. Про це докладніше згодом.

Стефко Бабяш з Ягнішкою згодом розійшлися, а вона з сином Яськом і донею Янкою в 1946-у році виїхали до Пльщі.

Родина Гринько Пальчик (Чех-поляк) - одружений, діти в них були: Ясько, Антін, Стефка, Руська, Маринка. Гринько ще в молодому віці в австрійській війні загинув, залишивши дружину і 5-ро дітей.

Ясько одружився з Юстинкою в 1946-у році і виїхали до Польщі. Антін вступив до хорватського війська і десь загинув у війні. Стефка вийшла заміж за Петра (його звали Петрунько фабричний), про якого вже була мова. Руська вийшла заміж за одного герцеговця Перу (Петро), недовго разом прожили і розійшлися. Маринка вийшла заміж за Федя Коцая, з ним мала одного сина і зараз після породу померла, про що вже була мова. Стара мама Пальчиків померла.

Родина Дмитра Пришляк (українець) - він одружився з Паранькою Каплун. Дмитро є кузином моєї мами. Ще, як 18-літній хлопчина мусів іти до австрійського війська і перейшов цілу війну і нащасть повернувся щасливо живим до дому.

Дмитро був активним членом громади. Був головою читальні "Просвіта". Він був вродливою і красивою людиною. Завжди

говорив: "Я буду жити 100 літ". Але не дожив. Дітей у них було троє: Марина, Катерина і Микола. Микола зразу з молодих років хворів і на 20-у році помер. Марина вийшла заміж за Славка Паньківа, поселились і жили до 1992 р. у Вуковарі. З вибухом сербсько-хорватської війни Славко на вигнанні помер, а Марина також пізніше передвчасно померла, залишивши дві дочки, які були вже замужні. Катерина вийшла заміж за Йозу (Йосифа) Мрньоза і поселилися у Вуковарі. Дмитро Пришляк з дружиною на старість виїхали і поселились у Вуковару і там обоє незадовго повмирали.

Родина Коцай-Салій (українці). Катерина - Каська Коцай залишилась вдовою. Її чоловік в австрійській війні загинув, а Каська вдруге вийшла заміж за Салія. З першим чоловіком мала три сини: Івана, Миколу і Фед'ка Коцай. З другим чоловіком Салієм, мала п'ятеро дітей, а саме: Руська, Юзько, Людвіг, Ганка і Каська. У другій світовій війні всі розійшлися.

Родина Ясько Томків (поляк) - Ясько одружився з Юстинкою. Був добрым стрільцем і завжди зимою ходив з моїм батьком на полювання. Пам'ятаю, як зимою, ще далеко до ранку, Ясько приходив до нас і з татом брали вивчених лісових псів і йшли на полювання. В той час важко було дістати дозвіл на зброю, а в нашому селі було тільки 4-5 осіб, що мали дозвіл на полювання дичини.

Дуже добре пам'ятаю, як на дворі була морозиста зима, сніг і зімно. Ранком, біля 3-ої години тато стоять у кухні, розпалює вогонь, шкварить собі на сніданок солонину і яйця, а потім варить з кукурудзяної муки лемішку і та лемішка мала бути густа-тверда, така щоб у псів як бігають, у жолудку не бовталась і було легше бігати.

Я кожночасно лежав у ліжку і не міг спати і завжди на це дивився, чекав коли вже підуть, щоб до ранку ще трохи поспати.

У той час, ще перед другою світовою війною, звірячі футра були дуже дорогі і дуже їх пошукували. Пам'ятаю, що тільки за один сезон тато зловив пару лисів, видрів, вивірок, зайців і т.д.

Тато закупив кілька гектарів землі.

Данило Пришляк (українець). Данило довго жив самітним, не женився. В 1944-у році, взяв розведену Вітовську і з нею виїхали на Лемківщину, про них пропала чутка.

Родина Михайло Пришляк (українець). Михайло одружився з Анелькою Баран, біля себе під опікою мав стареньку маму, вона була сестрою маминої мами, а мамина тетя.

Дещо більше про Михайла Пришляка. Було це десь в 1934-35 рр. З'явився якийсь чоловік, що втік з в'язниці в Баня Лука. Ховався між людьми під іншим прізвищем. Кажуть, що був засуджений за крадіжку, крав від багатих і давав бідним. Його завзято всюди шукали поліцянти і не могли зловити. Тоді поліція зорганізувала розшук. Мобілізували всіх, хто тільки мав дозвіл на зброю. Усіх позбирали й йшли по селах в розшуках за Конопкою. Прийшовши в наше село-кольонію і на вулиці стрінули Михайла Пришляка. Питають його, чи часом не чув щось або чи не бачив Конопку. Михайло пожартувавши каже: "я є Конопка". В цю мить якийсь босняк-серб раптом вистрілив на Михайла і скалічив праву ногу. Михайла забрали до шпиталю. Михайло з сім'єю спокійно перебував у своєму селі аж до 1943 року. Під час війни з родиною втік з села і якийсь час перебував біля Дервента. В 1945-у році на осінь, перебрався до Бачки, село Бадяни. Дітей у них було п'ятеро, з них четверо зараз живуть в Мельборні. Михайло тому пару років помер, його дружина Анелька живе у Бодзанах.

Як я вже згадував, крім кольонії в Детляку, була ще кольонія в Календеровцях, віддалена всього 1 км. Тоді Детляк припадав до повіту Тешань, тому нашу кольонію називали Тешанське, Тешанська кольонія, а кольонія в Календаровцях припадала до Дервентського повіту, тому називали її Дервентське, Дервентська кольонія. Все ж таки, тут не було різниці між кольоніями, це було одно село, усі були одно.

Дервентська кольонія, де жили українці і поляки, то українців було лише сім родин: Жеребний Іван, Жеребний

Микола, Жеребний Василь, Гладкий Гнат, Моравський Іван, Менюк Микола і Костюк Йосиф. Усі вони були добрими християнами і потрітами, а зокрема родина Жеребних.

На початку, як ще не було своєї церкви, то у Івана Жеребного два роки мешкав священик о. Ороз. Зараз усі старші повмирали, а інших війна порозганяла і вони кудись порозходились.

І так родина Гладкий ще у 1938-го року виїхала до Бачки. Іван Моравський виїхав з родиною до Бачки Бадзяни. До цієї самої місцевості в 1945 р. виїхав Микола Менюк, а пізніше також і родина Йосиф Костюк.

Польські родини, які виїхали до Польщі в 1946-у році з Дервентської кольонії: Петро Гербут, Михайло Гербут, Ясько Ружніцкі, Юзько Пшебила, Антошко Шілкевич, Гусьцьо Шілкевич, Франц Гойштан, Ігнац Гойштан, Юсько Пальчик, Осько Гойштан, Петро Струсь, Блажко Струсь, Ваврик Струсь, Ясько Каплун.

З Дервентської кольонії виїхали всі поляки, ніхто не залишився.

Я вже згадував раніше, що війна принесла руїну і багато людей пропало і в роках 1945-46 кільканадцять родин вийшли з кольонії, розійшлися, а після виїзду поляків до Польщі одна частина поляків залишилась, про них вже було сказано, а зараз хочу вказати про наших українців, які залишилися після виїзду поляків. Вказую тільки на тих, які в 1946-у році були в Тешанській і Дервентській кольоніях.

ТЕШАНСЬКА КОЛЬОНІЯ

1. Паранька Гралюк, мої бабуня з сином Василем і дочкою Марією;
2. Гралюк Василь - одружився з Туркевич Марією;
3. Гралюк Марія - вийшла заміж за Василя Бабія;
4. Гралюк Теодор - мій стрий, одружився з Михайліною з села Куніговці біля Прнявора, а у 1947 р. повернувся до рідного села Детляк. Тут народилося 11 діточок: Гена, Роман, Марія,

Софія, Петро, Славка, Антон, Ілля, Мирослав, Мірка і Анна;

5. Гралюк Олекса - мій дядько з дружиною Катериною і доньками Варварою, Настею і Анною; опісля Варвара вийшла заміж за Тадія Лейчака, Настя за Владека Каплуна, а Анна пішла до монастиря Сестер Служебниць. Решта три старші дочки - Гена-Анна, Олена-Ярослава, Юстина-Йосифа скоріше вступили до монастиря Сестер Василіянок. А три сини: Микола, Петро і Михайло у 2-гій світовій війні пропали і загинули і нічого про них не знати. Четвертий син Антін, залишився як кравець і потім замешкав у місті Дервенті;

6. Василь Бабій - одружений з мосю тетою Марією;

7. Гралюк Василь з дружиною Геною - мій стрій. Другий раз одружився бо перша жінка померла;

8. Кавалко Іван з дружиною Настею і родиною;

9. Полонія - Полька Каплун, самітна, вдова;

10. Кавалко Евка з родиною;

11. Завадський Віктор, самітний;

12. Бааран Антін - самітний з мамою;

13. Кривошия Михайло з дружиною й родиною;

14. Лейчак Тадія, вдівець, потім одружився з Варварою Гралюк;

15. Пришляк Дмитро з дружиною Паранькою і родиною;

16. Процик Микола з дружиною Марією і родиною;

17. Іван Коцай з дружиною Анелькою з дому Лейчак і родиною; Іван після смерті мого дядька Олекси був довголітнім старшим братом при церкві в Детляку;

18. Сваток Михайло - самітний, це мій вуйко, брат мами;

19. Паласнюк Дмитро з дружиною Марією і родиною;

20. Костюк Антін з дружиною;

21. Жеребний Іван з дружиною Софією і родиною, Іван був довголітнім дяком при церкві в Детляку;

22. Лейчак Владек з дружиною Анною і дочкою;

23. Бааран Гілюська (вдова) з родиною;

24. Чортоловний Іван з дружиною і родиною;

25. Рехліцкі Петро з дружиною Гілюською і сином Юзьком,

який опісля одружився з Марією Чортоловною;

26. Рехліцкі Антін з дружиною Марією і родиною;

27. Рехліцкі Іван (Ясько) з дружиною Зоською і родиною.

ДЕРВЕНТСЬКА КОЛЬОНІЯ

На ній залишилось тільки чотири українські родини, а саме: це були всі родини Жеребних, які були національно і релігійно свідомими й активними родинами в усіх ділянках громадського життя: це були Іван Жеребний, Микола Жеребний, Василь Жеребний і Йосиф Костюк з родинами.

Після воєнного часу, крім поляків, які виїхали до Польщі, ті що залишились та інші, почали залишати село і розходитись по різних місцевостях, так що при кінці 1946-го року в обох кольоніях залишились 31 родини українців і поляків. І кожного року це число зменшувалось.

Друга світова війна принесла поважну руйну, але і після війни часи також не були легкими, бо на господарствах залишились переважно старші і немічні люди. Поле, щоявлялося одиноким засобом і надією на прожиток, треба було важко працювати, а не було чим і кому.

Для прикладу скажу про моого дядька Олексу, який у війні втратив трьох синів, а самий довго хворів і таким був до часу закінчення війни, коли треба було вже працювати і якось жити. І мусів це робити, не тільки, щоб вижити і з'їсти, але великий обов'язки та податки зобов'язували до такої праці та надмірного зусилля. Така проблема існувала для цілої місцевості, а в добавок в тих роках велику шкоду заподіяла посуха і неврожай.

Належить відмітити, що податок за господарство кожний мусів заплатити, не зважаючи, якщо не мав грошей. Хто не був спроможнім заплатити, забирали останню корову, а як і цього не було, то садили до в'язниці або висилали на примусову працю.

Ось подам за приклад моого стрия Теодора-Федька. Він був боднаром, робив різні бочки. Мав велику родину, 11-ро дітей, іх

треба було нагодувати, вбрати, післати в школу, а всі ще малолітні, найстарший був біля 16-17 років.

Ось розповідав стрій. Прислали великий податок і важко було зібрати гроші, щоб його заплатити. Треба було відбирати іжу дітям з уст, щоб все це виплатити, а тоді несподівано скоро приходить знова рахунок на податок за цей самий рік, з цією лише різницею, що перший раз податок прийшов на ім'я Фед'ко, а другий раз на Петко.

Мимо протесту і зажалення стрія, його забрали на примусову роботу, щоб там відробляв довг, не зважаючи, що вдома малі діти без опіки і без куска хліба. Все це роблено з пімсти, мовляв всі Гралюки є ворогами народу і його влади та режиму. Таким чином, стрій два місяці відробляв податок на примусовій праці.

Вернувшись домів, мусів важко працювати, щоб дати дітям бодай щось з'їсти. Але за якийсь час приходить час платити поновно податок. Стрій просив, щоб почекали, поки він не збере грошей. Одного разу стрія не було на господарстві, лише самі діти. Тоді на подвіря заходить двох знайомих комуністичних вислужників, які були повністю неграмотними і не вміли навіть підписатися. На їхній запит діти відповіли, що не знають де є батько і що він пішов кудись з мамою. Комуністичні вислужники кажуть, що не заплачено досі податку і тому вони мусять забрати корову. Пішли до хліва, відв'язали останню корову і почали її провадити на дорогу. Найстарший з дітей Роман і другі молодші почали плакати і просити, щоб залишили корову, але нічого не помогло. Роман старався відібрати їм корову, але один з тих комуністичних розбишак Богдан Малетіць висловив Романові грубі слова лайки, прокляв усташку галіціянську "майку" і вдарив Романа по голові. Корову відвели, а діти залишились без молока.

Це пишу як приклад, як наші люди бідували, як над ними мстилисісь, а таких і ще гірших випадків було багато більше. З приходом нового режиму люди дуже бідували, відходили до інших країн, а найбільше до Бачки на заробіток. Деякі там уже

мали родину чи знайомих, діставали допомогу харчами і нераз це тривало довший час.

* * *

УМОВИ ПРОЖИТКУ НА ЧУЖІЙ ЗЕМЛІ

Як я вже на початку писав, родини розвинулись, збільшувались і подружились, не вистарчало землі, щоб дати кожній дитині започаткувати господарку і власне життя. Хто з батьків мав можливість, то купували землю від турків або сербів і нові родини поселявались між домородцями-сербами, які не радо з цим годилися.

На початку розпаду австрійської імперії і приходу королівської Югославії, старша генерація сербів-домородців не була найгіршою, але молодша генерація виявилась відмінною. Почалась більша ненависть до наших людей, але про це пізніше.

Самі серби були порозкидані по горbach і вже до 1941-го року було там 17 родин-домів українців і поляків.

Цей край дуже гарний, горбоватий, поля, ліси і багато різних рослин, овочів. Хоч сама земля не так уже родюча, але багата з природи. Багато джерел і потоків повних води, багато лісів з різноманітними дикими овочами, ягодами, грибами, пташиною і звірятами. Але найважливіше, що клімат є дуже повільний і лагідний.

Як передше згадував, на тих горбках порозкидано жили наші люди, українці і поляки 17 родин, про яких зараз хочу коротко дещо сказати.

Яцко Палагнюк - українець. Як наші піонери прибули у новий край і поселились на боснівській землі, то домородці-серби не були вдоволені і почали збиткуватись над нашими людьми. На протести і жалі наших людей, австрійський уряд вислав до Боснії жандармів, які були українцями і таким одним з них в нашему селі був Яцко Палагнюк. Будучи жандармом, він запізнався з дочкою одного домородця-серба, який був

торговельником, мав свій скlep, був багачем і дочка одиначка. Яцко з нею одружився. Але в скорому часі її батьки повмирали, Яцко закупив ще більше землі, мав свої слуги і власний бізнес, але був твердим українцем патріотом і християнином.

Як у нашому селі-кольонії будували церкву, Яцко був фінансовим скарбником і багато вложив власних грошей у будову церкви. Тому, що не мали дітей, він спровадив з України сина свого брата - Дмитра Палагнюка і прийняв його, як свого сина. Дмитро пізніше одружився з Марією Рехліцькою.

В 1940-у році Дмитро побудував собі нову хату, але не зумів в ній довго жити, бо зими 1941-го року опускає все і подібно, як ми всі, більше ніколи не вертається назад. Дмитро Палагнюк залишає все і під загрозою від сербських четніків з родиною втікає до кольонії батьків своєї дружини.

Яцко також залишив усе своє майно і з дружиною, з якою другий раз оженився, відходить до міста Дервенту, до батьків своєї дружини Падавських.

Я вже згадував, що в кольонії Тешавській і Дервентській наші хлопці мали проблему з четніками, які кожночасно загрожували безпеці наших людей. Почались розшуки в уряді за поміччю і наші люди одержали зброю і це врятувало їхнє становище, бо були б усі знищені. Четніки, побачивши, що не в силі бути самостійними, заключили договір з нашими хлопцями і хорватським військом, що не будуть нікого чіпляти і нападати і щоб наші люди, які повтікали з своїх хат, могли свободіно повернутися та обробляти землю. Але це довго не тривало, вони не додержали слова.

Це була зима 1942 р., яка позначилася великими сніговими опадами, морозом і зима була довгою і виїмково зимною. Люди були змушені залишати хати, забрали в руки це, що могли забрати, а ціле господарство залишили на призволяще. Хто мав коні або воли, то могли ще забрати більше на сани, а ті, що не мали все залишили і залишились на чийсь ласці, щоб спасти бодай життя.

Яцко, довідавшись про такий договір, узяв коні і сани і з

братом його дружини поїхав до свого залишеного дому, щоб забрати дещо харчів на прожиток. Приїхавши до села, питаютися своїх бувших сусідів, з якими були в добрих стосунках і запитують, чи можна піти до їхньої хати і дещо забрати.

Сусіди запевняли, що може свободіно туди заїздити і вони гарантують за їхню безпеку, бо завжди були добрими сусідами. Яцко повірив і поїхав до хати. Там побачив, що все порожнє, пограбоване, всі вікна побиті і все порозбиване. Всетаки дещо в хаті залишилось і це вони поклали на сани.

В міжчасі, як Яцко від'їхав, то ті самі сусіди, що гарантували їм безпеку, побігли і заявили четнікам, що приїхали усташі, бо в їхній уяві все ми були усташами. Таким чином приїхали нагло четніки, зловили Яцка і його швагра, як вони ще ладували сани, зв'язали і почали бити, знущатися і мучити. Потім зв'язали ноги і прив'язали за ноги до заповнених саней і що сили гнали кіньми, поки Яцка не розірвали смертельно. Його швагра, тому що ще був 18-літнім хлопцем випустили, щоб розказав всім, що сталося і щоб других застрашити. Ось так, бідний Яцко, жорстоко і немилосердно замучений і ніхто не знає, де його закопали, а маєток серби вже все розграбували.

Після кілька років Дмитро з родиною виїхав до Хорватії, міста Вуковар і там передвчасно помер.

Родина Євка Коваленко - українка. Про неї я вже писав. Вона була самітна, але знайшла 4-ро дітей. В 1941-у році, так як тоді було популярно, все залишати і втікати зі своїх хат. Євка з дітьми довший час жила у кольонії, а пізніше десь в 1961-62 рр. Поселилась у Вуковарі, усі діти пороз'їзджались, а Євка там і померла.

Ясько Ружніцькі (польськ) і Явка Кавалко були сусідами через дорогу з Яцком Палагнюком. Ясько жонатий, дітей у них було 7-ро, 4 сини і 3 дочки. Всі 4 сини служили у хорватському війську, двох з них загинули. На початку Другої Світової війни, в перших днях 1942-го року, залишають все під загрозою від четників і втікають на Дервентську кольонію. Пізніше в 1945-у

році поселились в Славонії в селі Іваночко, де їм приділено німецьку хату, бо німці практично вже всі повиїздили до Німеччини. Але там довго не пожили і через рік з родиною виїхали до Польщі.

Ясько Вараниця (українець). Хоча був він Іваном, але звали його Яськом. Він уже був старшим хлопцем-парубком, як оженився з вдовою Паранькою по покійному чоловікові Лейчак, про якого я вже згадував.

Іван Вараниця вженився десь в 1938 або 1939-у році з Паранькою, якої дівоче прізвище було Пришляк. Паранька, як вдова, залишилася з двома малими дівчатками - Стефкою і Манькою.

Але 1941-42 рр. принесли їм, подібно як усім нам, які жили порозкидані між сербами, трагедію. Четніцькі банди зразу почали знущатися над нашими поселенцями. Іван Вараниця залишає все майно і з цілою родиною втікає і до 1945-го року перебував у кольонії Детляк.

Осінню 1945, залишає Детляк-Боснію і з родиною виїжджає до Бачки-Бадзяни. Крім двох дочок від першого чоловіка, Іван придбав ще власного сина. Старша дочка Стефка вийшла заміж і сьогодні живе в Англії. Молодша Манька також вийшла заміж і живе у Кулі-Бачка. Наймолодший син, який був на праці у Франції, сьогодні залишився на батьківському господарстві. Паранька скоріше померла, а Іван-Ясько також перед кількома роками.

Буштинський - родина (українець). Про нього так багато не знаю. Люди розповідали, що він був дуже жорстоким чоловіком і що замордував обидві свої жінки. Дітей від обох жінок було п'ятеро, але як тільки підросли, залишали батька і дім і йшли у світ.

Роки 1941-42 для нього були такими як для других. Мусів усе залишити і спасати власну голову. Кажуть, що перебував десь у знайомих біля Дервенту.

Родина Григорій Віхорок (українець-рус). Григорій під час першої світової війни був у російському війську. Австріяки

якось зуміли його придбати і він попав в їхній полон. Григорія та інших полонених призначили до праці в наше село-кольонію. Призначили до помочі, бо наші мужчини мусіли йти до австрійського війська.

З упадком австрійської імперії, Григорій одружився з Наталкою Дух. Дітей у них було 6-ро: два сини і чотири дочки. В 1941-42 рр. Мусіли залишити усе своє і з діточками повтікали десь недалеко Люпляніці і там залишились до кінця. Діти, як доростали, так і порозходились. Григорій помер в 1956-у році, а Наталка десь в 1975-76 роках.

Родина Павло Дух (українець). Павло Дух одружився з Марією-Мариною Рехліцькою. Закупили землю від домородців і тут на горбочку побудували хату та розпочали правильне господарське життя. Все з початку йшло нормальню, обоє вони були робочими і вели гарну господарку. Перед війною збудували собі моторовий млин і як тільки розпочали ним працю, почалась друга світова війна.

Про родину Дух дозволю собі задержатись дещо довше. У них було 5-ро дітей. Найстарший був Йосиф, звали його Йоза, він був мій ровесник, ми разом ходили до народної школи. Пам'ятаю ті часи дуже добре, наша хата від їхньої була віддалена всього два кілометри. Наших 17 родин, які жили між сербами, пережили всі одинакову долю. Мусіли все залишити, бо інакше були б їх серби всіх вирізали і то всі ті, які у нас навчилися їсти хліб і краще жити.

Під весну 1942-го року, четніки з хорватським військом-домобранами і нашими хлопцями, які мали для оборони свого села-кольонії, зробили договір, що не будуть одні других чіпати і гарантували тим, які повтікали з своїх власних хат, свободно повернатись і обробляти землю.

Четніки це зробили, бо їм грозила небезпека з двох сторін: хорватське військо і партизани тітовці. Але цей договір тривав тільки чотири місяці, бо четніки-серби не додержали даних умов.

Прийшла пора сіяти кукурудзу, бараболі і всієї ярини. Павло

повірив в цей договір, одного дня взяв запряг своєї воли до воза, взяв плуг та інше потрібне до праці і поїхав на свою господарку.

Перший день він орав своє поле. Гарні весняні дні, трави, зернові збіжжя також прекрасно зазеленилися. До нього приходили його сусіди серби і запевняли його: "Не бійся Павле, ти був добрий чоловік, добрий з усіма нами, приходи з цілою родиною до хати, ми за тебе гарантуюмо і беремо всю відповідальність".

Павло орав до вечора, забрав воли і прив'язав їх в хліві і пішов назад до кольонії, яка була віддалена біля три кілометри.

Павло з родиною перебував у родичів дружини. Прийшовши до хати, розповів, що немає чого боятися і все є в порядку. Каже він до свого сина так: "Йосифе, я раненько встаю і іду напасті волів, а ти пізніше прижини решта худоби і хай вона там пасеться, бо трави є багато, а ти мені поможеш орати".

Але хочу пригадати, що все це була зрада. Як я вже згадував на початку, серби ніколи нас не любили, докоряли, що ми туди прийшли і доробились на власні "огнішта" і в будь-який спосіб продумували та намагалися нас позбутися, застрашити чи прогнати.

Ранком, Павло встав і пішов до хліва відв'язати і напасті воли і ними згодом орати. Як прийшов до хліва і тільки почав відв'язувати воли, четніки вже зайдли у хлів, зловили бідного і немічного Павла, зв'язали, кажучи йому: "ах ти прийшов усташо", бо ми в їхніх очах були усташами.

Вивели Павла на двір, били, мучили і немилосердно проклинали. А довкруги були ті самі сусіди, що ще вчора гарантували безпеку, заохочували без страху приходити. Тепер стояли і посміхалися і сліду не було в них якоїсь моралі. Павла не обороняли, бо ж самі вони зголосили до четніків, щоб Павла зловили, вбили, а його майно залишились для них.

Його син Йосиф (Йоза) став раненько і зробив так, як договорився з батьком. Взяв всі корови і вигнав їх на своє поле до батька. Пригнавши недалеко свого поля, був там горбочок і біля нього сербський цвінттар, що було всього біля 500 метрів

від їхнього господарства. Звідтіля було добре видно, що діється біля хати. І малий Йосиф завважив і почув крик та гамір, бачить батько зв'язаний і як його б'ють та мучать. Побачивши все це, переполоханий завернув худобу назад і скільки ще мав сили прибіг до села назад та розповів своїй мамі і вуйкові, який тоді був командиром сільської міліції.

Я вже раніше писав, що наші хлопці, щоб забезпечити своє село від четнікських банд, почали носити хорватську зброю, яку їм подарував уряд і обороняли село-кольонію. Тому, що Павлів швагер Ясько Рехліцкі був командиром, міг наказати зараз піти в сербське село і забрати в полон кількох визначних сербів, поки не випустять Павла Духа. Наші люди не хотіли пімсті, сам командир думав, що четніки нічого злого не зроблять Павлові, трохи наб'ють і випустять до дому, бо не хотіли дальше загострювати справу. Як вже було сказано, зроблено договір спокою, але четніки і серби цього не додержувались. Бідного на пів живого Павла і його воли забрали та відвезли в друге село Осіню. Там зараз їм домородці приготовили прийняття, спекли на вогні порося, принесли ракії-горілки, бо зловили одного "галіцяна-усташу".

І так порося пеклося, четніки попивали і на різні способи мучили Павла, поки він не втратив притомність. Вони думали, що він уже мертвий і залишили його та пішли гоститися, бо вже була готова, як вони кажуть - "печеніца".

Павло був сильного росту, високий, здоровий і сильний. Після якогось часу прийшов до притомності, встав і почав утікати. Тому, що мав зв'язані руки до заду, не був в силі скоро втікати. Там були огорожі, плоти, перелази і на одній такій перепоні він піткнувся і упав. Був так змордований і руки зв'язані, що унеможливлювало втікати.

Четніки, побачивши, що Павло втікає, наказали не стріляти, але зловити його живим. Так і сталося. Саме на перелазі його за плечі четнік, стягнув на землю і всі почали його так бити, що він упав непритомний. Четніки, думаючи, що він уже не живий, залишили його і знову пішли істи і пити.

За якийсь час, врешті, рішили, щоб покійного Павла десь там поховати. Прийшовши до Павла, четніки побачили, що він ще живий. Спігали свого головного, що мають з ним зробити, а він сказав: "одсеціти му будаком главу" /відрубайте йому бігою голову/, що й зробили. Там в тих лісах і дебрах запорвали його замучене тіло, але душа залишилась невинною і пішла по вічну нагороду.

Так, дорогий читачу, доля покійного Павла була одним з доказів, як мстились над нашими невинними людьми. Таких та подібних випадків було досить багато і все це належить записати та передати в будущину. Вони суворо закінчили своє життя у муках. Ніхто сьогодні не знає, де спочивають їхні кости, лише один Господь Бог.

Хочу відмітити, що все це, що я пишу являється життєвою правдою, на все є і були живі свідки. Нам все це розказав один серб, який все це бачив, але не смів нічого помогти чи протидіяти. І між ними були добрі люди, які після війни все розповіли, свідчили, але сьогодні їх уже немає між живими.

Дружина покійного Павла забрала діти і виїхала з Детгляку. Кажуть, що поселилась десь коло Славонського Броду, а майно і всю господарку загарбали серби.

Хотів я ще пригадати, що два кілометри від хати покійного Павла Духа жили чехи в селі Маліца. Були вони добрими господарями, але 1942-у році все залишили, щоб не попасті в руки четніків, повтікали і більше ніколи туди не повернулись.

Родина Антін Кульбіда (поляк), жонатий з Анелькою Ружніцкою. Кульбіди жили недалеко від нашої хати, дітей у них було четверо: Ясько, Владек, Франко і одна дівчина, якої ім'я не пам'ятаю.

Ясько загинув у другій світовій війні. Родина Кульбіди в 1942-у році втекла з своего дому і жила до 1946-го року біля Дервенту. У 1946 р. виїхали до Польщі.

Родина Михайло Жулковскі (поляк). Вони приїхали до Боснії вже пізніше, десь біля 1919 р. Та родина мала вже б-ро дорослих дітей, три сини і три дочки. Їхня домашня мова була

українська. Побули вони серед нас десь до 1941-го року, але потім, подібно до всіх інших, що жили між сербами, повтікали. В 1946 р. ціла родина вийшла до Польщі.

Родина Миколи Жулковського, молодшого брата Михайла. Микола по братові був поляком, але одружився з українкою. Під час українських визвольних змагань в 1917-19 рр., Микола вступає і добровільно бере участь в рядах Січових Стрільців. Там стає підстаршиною і був нагороджений орденом хоробрости.

Щоб уникнути знущань, Микола 1920 р. виїжджає до Боснії і разом з братом купують в одного турка землю і там перебули аж до 1941 р. В 1942 р., під загрозою місцевих банд, все залишають і відходять на безпечне місце. Коли хтось з поляків бажав і вписався на виїзд до Польщі, це їм дозволяли і в тому допомагали. Подібно так і зробив Микола.

Хочу відмітити, що хоча Микола і його старший брат Михайло жили сусідами, Михайло не дуже долюблював свого брата Миколу, бо останній був старшиною Січових Стрільців і воював за визволення України.

Родина Теодор - Федір Пасічний (українець). До Боснії вони прибули вже пізніше. Десь в 1922 р. і закупили землю від того самого турка, що брати Жулковські. Розповідав Федь, що через велику неправду та інтриги, що поширювали про українців поляки, спричинювали чимало пімст, жертвою була і потерпіла родина Федя. Поляки руйнували і нищили усі пам'ятники, а Федь організував хлопців і ніччу воно направляли та підносили високі могили й пам'ятники, за що поляки карали тих, яких зловили. Федь розповідав, що все продав і переїхав до Боснії, щоб легше було жити.

Пасічний до Боснії прибув з родиною дружини своєї на прізвище Франка. Дітей у них було семеро: Михайло (Місько), Владек, Богдан, Філько, Стефка, Брунька і Зонька. До 1941-го року ніхто не був жонатим з дітей. Сини були при батьках, а дочки пішли до Сараєва на працю.

Теодор Пасічний був добрым музикантом і це в наслідстві

одержали всі його сини, а найкращим був наймолодший Філько.

В 1939-40 рр. Збудували гарну муровану хату і тільки в ній пожили один рік, як роки 1941-42 принесли катастрофу, мусіли все залишити і втікати перед чіхраями і вже більше ніколи назад не повертаються. Під час війни перебували десь біля Дервенту. Федь Теодор в 1944 р. помер.

Після війни Михайло (Місько) одружився і замешкав біля Дервенту в селі Полю і там відкрив свій ресторан.

Владек також замешкав в сусідстві біля Міська. Богдана німці забрали на примусову працю і він повернувся назад, одружився і працював механіком у фабриці прядива в селі Боддяни-Бачка. Філько, разом зі мною ходив до народної школи. Він був добрым музикантом і грав на всіх інструментах. Мені не відомо де він опинився і яка була його дальша доля. Доходила до нас чутка, що він помер ще в молодому віці.

Дочки залишилися в Сараєві і кажуть, що всі вийшли заміж.

Родина Альбін Туркієвіць (поляк). Альбін одружився з Руською Томків, їхня домашня мова була повністю українською, по польському не знали одного слова. Мали двоє дітей: син Стах і дочка Філька. Остання народилася не нормальною, ніколи не говорила і не ходила. Десь на 17 чи 18 році померла.

Альбін в 1941-у році пішов до хорватського війська і там загинув. Руська з двома діточками залишилася вдовою і зимою в роках 1941-42 мусіла з дому втікати. Таким чином опинилася у своїх батьків в кольонії. Там перебула до 1946 р. і перебирається з дітьми до Бачки, бо в тому часі в Боснії була дуже велика посуха і було важко вижити. Руська десь в 1955 р. померла, а Стах одружився і опинився десь у Швейцарії.

Родина Михайло (Міхал) Каплун. Він одружився з українкою Марією Пришляк. Про цю родину я писав раніше, але хочу підчеркнути, що вони жили біля нас в сусідстві. Каплуни є з польського роду, але мова в них була українська, діти виховані мамою повністю українцями, в українському дусі, тільки ради батька святкували латинські свята. Вони були більш українцями, чим поляками. Згодом, як подружились,

практикували український обряд. Дітей було в них семеро: Владек, Ганька, Руська, Філька, Гена, Юсько і Антін.

Родина Мрньоз Йосип (Йозо), чех. Він був чеського походження, а дружина Герцеловська хорваткою.

Хочу відмітити, що сусідне село Моліца було заселене чехами. Їхні хлопці і дівчата на відміну, раз у нашій кольонії, другим разом у їхній, влаштовували забави. Відносини з ними були добрими, але і їхня доля закінчилася вельми трагічно. Родина Мрньоз (так ми їх звали), також повтікали в 1941-42 рр., але в їхню хату поселився один серб і таким чином їхнє господарство збереглось. В 1945-у році, як війна скінчилася, то одинока родина Мрньозові повернулися назад, до своєї хати і там перебули аж до 1972 р. Потім все продали і поселились у Вуковарі. Йосиф Мрньоз і його дружина Ева доволі скоро померли у Вуковарі.

Родина Павло Гралюк - мій стрий, українець. Про нього я вже писав, але зараз дещо більше та основніше.

Мій стрий Павло найстаршим в дідуњя і бабуні. Мої діди з родиною прибули до Боснії, а стрий Павло народився 1903 р. в кольонії-селі Детляк. Ще хлопчиною виявився за боднаря, а через стан здоров'я був звільнений від війська. Десь біля 1926 р. одружився з Стефкою Бабяш. До року збудував хату на землі, яку дідуньо купив від турка. Тут стрий відкрив робітню свого фаху з дуже добрым успіхом і так працював. Завжди добирав собі помічників, бо не міг встигнути з роботою. Крім робітні, мав ще гарний кусок землі, великий сад з різноманітними овочами, непогану пасіку, одним словом жив дуже добре.

В їхній родині було троє доньок: Катерина (Каська), Софія і Ольга. Двоє старших дітей син і доня померли.

Все це тривало не дуже довго. Вже моя рідня в 1941-42 рр., під загрозою четнічких банд і колись добрих сербських сусідів, мусіли все залишити і втечею рятувати життя.

Належало б подати приклад з тодішнього життя. Чутки про якихось четніків вже поширювались на початку 1941 .., навіть ціле літо, але згодом до наших Різдвяних Свят був спокій.

Четніки ще до нас не заходили. Прийшла осінь і вже по сусідніх селах, де жили наші люди, доходили до нас чутки, що когось там ограбовано, забили людей, а навіть вирізали цілу родину. Пригадую, як давали нам знати, що десь недалеко перебувають четніки і щоб бути обережними. Пригадую, як часто ми цілою родиною не спали в хаті ночами ховались в лісі і спали в кущах. Найгірше було це, що діти були маленькими, в лісі плакали і це могло бути причиною легкого відкриття схову родини.

Як було зимно і холодно, то ховались і спали в купах кукурудзянки, які ще залишались на полі. Але часто втікали ми на другі села, де ще було безпечніше.

Прийшла зима і Різдвяні Свята. Може тому, що тоді було дуже зимно, четніки дещо притихли. Саме відсвяткували свята і Новий Рік і ми зараз на другий день повтікали.

Стрий не хотів нікуди йти, кажучи, що він нікому нічого не винуватий і нікуди не піде. Прийшли четніки до стрия і зразу почали над ним знущатися. Кажуть йому, що всі повтікали, навіть твій брат, а чого ти чекаєш. Хотіли стрия зв'язати і відвезти на страту, але діти стрия почали кричати і плакати, зловили батька за шию і четніки не могли їх відлучити. Це мусіло зробити своє враження на командиря четніків, він дав наказ стрия залишити, але тільки на один день і щоб завтра всі забрались з своєї хати. Все, що їм подобалось в хаті четніки обграбували і відійшли.

Другого дня ранком стрий прибіг до кольонії 3 км до своєї мами, мосії бабуні, взяв коні і сани і приїхавши до дому, забрав на сани що міг, а решту залишив серbam на грабунок.

До 1945 р. стрий з родиною перебували в стрийни Стефки, біля Дервенту, в селі Ясинки. В 1946 р. стрий з родиною перенеслись до Бачки на працю у фабриці коноплі-прядева і там залишився аж до смерті, в 1961 р., не маючи ще 60 років життя. Стрийна Стефка прожила до 91-го року життя і також померла. Діти - дочки вийшли заміж, десь там живуть, а середня Софія померла передвчасно.

Родина Іван Гралюк - українець, це є мій батько, про що я

писав на початку коротко, а зараз хочу передати це, що я запам'ятив з моїх спогадів і в скороченні написати.

Бажаю усім читачам пригадати, що все про що я пишу, воно задержалось у моїй пам'яті, це є правою, бо передаю це, що я пережив і запам'ятив. Хоча я з Боснії вийшов ще перед закінченням другої світової війни 16-літнім хлопцем. Те, що мені залишилось з дитинства, хочу описати та передати моїм рідним, дітям, внукам, вужчим землякам, всім, які цікавляться долею своїх рідних і знайомих чи одноземців. І ще раз заявляю, що все написане є правою, історією життя, без штучної закраски і неправди.

Мій батько народився 1905 року в селі-колонії Детляк. Тут підростав і як хлопчина ходив зимою до школи, яку провадив брат моєї мами і мій вуйко Микола Сваток. А зараз постараюсь передати це, про що мій тато мені розповідав.

Як він був ще малим хлопчиною, десь біля 10 років, в той час його тато, а мій діdo, був на війні. Татова мама, а моя бабуня післала тата пасти худобу на пасовисько, що було призначене австрійським урядом для нашого села-колонії. Пасовисько було велике, біля річки Укрени, багато паші, потоків з водою, ставів і лісу.

Тато пішов пасти худобу, була вже осінь і досить холодно. А мій стрий Павло, два роки старший, лишився вдома, щоб поробити порядки. Перед вечором, татова мама каже Павлові, щоб пішов трохи попасті худобу, а хай Івано прийде до дому, бо може вже змерз, що й так було.

Стрий Павло прийшов і каже до Івана: іди погрітися, а я ще трохи попасу і прожену до дому. Дальше тато так розповідав.

Іде він і йде. А потім чус, що щось за ним загуділо. Обернувшись і нічого не побачив. Йде дальше і нагло побачив, як перед ним з кущів вискочив заяць, ставши безпосередньо перед ним. Батько помало йде до зайця і хоче його зловити руками. Але заяць кожнечасно скаче декілька разів до переду і стає. Так тато хотів декілька разів його зловити і кожнечасно не вдавалося. Батько думав, що заяць ранений, бо день перед тим

тут було багато ловців і поранили чимало зайців. Тому батько придумав знайти патика і ним приборкати зайця.

Знайшов батько відповідну гіляку, приладнав її і хотів замахнутися на зайця. Але в тому моменті щось за ним загуділо, він обернувся і нічого не побачив, поглянув вперед і не бачить зайця, тільки довкруги себе бачить глибоку воду, яка аж синіється. Каже батько, що він налякався, не знає, що сталося і почав плакати. Знову оглянувся довкруги і побачив, що там де справді перед тим була вода-потік, тепер виглядало наймільче, бо було видно очерет.

Дальше тато розповідав, що пішов в сторону, де виглядало не глибоко. Іде він водою до колін, згодом вище і вище, очерет, болото, іде і плаче. Йде дальше і не знає куди. Переляканій, змерзлий, мокрий, вже почало смеркати, а ще недалеко кільканадцять метрів від дороги, яка розділювала поле і ліс-пустиню і якщо б батько був перейшов в ту пустиню, повну води і багна, був би там пропав. Але на щастя, дорогою з протилежної сторони-кольонії йшов знайомий хлопець і нижче подаю його розповідь.

Казав він, що чув, немов хтось десь почав плакати. Він почав прислуховуватися. Плач причувався ближче і ближче. Нараз побачив він якогось хлопчину, що йшов потоком, радше це була стояча вода, а в долині болото й очерет. Придивляюсь і розпізнав, ще й крикнув: "чи це ти Івасю". Тато оповідав, що почув голос і розпізнав хто до нього говорить. Оглянувся довкруги і побачив поля, що замість глибокої води, а він стоїть у воді, обдертий, в болоті і дуже перемучений.

Його спаситель відпроводив його до дому. Стрий Павло вже давно загнав худобу до дому і всі були зажурені де є Іван і що з ним сталося. Тато розповідав, що довший час хворів після цієї історії.

Мій дід розповідав, що в ті часи в Боснії було багато таких випадків, але про це розкажу пізніше.

Як мій тато закінчив 20 років, обов'язково мусів іти до війська. В той час треба було служити для новопосталої

держави Кралівіни Югославії 18 місяців.

Прийшовши з війська в 1927-у році, одружився і замешкав 3 км від колонії, на території якої жили переважно серби. Це було в 1932 р.

Рік 1941-й приніс катастрофу переважно для наших поселенців в Боснії. Тоді почалась Друга Світова війна.

Пам'ятаю дуже добре, це була весна, саме латинський Великдень, як в нас казали - "польські свята". В той день німці налетіли і збомбили Београд, столичне місто Югославії. Югославська війська майже не протиставляли опору, військо розбіглося, уряд розпався. Королівська родина опустила землю і виїхала до Англії. Твориться незалежна держава Хорватія.

Зараз почалися творитися партизанські відділи і четніцькі банди, які групами і в дільницях почали діяти самостійно. Хорвати всіх спроможних мужчин забирають до війська, але до цього ще повернусь пізніше.

Досі я старався охопити всі родини, які поселились в цих двох колоніях і жили до 1941 р.

Хочу відмітити, що на початку не було так багато українських родин в Тешанській колонії, всього 11. А від 1902 до 1941-го року родини розрослися в чотири разів більше. Це саме було і в Дервентській колонії.

Я вже згадував, що там поселились українці і поляки. Початки були такими, що між ними не було великої різниці і розбіжностей. Не проявлялась велика національна свідомість. Пам'ятаю, як говорили русини і поляки про свої руські або польські свята. Поляки майже всі говорили українською мовою, виїмково було 3-4 родини в обох колоніях, що говорили польською мовою. Так тривало понад 30 років.

Основним заняттям було хліборобство, обрібка землі. Але, крім цього були ще ковалі, як Антін Завацькі, Антін Кекоть, Іван Рехліцкі і Ясько Рехліцкі. Дуже добре пригадую ще сьогодні, як раненько в нашему селі ще не було світла, але спати вже було неможливим, бо звуки ковальських молотів по ковадлах та розжарені залізаки так голосно бреніли, що ціле

село будилось з глибокого сну.

В селі були і шевці. Мій дідусь Петро Гралюк через літо працював на полі, а зимою робив черевики нові і направляв старі. А також грав на скрипці по весіллях. Мій дядько, діда брат Олекса, також був шевцем і такими були ще Микола Процик, Іван Кавалко, Іван Каплун. Одиноким кравцем чоловічого вбрання був син Олекси - Антін Гралюк.

Боднарами були мої стриї Павло і Теодор (Федъко). Вози виробляв мій вуйко, мами брат, Іван Сваток.

Хочу відмітити, що наші люди робили все самі, особливо менші речі, а домородці-серби нічого не знали, все приносили до наших майстрів.

Наше село, радше кольонія, одна й друга, були невеликі. Як я вже згадував, що в обох кольоніях до 1941 р. жило 70 родин. Але в кожній родині було найменше по 5-6 дітей або й більше. Діти були дисципліновані і послушні, всі мали якусь працю. Старші випасали худобу, інші гуси, ще інші бавили і пильнували дітей, бо мами важко працювали в дома і на полі.

До праці вставали раненько, а до дому вертались вже пізнувато вечером. Добре пригадую, як інколи я перебував у дідуні і бабуні, літом хлопці спали на сіні по стодолах і з ними спав і я. Нераз тільки, що видніє, як уже чути, що дідуньоходить по подвір'ю і в голос молиться. Але скоро опісля кличе здоровим голосом: Василю, Степане, вставайте, вже на небі косарі показались, вже квочка з курятами вийшла і так повтаряє декілька разів. Не диво, бо хлопці вечорами довго ходять, а ніч літом коротка і тепер можна було б найкраще дальнє спати, бо було б соромно виходити з дому на поле як уже сонце зійде. Нормально, треба бути на полі і почати працю, поки сонце зійде.

Хочу ще пояснити, що це є "косарі на небі" або "квочка з курятами". Колись мало хто мав годинника. Не було радіо, телевізії, люди в часі визнавались по звіздах, місяцю і сонцю. Вечерами показувались одні звізды, а ранком інші. Косарі на небі, це були три більші звізды, які стояли одна за другою, так

як косарі на полі косять. А квочка з курятами, це була одна більша звізда, довкола неї густо малі звізді. Так це люди називали і це їм помагало визнаватись.

Дивно ранком будиться село до праці. Люд встає, протирає заспані очі, перемучені від вчорашньої важкої праці. Шум, гамір, ковалі брунятуть молотами по ковадлах, стукіт возів, рев худоби, спів різноманітної пташини. Все ожило, всі спішать до своєї праці, а вдома залишаються господині, щоб приготувати обід і доглянути малих дітей, а потім приготувати вечерю та доглянути господарку.

Все це творить атмосфера природи, це є життя, боротьба з життям, це є виконання життєвих обов'язків. Це, врешті, і людські таланти щоб вижити в таких умовах та дочекатися кращого завтра.

Вечером, повертаючись з праці, вдома чекає вже інша нова праця, не зважаючи на це, всі є веселі, вдоволені, що все гарно закінчилося сьогодні, чути співи дівчат, які повертаються з праці, з іншого боку спів хлопців, деінде спів усіх разом.

Якщо це був місяць май, то кожого вечора відбувалась маївка. Тоді всі спішать на річку Укріну покупатись, повечеряти і спішились до церкви на маївку. Не було такого, що "не хочу", усі мусіли слухати батьків, це була пошана, а тим пов'язаний і послух. Борони Боже, чи це була дитина, хлопець чи дівчина або навіть старший, як переходили біля церкви, скидали шапки і перехрещувалися. Або діти, переходячи біля старших, обов'язково поздоровляли "Слава Ісусу Христу", а поляки - "Похвалъони Єзус Христос". Так воно колись було, це історія, колишні закони життя наших поселенців, все це вже минулося, але вартує записати і знати минуле, його традицію та закони.

Згадував я часто річку Укріну, вона була дуже гарною, багата водою, різною рибою, де я і наші люди ловили її доволі багато. Особливо мої дідуньо і тато розповідали про великий улов риби. На тій річці було багато млинів, що мололи все збіжжя.

В неділю по обіді, бо до полудня всі були в церкві, річка Укріна була переповнена народом. Майже ціле село, старші і

діти були на річці, одні купались, другі ловили рибу. Так це тривало до 1941 р. Як розпочалась війна, все змінилось і затихло.

Пам'ятаю, як під час війни, десь від 1942-го року, ми повтікали з своєї хати і перебували у моєї бабуні. І тут біля самої річки України ми мали кусок землі. Я ще хлопчиною там випасав худобу, бо там доволі багато було трави-паші. Найбільше сіяли там кукурудзу, яку кожночасно можна було варити або пекти на вогні. Ми мали тоді одну корову, якій я давав їсти перев'язані белки ялової кукурудзи, а закинувши вудки на рибу, запалював вогонь, наломив молодих качанів кукурудзи (в нас казали - "печеняки") і на вогні помалу їх пік і їв. Це була краса юного життя. Річка шуміла, бо тут була перегорода, щоб більшість води йшла на колесо млина. Риба ловилась, переважно щуки або клені, мрини, суми ловились вечорами, а найкраще в каламутній воді після дощу.

Я дуже любив ловити рибу. В той час важко було дістати добру вудку, але якось купувалось "на чорно". Рибалські шнурки до вудки я вже крутив самий з лену або конопель. В день не було часу йти на рибу, то я ішов на річку під вечір, наловив малих рибок, заселив їх живцем на вудку і закидав на ніч на добре місця-глибину. Прив'язував до верби, яка була гіллям у воді і йшов до дому. Ранком, як тільки світalo, вставав і йшов на річку і там завжди щось зловилось, переважно щуки, великі по кілька кілограмів.

Як я вже згадував раніше, наше село-кольонія було невелике, але живе і веселе. Хлопці й дівчата при кожній нагоді співали, був веселий настрій молоді.

Так було, поки не почалась війна і тоді все затихло-зазмерло, а замість пісень довкруги було чути стрілянину, плач і зойкіт.

Літом люди працювали на полях, а зимою вечорами сходились по хатах, пряли кужіль, обробляли піря - це жінки. А мужчини читали або щось розмовляли, радились і так життя пливло своїм руслом.

Ми, діти, любили слухати історію, гарні казки і т.д.

Колись усе було природне, всі вироби були домашні, тільки сіль, цукор, кава, газ на лямпу, купували. Мої бабуня завжди говорила: "О Боже, Боже, як ті люди живуть, котрі не мають своєї землі".

Весілля переважно відбувались осінню, коли на полі не було такої важливої праці. Деякі весілля тривали і три дні. Коли господар витратив все, що мав, то учасники весілля самі зносили кури, хліб, муку, горілку тощо. Таким чином гості забавлялися надальше, але це були переважно господарі.

Молодь збиралась окремо і справляли музику зимою по хатах, а літом по стодолах або на подвірях на тоці.

На початку я вже писав, що в нашему селі-кольонії до 1932-го року не було своєї церкви, не було священика. Тільки була, як казали, фігура там де було призначено місце для церкви. Час від часу до нас доїджав священик з Прнявора. Службу Божу відправляв біля фігури. Зимою, як було дуже холодно або річка Україна виливала і не можливо було перейти до Прнявора до церкви, то наші люди ходили до латинської церкви. Зокрема ходили, як треба було хрестити дитину чи щось подібне.

Мене також хрестили в латинській церкві, бо народився я в таку пору, що неможливо було йти до свого священика, а це було 25 січня 1929 р. Згодом, як вже можна було перейти річку, тоді миропомазання я отримав в нашій церкві у Прняворі.

Але скоро почала назрівати справа будови власної церкви. Завдяки поодиноким людям-господарям, зорганізовано Комітет будови власної церкви. Головою був мій дідунь Петро Гралюк, члени брат Олекса Гралюк, Микола й Іван Жеребний, Дмитро Пришляк та інші, яких не пам'ятаю. Ще пригадую фінансового, Яцка Палагнюка, який мав власний склеп, вложив багато своїх грошей та був дуже активним в будові. Приготування до будови почалось 1930-го року.

Мужі довір'я ходили по інших селях, де жили наші люди і збирали пожертви на будову церкви, навіть від інших національностей. Інші приготовляли до будови місце-землю. Ще інші рубали віковічні дуби, ручно різали бальки, крокви,

лати, дошки і все, що требували для будови. Інші на зиму викопували землю, щоб перемерзла, з якої робили цеглу і її випалювали. Хто мав коні або воли, то привозив з ріки каміння і пісок і все інше, що належало перевезти, а потім випалювали цеглу. Церкву врешті збудували і закінчили її 1932 р.

Але були такі люди, що робили перешкоди, ворогували, робили збитки, але все врешті добре закінчилось.

Будівельним був Маланчук (забув його ім'я). Він з своїм сином Мірком мурували церкву. Батько був чесною людиною, але Мірко таємно був членом комуністичної партії, але батько правдоподібно не зінав про це. Кажуть, як Мірко мурував, то навмисне розбивав цеглу і як тільки міг, робив шкоду для церкви, Розповідали, потім Мірка вигнали з праці.

Остаточно церкву збудували, закінчили і від 1932-го року в кожну другу неділю з Дервенту приїздив священик, спершу о. Микола Слиз, а потім о. Олександер Біляк.

Як збудували власну церкву, наше село ще більше ожило. Голос дзвона підносив високо духовно людей, додавав ще більшого християнського і національного духа. Дзвони дзвонили ранком, в полуднє і вечером. Дзвонили, як хтось помер, як надходила буря, небезпечні хмари і не-погода.

Дзвонили в неділю три рази, перед Службою Божою. Перший раз це давали знак, що сьогодні неділя, щоб приготовлялись до церкви. Другий раз, щоб люди сходились до церкви. А третій раз повідомляв що починається Служба Божа. І ще дзвонили під час Служби Божої, як співалось Достойно є.

Також під час молебнів маївки, які відправлялися вечерами, дзвонили три рази перед початком відправи. Це були молебні до Хреста Чоловіколюбця.

В 1939 р., в часі проголошення Закарпатської України, а потім її упадку, зроблено великий дерев'яний хрест в честь Закарпатської України і поставлено його біля самої церкви. Добре пригадую, коли з участю маси народу о. Олександер Біляк посвячував цей хрест з великою парадою. А це були часи, коли наші люди були високо освічені і панував сильний

національний дух.

Я вже на початку писав, що австрійський уряд, як приділював нашим людям землю, то вона була в середині села, 5 гектарів на церкву і школу, але школа в нас ніколи не була побудованою. Школу збудовано десь 1926-27 рр. в селі Календеровці, що було віддалене від нашої кольонії 2 км. Від того часу діти почали ходити до школи, але вчилися тільки сербсько-хорватські предмети.

Української школи не було, але як я раніше згадував, мій вуйко, який передвчасно помер, зимою вдома вчив дітей українською мовою. Мій вуйко, найстарший брат мами, закінчив ще вдома гімназію і приїхавши до Боснії навчав зимою дітей рідного слова.

Подібно понад 10 років не було ніякої науки. Ситуація покращала від 1930-1941 рр., коли студенти українці з політичних причин з польської сторони вибралися за кордон. У Загребі в Хорватії, яка їх прийняла, вони мали свій університет і під час різних вакацій розходилися по місцевостях де жили українці і кожного дня через три місяці вакацій навчали дітей не тільки читати і писати, але також й інші предмети, які передбачались в тому часі в школах. Навчали історію, географію, а далі різні вірші, пісень, танців, а найважливіше вповоювали національну і християнську свідомість. Та не тільки українську дітвору, але молодь і старших віком піднесли великою свідомістю національного духа. Можна закінчити, що Кожного українця напоїли студенти національним духом і патріотизмом.

До часу приходу наших студентів, наші люди були мало свідомими. Називали себе русинами, як говорили про себе і поляків то казали руські-польські, чи руські або польські свята і т.п. Так це довго тривало, поки не прийшли студенти.

Головою студентської організації був Івахнюк. Студенти, як приходили, то мешкали по хатах. Пам'ятаю, що майже кожногу року мешкали в хаті моого дідуна і бабуні.

Пам'ятаю, що літня пора в стодолі діда було як в хаті. Було

там ліжко і студент там спав, була там кляса і там навчали, бо по хатах не було місця. Хати були малі, а челядь велика.

Стодоли були великі. В дідуння стіни були обліплени, а потім ще в середині побілені і все це робило гарний вигляд. Тут ми вчилися, танцювали, давали концерти, виставки, представлення і т.п.

Останнім роком навчання був 1940-й, бо вже в 1941-у в Югославії почалась війна. За кілька днів Кралєвіна Югославія розпалася. Повстає незалежна хорватська держава.

Праця українських студентів породила плоди. За тих кілька років навчання-практиці поважно піднесли й освідомили патріотично наш народ на чужій землі, що як прийшлося організувати українську добровольчу Легію за визволення України, то на початку акції з'являються понад 2000 хлопців-добровольців, з наміром іти воювати та визволити Україну. Головну роль відіграло наше свідоме духовенство, за що з приходом комуністів воно дуже потерпіло.

Ще хотів би дещо доповнити про долю української Легії. Прийшов 1941-й рік і настало велика зміна у світовій політиці. Одні держави пропадали, інші поставали. Постала держава хорватська, в якій в тому часі опинились українці. Багато наших хлопців пішли до хорватського війська, а щоб цього уникнути, краще було йти боротись за рідні сторони і права, за національну справу.

І почався такий настрій. Наші хлопці вже освічені і піднесені духом, національно свідомі, добровільно з'являються в ряди української т.зв. Легії. Я вже згадував, що найбільшу роль тут відогравало наше духовенство. Вони вміло заохочували наших хлопців, що є краще боротись за рідну справу, чим іти і гинути за чужі інтереси. Бо в тому всі дорослі й придатні хлопці мусіли йти до хорватського або німецького війська або до тітовських партизанів.

За короткий час добровільно, як я вже казав, понад 2000 українських добровольців з найmodernішою зброєю, готові йти в бій з ворогами.

Розповідав мені мій вуйко, який був в Українській Легії, був раненим в ногу, а потім пізнав мою тету Марію і з нею вженився. Тому, що був інвалідом, більше не вертався до Легії і розповідав таке. Українці були озброєні наймодернішою німецькою зброєю і чекали на наказ відходити на східний фронт. Нараз приходить німецьке Гестапо, розброюють всіх українців і заганяють та замикають в дроти.

Стурбовані українці розпитують один другого, що сталося, але ніхто немає відповіді. Прийшла чутка, що всі вони є арештовані, що забирають до Німеччини на примусову працю. Так прийшлося їм перебути в дротах декілька днів. Нараз приходять німецькі і наші старшини і кажуть нам, що України нема і не буде вільної, а як хто хоче йти до німецького війська, то якщо війна закінчиться то буде винагороджений, а хто не хоче, то піде до Німеччини на примусову працю.

Як це все докладно пройшло, не знаю, але дещо мені відомо. Одні пішли до німецького війська, другі до хорватського і завдяки українському проводові то одна сотня подібно як була Галицька Дивізія, яка пішла з німцями, так само ця українська сотня, під проводом і командою хорватів пішла в хорватську армію, а командиром був українець Іван Бучко. Ця українська сотня задержала назву "Українська Легія". Ішли під українським прапором і на шапці носили тризуби.

Українську Легію посылали в бій, де було найгірше. Розказують, що як протилежна сторона почула, що йде Українська Легія, то втікали, бо всі їх боялися. Українські вояки мали свої привілеї. Вони мусіли йти в бій, але як когось полонили ніколи не вбивали і передавали дальше. Не рухали нікого з населення, не мстились, бо були свідомі, що їх зраджено.

Ті, що пішли насильно до інших військ, майже ніхто назад живим не повернувся. Ті, що залишилися в складі Української Легії, то тільки декілька живими осталися і охоронились під прибраними прізвищами, а тих яких піймали тітовці, нікого живим не випустили, мучили і мордували.

Шкода, що про долю Української Легії не подано і не записано більше. Бо справді було національно-патріотичне змагання. Учасників вже немає, свідки повмирали, а спогади й історія не повинна завмерти, все це занехати, бо вони віддали своє життя за Україну, хоча в інший спосіб, як інші. Не мали змоги виконати завдання, до якого посвятились: визволення самостійної України.

Після війни, як перебрали комуністи, їхні родини багато потерпіли. Потерпіло багато священиків, які заохочували вставати в ряди Української Легії. Був замордований перший український священик, який був у Детляку о. Микола Ороз, якого тіло знайдено у Славонському Броді.

Взагалі 1941-й рік приніс руїну, страхіття та страждання. Прийшла осінь, четніцькі банди почали діяти і мститись над нашими людьми.

Пам'ятаю, як ми мусіли ночами ховатись і спати по лісах, кущах, бо в хаті було небезпечно. Були чутки, що грабують, вбивають, страх охопив людей. Як прийшла зима, настало гірше, бо не було де ховатися, як приходила ніч, панував страх.

На нещастя, мій тато два тижні перед святами одержав покликання, що мусить йти до хорватського війська. Розглядаючи ситуацію, батько вивіз все збіжжя в село-кольонію, де жила моя бабуня, зарядив, щоб всі вибралися туди також, бо тут їм було б небезпечно залишитися.

Ще у своїй хаті пересвяткували Різдвяні Свята і Новий Рік, а на другий день 1.1.1942 р. тато мав іти до війська. Мама татові зготовила все на дорогу: вбрання, харчі, приладдя і т.п.

Ми всі полягали спати. Десь біля півночі стукіт у двері. Чути стукіт, крики, проклони і вимогу відкрити двері.

Це зробив тато. До хати заходять зарослі, з бородами, озброєні і зразу вперли на нього кріс з вимогою віддати пушку-стрільбу. Тато відповів, що рушниця висить на стіні і хай собі її беруть. Четніки взяли стрільбу і набої і почали забирати все, що їм подобалось. Перед відходом наказали, щоб ніхто з хати не рухався і пішли. Напевно нас Господь охоронив, бо якби були

відкрили на столі подушку, під якою було все зготоване для тата для війська, то напевно були б тата на місці вбили, а може і нас усіх в хаті.

Тато ліг дещо відпочати, бо раненько мусить іти до війська. І ще навіть все як слід не втихомирилось, як четніки поновно застукали у двері. Треба було їм відкрити двері. До хати впадають знову двох четніків і поновно до батька строго: "давай пушку". Тато відповів, що немає, годину тому забрали. Запитують хто забрав. Тато відповідає, що забрало військо. Яке військо? - запитують. Тато відповів, що не знає. Батько опісля пояснював, що тому так відповідав, щоб не зраджувати, що це були четніки.

Хочу відмітити, що все про що я пишу, являється живою правдою. Я лежав на ліжку, все чув і бачив власними очима.

Четніки били тата і забрали його на двір, де сильна зима мороз і сніг давали про себе знати. Забрали тата пів голого, тільки в панчохах.

Врешті завели батька в ліс, який був недалеко, там почали мучити і тато впав. Четнік взяв байонет, притиснув його до шиї тата та почав колоти. Але другий заступився і сказав, щоб зараз не вбивати, що це вони зроблять другим разом і таким чином батька пустили. Господь Бог дав розум тому четнікові, що заступився і сказав слово за батька.

Мама і ми діти перестрашені чекали в хаті, уявляли собі, що десь там замордовано вже батька і можуть прийти до нас і в хаті повбивати. Але Господь Бог був добрий, врятував батька, який ледви живий, перемерзлий і вимучений повернувся над ранком до хати. І зразу сказав мамі, що зараз мусить іти, щоб ті кати не повернулись, а мама хай забирає дітей і утікає з ними в кольонію до нашої родини, бо як ті бандити ще раз повернуться, можуть усіх нас побити.

Вже світало, на дворі зима, сніг, мороз тріщить, але треба рятуватись. Тато зібрався, взяв наплечник на плечі з речами, що їх зготовила мама, попрашався з нами і пішов, не знаючи куди і за чим, залишаючи нас самітних.

Це був 1942-й рік, місяць січень, декілька днів після Нового Року. Зима тоді була дуже холодна і довга. Снігу було дуже багато, місцями так навіяло, що годі було перейти.

Я тоді мав не повних 13 років, молодший брат Микола 11, одна сестра Ганя 9, Марина 5 і Магдалина 3 роки. Як тато відійшов, ми всі вже були на ногах а мама зараз подоїла корову (це дуже добре пам'яткою), спржила нам молока, ми напились, а мені приказала запрягати воли-молоді бички до саней, забрати все найголовніше з хати, зложить на сани і чимскоріше втікати.

Хочу сказати, що тоді ми ще не мали ані воза, ані саней. Тато, як відходив сказав мені піти до сусіда Антона Кульбіди, позичити сани, забрати, що найважливіше й іти в кольонію до нашої бабуні, а все решта залишити. Так і сталося. Кольонія від нашої хати була 3 км.

Я скоро повернув сани, подякував сусідові і питав його, чому вони не втікають. А він відповідає: куди підемо, ми нікому нічого злого не зробили, не провинились, може не будуть нас рухати? Але так не сталося.

Сусід Антін Кульбіда, мій стрий Павло і ще кільканадцять родин-хат, що жили як і ми між сербами, залишились ще один день у своїх хатах, думаючи, що їх не чіплятимуть. Але четніки повернулися в наступну ніч, усіх пограбували, побили, знущалися і були б убили стрия Павла, але його спасли діти. Повішались стрийові на голову і шию і дуже кричали та плакали.

На другий день усі, що залишились в своїх домах, залишили їх і повтікали перед наступною загрозою банд.

Тато дійшов до міста Дервенту, звідкіля мав поїздом від'їхати до місця команди, що знаходилася в містечку Бісліна. Але на велике щастя для тата і нас, залізна дорога була розірвана, другого транспорту не було і таким чином на якийсь час він повернувся до дому, поки не направлять транспорт.

Як тато прийшов вечором до хати, прибігає сусідський серб і каже, що він довідався, що цієї ночі четніки збираються

спалити нашу кольонію і всіх повбивати.

У селі настав рух, страх, люди радяться, що робити і рішили, що жінки і діти належить десь сховати, а мужчини залишаться охороняти село. Так і сталося.

Недалеко за річкою Україною, приблизно 2 км було село Палашковці. Тут жили більшістю хорвати, були добре озброєні для захисту свого села. Рішили вислати туди жінок і дітей. Проблема була та, що треба було перейти річку, яка була покрита ледом і снігом і було дуже небезпечно, бо місцями, де була бистра вода, був тонкий лід і легко було пропасті під водою. А мосту на річці не було.

Тато і мої стрій Василь і Степан запрягли коней в сани, забрали всіх дітей, бо там вже було декілька родин, що повтікали, забрали мою стареньку бабусю, а свою маму і прийшовши до замерзлої річки, випрягли коні. І так поволі почали перепихати сани повні дітей. В одному місці лід під ногами тата проломився і як би він не тримався саней, пішов би під лід і втопивбися. Коней, поодному провели щасливо на другу сторону і так прибули на місце.

На ніч забрав нас один торгівець, він був турок, але добра людина. Дав нам одну велику кімнату, приніс соломи і так на підлозі ми переночували. Той торгівець звався Мую Панджа і він рік пізніше також усе залишив і все його майно пограбовано.

Ми там залишилися пару днів, а на другий день наші хлопці пішли до хорватського уряду шукати охорони. Хорватський уряд пропонував прийняти зброю і щоб самим захищати своє село і родину. Так і сталося.

На початок надали нам десять рушниць і по 60 набоїв. Наші хлопці з тим повернулись у село. Другого дня, всі, що повтікали, повернулись назад в кольонію. Серби-четніки вже побоялись і не грозила небезпека нападу, а четніки відступили дальнє від нашого села-кольонії.

За кілька днів, усі мужчини, що були спосібними до війська, прийняли зброю, так що в обох кольоніях озброєних хлопців було біля 70 і так тривало тільки неповних два роки.

Всі ми, що жили між сербами і під загрозою банд, мусіли все залишити і забрати тільки це, що вмістилось на сани і забрати зі собою худобу. Паша, збіжжя і все інше залишилось, але сильна зима, сніги і морози недопустили сербів усе заграбити.

Як наші хлопці одержали зброю, всі втікачі зорганізували акцію і під охороною наших хлопців із збросю поїхали возами і саньми та забрали дещо паші і хліба. Все це, що залишилось, було згодом повністю пограбоване. Пригадую, що мій стрий Василь мав коні. Взяв він їх і сани і ще один сусід допоміг волами і забрали, що вдалось.

Як приїхали ми під охороною наших хлопців, то було на що подивитись. Всі двері в хаті були відкритими, вікна порозбитині, все в хаті поламане. Мали ми два дерева помаранчі, які на зиму ми заносили до хати, їх багнетами порубано. Дослівно все було зруйновано. Єдине, що не рухали, це була паша для худоби, яку ми тоді забрали з собою.

Я згадував раніше, що весною 1942-го року, четніки з хорватами зробили договір, щоб усі ті, що опустили свої доми, могли свободно повернутись, позбирати збіжжя, які засіяли в полі, головно пшеницю та жито.

Ми і ще дехто вспіли все зібрати, бо цей договір не тривав довго. Зараз по жнивах, четніки поновно почали свій терор, наші хати повалили, ліси повирубували, загалом все, що могли знищили, а кого з наших людей зловили, мучили і вбивали. Таким чином всі 17 родин наших, що там жили, вже ніколи не повернулись до своїх домів, все назавжди пропало. Два роки наші хлопці обороняли два наші села-кольонії. І знову зима 1943-44 принесла для наших кольоній і людей нещасну долю, руїну, страх і забрала спокій і свободу.

Прнявор, де були хорватські війська, перебрали тітовські партизани. Четніки масово зросли і поселилися довкруги нашої кольонії, особливо зайняли нашу школу. Тешанська і Дервентська кольонії були повністю ізольованими, окруженими четніками з усіх сторін, не було одного місця, яким можна було вийти.

Прийшов ранок. Велика і потужна зема, сніг і мороз, стало сумно та страшно. Довкруги стрілянина, дивними звуками грають труби, один одного питася, що сталося, але ніхто не знає. Але вкоротці дізнались про причину і рішили пробитись через обруч четніків.

Біля 70 наших хлопців вирушили озброєні в одному напрямі, щоб пробитися. Та цивільні серби нагло почали кричати та верещати, бити молотами і роз'юшені почали бігти в напрямі нашої кольонії, щоб всіх повбивати і все спалити. Побачивши, що діється, наші хлопці зібрались і повернулись в кольонію, щоб захистити свої родини.

Повернувшись, зібралися біля церкви, покликали старших і батьків для поради, що і як робити. Щоб боротись, довго не видержуть, а залишити жінок і дітей небезпечно, бо прийдуть, спалять ціле село і всіх повбивають. В часі такої непевної наради, з'являється один серб і приносить ультиматум. Четніки закликають на переговори.

Хочу до цього дещо відмітити. Командиром четніків був Благоя Васіць. Він був сином торговельника, мав добре шкільне навчання і ще як парубок, дружив з нашими хлопцями, всіх пізнавав і шанував. Побачивши тепер, яка важка ситуація, хотів на якийсь час захистити наших людей і тому закликав наших хлопців на переговори. Хочу ще відмітити, що в кожному передмісті були окремі відділи четніків, які діяли самостійно, це були банди без контролі.

В тій ситуації, що тоді заіснувала, декілька хлопців з командиром зібрались і пішли на переговори, а з ними був мій батько.

Я вже згадував, що наші обі кольонії були з усіх сторін окужені, виходу не було. З однієї сторони партізани, з других сторін четніки. Тут належало б відмітити, що партізани-тітовці і четніки воювали між собою, одні за Тіта, другі за короля.

Наша делегація добилася до командира Благоя. Він обіцяв, що забезпечить наше село, але під певними умовами. Він зажадав, щоб передати їм усю зброю, а він пришле своїх

довірених четніків, які охоронятимуть обі наші кольонії. Не було іншого виходу. Зброю здали, але мусіли віднести в гору до сербів, на четнічку команду, яка була на сербській стороні.

Настав страх, бо ніхто не знав, чи четніки дотримають обіцянє слово і їм важко було довіряти.

Наші хлопці віднесли і передали зброю і ще навіть не встигли повернутись домів, як уже одна самостійна група бандитів увійшла в село-кольонію і почали з горішньої сторони села розбій, грабували все що їм подобалось. Збиткувались, деяких били, грозили, забрали скільки могли людського добра. Зловили і забрали Антона Гралюка, який був командиром міліції нашого села, зв'язали його, водили доожної хати і вимагали ще зброї.

Командант четніків, який гарантував, що нам нічого не станеться, Благоя Васіць, довідавшись, що в нас діється, негайно вислав своїх довірливих четніків-патролю, щоб охоронити наше село.

Як прибула контроля в село, зараз ніби всіх четніків забрали, розбройли і визволили всіх, яких було пов'язано, включно з командиром та вибачились за заподіяну кривду. Виглядає, однаке, що все було наперед запляноване.

Мій стрий Василь, який вертався з передачі зброї, по дорозі задержався перед хатою Настуньки Ріхліцької. Тут нагло з'явилася одна група четніків, здерли з стрия Василя плащ, капелюх та черевики і так нагнали до дому.

Тієї першої ночі лише наші здали зброю, кожна хата була пограбована, хоча гарантовано, що нічого не станеться. На щастя нікого не вбили.

Пам'ятаю дуже добре той час. Ми ніхто не спали, відчувався довкруги страх, всюди чути стрілянину, труби громіята, пси виують, довкруги по горах верещать серби, крик і гамір збільшуються і ми очікуємо кожної хвилини, що вони прийдуть і нас поріжуть. А тут немає де схovатись, на дворі гостра зима, сніг, мороз, під ногами тріщить. Ми тільки молились і просили одиноку поміч від Господа Бога, ми вірили, що Він єдиний міг

нас спасти. Я переконався сьогодні, що тільки молитва нас спасла.

Від 1943-1945 року село жило в постійному страху. Не було ночі, щоб когось не ограбували, з хати забирали все, що вдавалось зібрати.

Наши хлопці ночами на зміну ходили селом і патролювали де щось діється. Як тільки завважили щось, вилазили на високу хату і кричали - "поміч!" Дехто з наших мав таємно заховану зброю, бомби тощо, при помочі яких відганяли грабіжників. За тих два роки, як наші кольонії залишились без охорони, все ми жили в дуже важких обставинах. Ніхто не міг вбирати добрий одяг, черевики чи чоботи, бо серби заходили в село і як в когось побачили щось доброго, то вже заходили ночами, маскувались і вимагали їм щось доброго віддати, називаючи речі, а як не одержали і не знайшли, бо хтось заховав, то тоді били, знищались, поки не одержали.

Добре пам'ятаю ті події, бо за тих років тернистого і нестерпного кількарічного життя, нас самих обграбували 30 разів. Найбільше грабунком належить вважати на початку 1943-го року. Це була весна. Тоді ми всі жили в хаті моого вуйка, маминого брата, Михайла Сватка. Було це кілька днів по Великодніх Святах. Тоді мама дітям пошила нові вбрання, дівчатам суконки і дещо іншим. Деякі речі, що були заховані, повитягали, щоб прикрасити хату, а вбрання, щоб пристойно вбратися до церкви.

Пам'ятаю, це був третій день свят. Полягали ми спати, а тато пішов десь в село на сторожу з вуйком. Ніч була темна, дещо падав дощ. Мама і нас п'ятеро дітей саме гарно заснули, бо і я був у мосі бабусі і щойно прийшов. Навіть не розбираючись, бо так уже привикли, щоб бути кожночасно настороженим, блюзку поставив під голову, що заступило подушку.

Тільки я заснув, як нагло почув, що хтось відкриває двері і до хати входять бандити. Ручним світлом кожному посвітили в очі і крикнули, щоб ніхто не рухався. Всі ми спали в одній кімнаті, бо більшого місця не мали. Як тільки бандити зайшли в хату,

зарах приступили до мами, приложили до її голови багнет і розпитують де тато, де вуйко, Михайло, вимагають грошей і проколюють багнетом мамину шию, мучили і весь час кричали де гроши.

Мама каже, що не має грошей, вони тоді розпитують де гроші Михайла, він їх має. Один мучив маму, а другі з хати все забирали. Збрали дослівно все, від ложки до останньої миски, навіть ведро на воду. З нас позабирали всі коци, покривала, тільки залишили це в чому спали, а я на щастя залишився в штанах, бо їх не скидав, а блузка була під головою і вона залишилася.

Я пишу тільки про цей один випадок, бо він був виїмковим, а подібних було 30. Пишу тільки про мою родину, як нас рабували, але скільки було родин, що пограбували цілковито, побили, знущались і без милосердя руйнували. Ось таким є той народ, така його психологія і якась жалюгідна настанова пімсти, розгрому і забійства та грабунку.

Наша родина була в такій ситуації, що була змушененою розшукати за новою хатою і така трапилася порожня при кінці села. Це було літо 1943, як ми туди перебралися за дозволом власника одного герцеговця, який залишив цю хату в часі війни і втік з родиною до Дервенту.

Першим нашим сусідом був мій вуйко Антон Завацький, який вженився з сестрою моєї мами. Але вона передвчасно померла. Він був вдівець. Був добрым майстром ковалем і такими були всі його чотири сини. Вуйко Завацький, крім праці в кузні, провадив успішно цілу господарку в хаті і на полі. В 1946-у році виїхав до Польщі.

Хата, де ми мешкали, була на кінці села, а недалеко, бо ледви пів кілометра перепливала річка Укріна, через яку з села Палашковці банди грабували наше село.

Одного разу, в четвер, що був ярмарковим днем в місті Дервенті, мої батьки запрягли волика і поїхали до міста на ярмарок. Наложили дещо збіжжя, щоб замінити на речі хатної потреби, як також дещо і для сербів, які в той час хорватської

держави не мали відваги йти до міста. Найбільша потреба була на сіль, пукор, убрання і тютюн. Серби до нас принесли збіжжя, а тато за той час міг заміняти, бо під час війни в містах було скрутно з харчами. Від нашої кольонії до міста Дервенту було доволі далеко, 12 км., дорога погана. Поїхати і вернутись, треба було витратити цілий день.

Я тоді був у дома, з малими сестрами і братом. Нараз під самий вечір звідкілясь з'явилися два четніки, яких ми вже розпізнали. Увійшли до хати і розпитують за батьками. Я кажу, що пішли до міста, бо і так вони вже знали, про це не вартувало навіть скривати. А вони прийшли, щоб ограбувати гроші, які тато та мама з міста привезли.

Я з хати, чере вікно, дивлюся на подвір'я Завацьких, щоб когось побачити, щоб сказати, щоб вийшли вперед та повідомили батька і маму, що тут діється, що їх чекають четніки, але не вдалося мені нікого побачити.

Дивлюсь - а тут тато і мама вже їдуть. На щастя тато був осторожний і наперед дав гроші мамі, а щось маленьку суму залишив собі.

Мама, побачивши четніків, скоренько побігла до худоби до хліва та запорпала гроші в солому під ясла. Один четнік задержав тата а другий побіг до хліва за мамою. Він почав кричати на маму, чому вона так бігла до хліва, щось вона тут заховала, напевно гроші і вимагав їх дати йому.

Мама сказала, що грошей немає, а бігла, щоб прив'язати воли. Четнік верещав, не хотів вірити, кричав, щоб дати гроші, але мама якось вміло виправдалася.

Другий четнік звільнив батька, забрав гроші, цю невелику суму, яка ще була в нього, забрав батька новий плащ і дещо з хати, що їм подобалось і пішли один кілометр в Дервенську кольонію.

Звідтам пішли відвідати кольонію Домобрані, а четніки довідавшись про це, пішли до Домобранів, щоб від них дістати набоїв, яких їм бракувало.

Хочу відмітити, що це не був перший раз, що четніки з

домобранами робили договір, щоб між собою мати спокій і не нападали взаємно на себе.

Тих двох четніків, які нас і ще багатьох обграбували були відомими рабівниками.

І так прийшли до домобранців, облесні і на око приятелі, шукати в них амуніції.

Як приходили до села, то люди вже їх пізнали і заявили домобранам хто вони є, що вони вже не одного обграбували, мордували і т.д. Домобрані зараз їх розброяли, пов'язали, відвезли кудись і розстріляли. Так закінчилась їхня рабівнича кар'єра і їхнє царство.

Наши обидві кольонії були в такому положенні, що дуже було небезпечно, ми були між партизанською і четнічкою територіями. Обі сторони були дуже вороже до нас наставлені, зокрема четніки рабували а партизани ловили мужчин, а то й хлопців від 15 років життя, забирали у свої ряди. Тому, особливо мужчини, боялись ночами спати в хаті і літом мали пристановище в лісі, а зимою мали сховки в сіні по стодолах.

Четніки приходили рабувати переважно ночами, а партизани днем. Забирали харчі, худобу, хто мав коні і вози забирали також на якийсь час, щоб перевозити їхні важливі речі чи ранених в боях. Мужчини ховались, щоб не задержали їх у війську і замість них їхали кіньми жінки і це на кілька днів.

Мій стрий Василь мав добре коні, але він ховався і його дружина моя стријна Марія, щоб не віддати коней їм, бо це була б велика втрата, сама їздила зимою на кілька днів і возила все, що їй наказано. Вона була ще молода, щойно побралися, але їduчи так кілька разів кіньми в холоді і голоді, перемерзла, перестудилася і небаром померла, маючи тільки 20 років.

Мого дядька Олексу, тому що три його сини були в Українській Легії, не рухали, бо був вже в старшому віці. Але забрали в нього добре коні і ніколи їх не повернули.

З нашої кольонії зловили і забрали кілька хлопців до свого війська, а саме: Тадій Лейчак, Стах і Франц Рехліці і Юзько Томків. Тадій Лейчак і Юзько Томків повернулися, а Стах і

Франц Рехліцкі загинули в часі воєнної хуртовини. Партизани зловили ще деяких, але ті зуміли від них втекти. Наши люди різними способами старалися ховати, щоб не йти до чужинецьких військових з'єднань і декому вдавалось, а іншим ні.

Був такий Іван Вараниця. Звали його Яськом. Був він малого росту, подібний на жидка. Як наші на Різдвяні Свята ходили із звіздою, то Ясько відігравав ролю жидка. Івась-Ясько мав щойно 38-39 років, але щоб якось не йти до партизанів, він несамовито запустився. Довга борода, не голився, подерте брання, горбився і якось все це йому вдавалось. Кликали його "старі деда", старий дідо. Деякі робились каліками, глухими або сліпими і так якось переживали воєнний час.

Прийшов 1944-й рік. Партизани зросли і зміцніли. Нападали на міста і хорватські війська, забирали і грабували і заробляли. Частіше заходили в наше село-кольонію, задержувались там по кілька днів і вимагали, щоб їх люди годували.

Хлопці і мужчини ховались по лісах і я з ними. Всі шукали місця, де було безпечніше, бо забирали всіх від 15 років життя і хто був спосібний носити зброю, щоб опісля гнати на фронт.

Коли партизани забрали Прнявор і околиці, наші кольонії були зовсім ізольовані.

Десь біля 5 км від нашої кольонії, на половині дороги до міста Дервенту, на горі колись жили німці Гептунги. Вони заздалегідь вибралися до Німеччини. Тут домобрані тримали фронт. Як партизани зайшли у наше село, то я з моїм татом втекли і тимчасово опинилися там, де домобрані тримали фронт. Тут уже жили дві родини, які ще 1942 р. повтікали з своїх хат - Пасечний і Пришляк. Ми зупинилися у них, а спали в стодолі.

Як я згадував раніше, партизани зайняли наше село-кольонію і звідтіля готовались нападати на фронт домобранців і Дервенту. Щоб не попасти в руки партизанів-тітовців, я з батьком вибралися лісами до знайомих, які мешкали в тому місці, де домобрані тримали фронт.

З горба було видно, як партизани спускалися в долину до потоку і ліса, звідкіля ноччю плянували нападати. Правда, домобрані держали фронт на горбку, а довкруги був дуже добрий вид, але все не помагало, бо партизанів була велика маса.

Під вечір з міста Дервенти почали стріляти канонами в ті місця, де партизани концентрувалися і готувались ближче підходити. Почало темніти, всюди чути рух. Військо готується на оборону. Один старшина, знайомий з моїм татом, каже що буде великий бій і що їх є мало, одна сотня і це не є запорукою, чи зможуть вдергатися. Він порадив, щоб ми звідтіля забралися, в якесь безпечніше місце, що й сталося. Той старшина відкрив нам запору, що була закрита колючим дротом і ми вийшли в напрямі міста Дервент, що було віддалене від нас біля 6 км.

Вже смеркалось, як ми дійшли до села Бішня і там у знайомого хорвата зайдли в хату. Він запропонував нам не йти дальше, бо це вже темна ніч і ми дещо посиділи, поговорили і щось повечеряли і він наказав нам іти спати. Сам пішов на річку Бішню, щоб там дещо довідатися про ситуацію і що нового діється на фронті. Він пішов, а я з батьком пішли відпочивати.

Щойно заснули, як прибіг задиханий господар і будить нас. Каже, що почалась велика боротьба і вказує в напрямі, як горить Гелтінг, а наші не вдергались, розбиті. Радить нам іти до Дервенти, бо і сюди можуть прийти партизани. Ми вийшли і побачили та почули страхіття. Стрілянина, гармати ревуть, горять вогні, все освітлене, несамовитий страх.

Вибігши на дорогу, там ми побачили двох знайомих в цивілю і двох вояків, на плечах яких закріплена скоростріля, як вони втікали до міста Дервенти. Один з цивілів Водановіць, мав свою крамницю і ніс повну валізу грошей, а другий звався Савка. Всі вони йшли першими, а я з татом за ними.

Один з них розповідав, що не було сили вдергатись, бо партизанів було дуже багато і всі вони мусіли розбігтися групами, хто і як куди міг. Він дальнє розповідав, як пробився через обруч партизанів. Казав, що перед ним їх було як мурах.

Він стріляв скорострілом, а вони лише йшли дальше вперед. Нараз його зброя відказалась, "закувалась", а вони і без зброї йшли дальше і кричали - "гура, гура!". Але той зумів їм з рук вирватися і в темну ніч втекти.

Всі ми йшли скоренько, бо за нами крик, стрілянина і ми бажали чимскоріше пробитись до Дервенти. Дорога була бита, вузька, йшла під горбок. По обидвох сторонах дороги, до одного метра, були високі береги, бо віками дощі і вода з топленого снігу робила корита, так що ледві два вози могли обминутись. Високо на горбкові було рівно і тут молодь домородців кожної неділі, чи з нагоди різних свят сходилася і танцювала свої танці-кола. Те місце звалось арман, по нашому так. Цей арман був на межі між селами Бішня і Фатіма. Ми вже доходили до того армана, були від нього щось 100 метрів, як нагло в мені щось прояснилось і ніби збудилось, щось немов почув я голос - "не йдіть дальше". Став я, як укопаний і прошу тата, щоб ми не йшли дальше, бо щось мені внутрі говорить не йти, пристанути, щоб іти назад або кудись на боки.

Мій тато злосливо кричить на мене, щоб іти скоро, Дервента вже недалеко, а за нами небезпечно, а перед нами є хорватські війська і цивільна міліція. Але мені щось немов підказує не йти в сказану сторону. Тато мене тягне, а я плачу і з татом торгаюсь. Два цивілі і два вояки, що були з нами, вже від нас відійшли понад 50 метрів, а я з плачем прошу тата не йти дальше, зачекати і побачимо, що станеться дальше.

Нараз чуємо, що хтось кричить: стой! (стій) - ко іде? (хто йде?). Їм відповіли домобрані і цивілі, бо ніхто не сподівався, що партизани напали вже на домобранів, які держали фронт і рівночасно окружили місто Дервент та сконтрлювали всі дороги з наміром, як хорватські війська вже розбиті доберуться до моста, тоді їх належить ловити і забрати місто Дервент.

Нараз чуємо поновно крики: "руки увіс!" (руки в гору). Ніхто з тих двох цивілів і двох домобранів не піддались, але миттю розбіглись на боки, втікаючи в долину, в напрямі до нас. Побачивши, що дістъся, я з татом почали також втікати в низ.

За нами стріляли, кулі свистили на всі сторони, ніч, нічого не видно.

Перебігши дорогу, ми через терни скочили покриту густою зеленню, а за нами тих двох вояків-домобранів. Тут була якась дозріваюча пшениця. Вояки побігли кудись в протилежну сторону, а ми набігли на партизана, який нам перетяв дорогу. Він нас зловив, почав гнати, вимагав, щоб його провадити одним бажаним напрямком.

В той час партизани напали на місто Дервент. Почалась сильна стрілянина, гармати стріляють, довкруги нас падають кулі гарматні. Одна куля впала біля нас, ми полягали в траву і в цей момент негайно використали нагоду, скрутити в протилежну сторону і згубились, вирвались з надзору.

Чому я про це пишу? Бо це, що сталося, було вислідом внутрішнього Божого Голосу. Якщоб ми були йому не покорились, ми там загинули б. Я вірю, що це була Божа рука, Божа сила і ласка! Таких подібних випадків, чи радши внутрішніх почувань остороги, пережив я декілька разів і за це я дуже вдячний Всешильному, за Його святу ласку-охрану.

Ніч була дуже темна. Довкруги стрілянина, крик, діти плачуть. Всюди чути заклики дітей: мамо, мамо... Разом з цим, біля міста сильний і змішаний з стріляниною крик партизанів: "гура!!! Юріш!!!" Врешті вже видно вогонь, Дервента горить, а ми не знаємо куди дітись.

Партизани зайняли одну частину міста, запалили магазин цукру і ще декілька будинків, але над ранком хорватам прийшла поміч і вигнали партизанів з міста.

Вирвавшись з рук партизанів, я і тато втікаємо через поля, якісь глибокі рови і шукаємо якоїсь хати, щоб зупинитися. Ніч темна і нічого не видно навіть на один метер. Ідемо дальше осторожно і нараз перед нами світло. Підходимо більше і бачимо маленьку хату. Підходимо до вікна, де було світло і стукаємо. Виходить якийсь чоловік і ми просимо, щоб хоча до ранку пустив нас до хати, щоб дещо відпочати і заховатися. Він нас пустив до хатини.

В хаті на підлозі ми завважили багато малих дітей і молодих та старших жінок. Окремо з другої сторони сиділи чоловіки. Крім дітей всі куряль, п'ють каву і ракію-горілку. А зараз за порогом у другій кімнаті, а може це був хлів, стояла пер'язана корова. Сморід був такий, що аж дусило, але ми сіли в куток, ніхто нас нічого не питав, ані не змушує щось випити. Ці люди були турецькі цигани і напевно очікували партизанів.

Посиділи ми так пару годин. Вже почало розвиднятись, а тато каже до мене, що належить іти даліше, бо тут може бути небезпечно, хто його знає, що ці цигани думають.

Ми встали, подякували за притулок і вийшли на двір. Бачимо, що Дервента горить, стрілянина надальше надто криклива, боротьба триває.

Ми обернулись іти в напрямі Рабіцю. Натрапили ми на сторожу цивільної міліції. Тато показав їм легітимацію і свої документи, а цей сторож радить нам, щоб даліше в цю сторону не йти, поки не розвиднеться, бо це небезпечно. Ми послухали і так зробили.

Недалеко перед нами бачимо хату. Зайшли ми туди і просимось, щоб в них пристанути покищо. Вийшов чоловік, на рукаві мав хорватський прапорчик, він був членом хорватської "заштіте" - охорони. Зажадав від нас документів, а коли тато показав, зразу запросив нас до хати.

Його дружина зразу зварила кукурудзяну лемішку, вони казали "пур" і дали їсти з молоком. Ми були голодні, зразу посідали, подякували господарям і він нас випровадив через сторожі на Рабіць. Там жив колишній приятель тата і звався Нікола Коцай.

Вийшли ми на головну дорогу, яка йшла з Дервенту через Плеган Добой. Дорогою бачили багато війська, переважно цивільної міліції, які відігнали з Дервенту партизанів і верталися до дому на Плеган та інші села.

Врешті ми добились до хати Николи Коцая в нього вже були люди з нашої кольонії. Никола нас гарно прийняв, ми пообмивалися, пообідали і змушені пішли в садок, у холод на

траві відпочати. Це був чудовий місяць серпень, час жнив.

Положились ми на траву відпочати, а господар Нікола каже, щоб ми відпочивали, а він піде подивитися на поле, чи пшениця дістигла, щоб її жати. Це було точно полудне, люди після нічних подій помучені відпочивали. На дорозі було тихо і ціла атмосфера для мене, моого батька, Івана Кавалка і Йосифа Салія була заспокоююча і для відпочинку.

Тільки ми заснули, як мене вразив якийсь стукіт. Я підніс голову і бачу над собою як іде військо, а на шапках червона звізда. Я завмер зі страху.

Один з них, напевно командир, копнув мене ногою і закричав: "Вставай". Також копнув тата, Івана і Йосифа. Вони всі повставали, а я зробився хворим і кажу, що не можу встати, бо я хворий. Партизан почав кричати, копати мене, але я не вставав. Може був би вбив, але не смів стріляти, бо недалеко були хорватські війська-міліція і так мене залишив. Тата і других двох пігнали, але тато як тільки встав, почав кривати, тягнути ногу і йшов дуже поволи. Партизани почали кричати - "брже, брже" (скоріше, скоріше), але тато кривав ще більше.

Партизани дуже спішились, бо переходячи через головну дорогу в сторону другого лісу, боялись попасти в руки хорватської сторожі-міліції. Побачивши, що тато не може скоро йти, один партизан ударив тата і він упав в рів, чекаючи, що його застрілять. Але мабуть не сміли, про що була мова раніше. Тата залишили у рові, а Івана Кавалко і Йосифа Салія пігнали дальше.

Партизани якось добились до Бішні і там треба було перейти через залізну дорогу на другу сторону в ліс. Як тільки вони почали переходити, в тій хвилині надійшав панцер і почав стріляти по партизанах, почалась боротьба. В тому заколоті Іван і Йосиф успіли втекти і потім розповідали, що одна партизанка згинула, а решта повтікали, розбіглися.

Як тільки партизани відійшли, я зразу добре заховався в комору і чую, як тато мене кличе. Таким чином ми зійшлися поновно і тато сказав, щоб чимскоріше звідтіля дійти до міста

Дервенту.

У Дервенті ми мали родину, був там також і наш священик Олександр Біляк, а зараз біля Дервенту, в передмісті Ясенки жив моєї мами брат Іван Сваток.

Зайшов до Дервенту, ми спершу вступили до священика Біляка, там дещо задержались, а на вечір пішли до вуйка Івана Сватка у Ясенки. Спали ми на горі у піддашю хати, бо в самій хаті не було місця. З нами було ще двох, які знайшли тут притулок, це мій кузин Михайло Костюк та Іван Свідерський.

У ночі партизани поновно напали на місто Дервенту, цілу ніч тривала сильна стрілянина, але не змогли зайняти міста. Гармати стріляли, довкруги хати чути було, як бігають партизани, але до хати не заходили.

Все це було в 1944-у році в літі, в часі жжив і після того партизани перестали нападати на міста. Щойно в 1945-у році, на весну в місяці травні, Дервента зовсім упала в руки партизанів.

Хочу зараз пригадати, що як ми були з татом кілька днів біля Гептінга і там переховувалися та спали в стодолі на сіні, я мав там новий плащ, яким накривався, бо нічого іншого ми не мали. Як партизани напали, то я з татом все залишили і втекли, я навіть залишив мої черевики. Потім я довідався, що один, що також переховувся і якому не вдалося втекти, знайшов мій плащ і перебрався в цивільне (він був військовиком), але партизани вбили його в моєму плащі. Це нам розповідали ті, що все бачили і казали, і що цей спійманий просився, щоб його не вбивали, бо має малі діти, але все це не помогло.

Тимчасом партизани пішли дальнє в другий район, на терен Прнявора і аж тоді ми повернулися до дому, на Детляк-кольонію. Від того часу партизани вже частіше приходили до нашого села-кольонії, а ми мужчини завжди були осторожними. Особливо ночами ніхто з мужчин не спав по хатах.

Як партизани зміцніли, розрослися, то четніки зараз втратили силу. Вже нас менше рабували і щоб захиститися від партизанів, то шукали охорони між нашими людьми.

Одного разу, а була це неділя 1944 року, у нашій хаті зібралися мої ровесники, а ще й старші хлопці і ми забавлялися. Нараз хтось прибіг і дав знати, що в селі партизани. Вийшов я на поріг і бачу, що партизани вже на містку до подвір'я. Прибіг я до хати та сказав яка справа, а сам не мав куди втікати, тому виліз в сінях на драбину на вершок хати і потягнув драбину за собою до гори.

Партизани ввійшли до хати, позабирали всіх хлопців понад 15 років життя, перешукали хату і нічого не знайшовши, відійшли. На щастя не добиралися на гору хати, мабуть не мали чим вилізти. Декого на прохання батьків таки звільнили до дому, а інших забрали до партизанів.

Прийшла зима, це був жахливий 1945-й рік партизанських переслідувань, погроз і наскоків. Чоловіків, як зловили, забирали до свого війська і зразу їх на фронт. Ми не сміли спати в хаті, а мій тато був дуже острожний, бо захищаючи других, був на чорній листі і був під постійною небезпекою.

Війна кінчалася і у випадку повної контролі та перемоги партизанів, тато був би в небезпеці. Тому він пішов до хорватського уряду шукати помочі. Хорвати запропонували татові виїхати з родиною до Хорватії у село Янковці, де є нагода одержати німецьку хату, бо німці виїхали до Німеччини. Тато на це погодився.

Таким чином прийшла весна 1945-го року і в місяці березні вже було видно, що німці війну програють. Американські літаки чисельними групами бомбардували міста Славонський Брод, Вінковці. Настав заколот, непевна атмосфера, з усіх сторін грозила небезпека.

Щоб не впасти в руки комуністів, ми на початку березня 1945 р. і родина Каплуни залишаємо наше село Детлак і прямуємо до Хорватії до села Янковці.

У Детляку залишилась ціла родина з татової і маминої сторін. З нами вибралися ще, крім згаданого вже Михайла Каплуна, Іван Кекоц з родиною і Михайло Логінський з села Бішня. З Детляку до нового містечка, куди ми мали

переселитися, було біля 120 км.

Тато купив малі коні і віз, на нього налаштував все, що тільки вдалось і ми від'їхали. Через два дні і одну ніч приїхали на місце і зголосились у сільського старости.

На жаль всі порожні німецькі хати були заселені, а ця, що була призначена для нас, не була ще порожною, то тимчасово дали нам одну сербську хату, власник якої був в партизанах.

Урядові круги сказали нам декілька днів почекати, поки дальші німці не відійдуть до Німеччини. Німці, що тут жили і господарили довгими роками, тепер опускають свої майна і вERTAЮТЬСЯ до Німеччини.

На другий день до нас зайшов сільський війт і сказав, що нам призначено землю. Тато пішов з ним, оглянув землю і прийняв її обробляти. Город біля хати був великий і вже на третій день ми його поорали і посадили бараболю. А в четвертий день пішли ми на приділене нам поле приготовляти землю на кукурудзу.

Тут нас зустріла несподіванка. Поле було ще минулого року засіяне соняшником, але німці мусіли скоро виїхати до Німеччини і соняшник залишився повністю дозрілий на полі, добрий і здоровий. Його було декілька гектарів.

Три дні ми збиралі соняшник, обрізували тільки головки і возили до дому, з наміром його опісля продати, що принесло б нам поважні гроші. Але так не сталося.

Третього дня вийшли ми знову на поле і десь перед полузднем почули велику стрілянину. Нам сказали, що все це походить з Вуковару, який від нас, від Яковців, був віддалений 15 км.

Вуковар поселився біля річки Дунай, там німці держали фронт і між ними та росіянами провадився завзятий бій. Червона армія остаточно прорвала фронт, перейшла ріку Дунай, а німецькі і хорватські вояки відступали. Російські гарматні кулі падали аж у село Янковці. Пам'ятаю, як літаки низенько над нами на полі літали та стріляли. Якщо надлітав літак, ми ховались в рови і цим зберігали себе від куль.

Це був понеділок. Щойно під вечір ми прийшли з поля до хати. У селі був рух. Деякі селяни пакували вози і готуються втікати. Я з татом розглянулись яка ситуація. На дорозі багато війська, яке відступає, під постійним обстрілом. Місцеві люди пакуються і втікають. Тато рішив, щоб ми вичекали, залишилися і за цей час все, що можливо забрати на віз і втікати назад звідкіля ми прийшли.

Чому ми рішили знову втікати?

Я вже раніше писав, що тато та всі ми з Боснії з нашого села вибралися через небезпеку партизанів. А зараз ми тимчасово живемо в хаті, якого господарем є партизан. Якщоб він повернувся до своєї хати, то міг би пімститися над нами. Тому ми все залишили, взяли на віз, що могли і вирушили в незнану путь.

Вже добре потемніло, була темна ніч, усі світла погашені, щоб забезпечитись перед літаками. Дорога перевантажена військом, танками, тягаровими автами, які тягнуть гармати. Багато возів з втікачами і кіньми. Німці масово відступають і мають зі собою всю зброю.

Треба признати, що німецька армія для місцевого населення і втікачів була реалістично наставлена та уважлива. Їхні війська і моторові частини йшли боками дороги, а транспортні авта, танки та все інше, як вози з втікачами і кіньми, йшли по середині дороги. Все йшло помало, остережно, під німецькою командою "лянгзам, лянгзам".

Ніч була дуже тепла, гармати і літаки перестали працювати і так ми цілу ніч з Янковців до міста Вінковців поволі мандрували 10 км.

Наш віз був переповнений, тільки дітей було понад 10. Я за возом поволі йшов і нараз серед дороги бачу велику виповнену валізку, яка мабуть комусь випала з возу. Пробую її піднести, а вона була така важка, що годі було піднести та поставити на віз. Там напевно були дорогоцінні речі, але тато закричав не рухати, не брати і хто знає, що там є. "Ми маємо спасті свої голови, а не брати чужі речі" - сказав він. Я залишив і

продовжував піхotoю за возом.

Як приїхали до Вінковців, вже зоріло, розвиднювалось. Тут дещо відпочали і рушили возом і кіньми дальше. Дорога з Вінковців до Броду була дуже погана. Всюди були ями від тягарових авт, гранатів, мін і літаків, які стріляли колись та бомбили. Їхали ми дорогою, що вела через Славонські села. Змучені, голодні, від місцевих просили хліба і води. Але славонські люди виймково скупі і egoїстичні, як би людина з голоду вмирала, то не дали б ані кусок хліба або напитись води з керниці.

Так їхали ми цілий день. Нападали на нас російські літаки так, що було дуже трудно і небезпечно посуватись вперед, всі ми в добавок помучені, голодні. Голови не було де склонити, ніхто не дав кусок хліба чи прийняти під дах, бодай на подвір'я.

Вже вечоріло. Приїхавши в одно село, шукаємо і просимо, щоб хтось на подвір'я нас прийняв, щоб не очувати на дорозі, але ніхто не пускає.

Крізь одні ворота, що були відкритими, бачимо велике подвір'я, будинки, великі шопи та стодоли. Тато зайшов на подвір'я і просився на ніч, бодай під шopoю. Але господар відповів: "Ось там третя хата, там живуть босанці-босняки, ідіть там напевно вони вас приймуть". Так і було.

Ми під'їхали, стали біля хати, а тато зайшов на подвір'я і попросився на ніч. Оповів тато про нашу подорож, а тії люди, хоча самі були бідні, бо недавно тут поселились, нас гарно прийняли, запросили до хати, коні взяли до хліва, дали їм їсти. Господиня зварила кукурудзяної лемішки з молоком і ми повечеряли. Це перший раз за 24 години ми їли, а потім принесли до хати соломи, постелили на підлогу і так ми там переночували.

Повставали ми дуже раненько, подякували господареві і рушили в напрямі Славонський Брод-Дервента. Десять біля полуночі приїхали ми на місце. Переїхали через міст на річці Саві, опинились на босанській стороні у босанському Броді. Звідтіля попрямували ми дорогою через села Сековац, Поле,

Лужане в напрямі до Дервенту, що становило віддаль 25 км. По дорозі великий рух, стрілянина, багато війська, місцеве населення виїжджає в різні сторони.

Приїхали ми в село Лужани. На місці страшна боротьба. Четніки-сербські повстанці з Сербії, щоб уникнути зудару та невдачі з росіянами й партизанами, через Боснію і Дервенту попрямували на захід і тут стрінулися з усташами. Останні не хотіли їх дальше перепустити і почалась завзята боротьба.

На дорозі все виглядало жахливе спустошене і знищеннє. Порозкидана всячена, перевернені авта і вози. В ровах лежать мертві вояки, різноманітної сторони, а ми маємо лише один напрям до Дервенту, бо там є родина, мами брат і кузин батька.

Так і їдемо. Тато дав мені в руки важки і я сиджу на возі і іду. Тато, мама і тета біля возу йдуть піхotoю. Нагло з боку на наш віз посыпалась стрілянина з скоростріла, по драбинах воза падали кулі. Я хотів в'їхати на одно подвір'я якогось будинку, але тато закричав, щоб їхати дальше і так ми і поїхали. Богу дякувати, що ніхто з нас не постраждав.

Їдемо ми дальше, але не знаємо куди дітись? Бачимо, що й тут грозить небезпека. Але тато наказує їхати до брата мами Івана Сватка, він живе на передмісті Дервенти, там переночуємо, відпічнемо, а завтра побачимо як нам дальше діяти.

По дорозі зустрічаємо одного знайомого, а з ним ще інші втікають на захід. Питає нас куди ми їдемо. Каже, що в Дервенті небезпечно, бо місто Добой, віддалене від Дервенту недалеко, вже партизани забрали і є в дорозі до Дервенту.

Тато каже, що ось вже недалеко Дервента, їдемо до швагра Івана Сватка, переночуємо, а завтра побачимо, може треба буде знову вертатись назад. Так і справді було.

Переночували ми в моого вуйка Івана, ніч була дуже небезпечна, стрілянина з усіх сторін, гармати б'ють з усіх сторін, хорватські і німецькі війська відступають, а що нам робити?

Так змордовані, вимучені до краю, вирішили йти назад,

вертатися в невідоме.

Щойно розвиднювалось. Тато нас побудив, діти скоро позбиралися і вмістились на віз. Ми пустились дорогою через Бело Брдо в напрямі босанського Дубочця, щоб через конну - скелю, що перевозить через ріку Саву, дістатись на другу сторону, на сторону Славонії. Переїхали туди, ми зустріли величезні згromадження війська, які чекали, щоб перекинутись на другу сторону. Тут ми зустріли всіх тих, які вчора ще між собою воювали, як четніки, усташі, німці, домобрані. Всі вони тепер разом відступали, чекаючи перекинутись на другу сторону ріки Сава, яка була досить широка, десь біля 500 метрів. Не знаю, чим їм вдалось усім перекинутись через ріку, бо війська були скучені великими громадами, а перевозив їх тільки один човен-компа.

Побачивши, що ми цілий день даремно чекали, ми під вечір рішили їхати на босанський і славонський Брод, щоб там через міст перейти на сторону Славонії.

Так як задумали, так і зробили. Ніч була дуже темна, дорога нерівна, довкруги і на дорозі ями. Довкруги гамір і стрілянина, але з Божою поміччю їдемо через села, поля, ліси, не знаємо куди і що нас чекає.

Над ранком в'їздимо у місто босанський Брод і вже виднілось, як нагло над місточком гудить сирена, пересторога перед літаками. Їх гуркіт чути, бо як нам казали, що кожного дня бомбардували містечко і мости на ріках, але цим разом, на щастя, полетіли дальше.

На річці Саві міст був ще цілий і можна було перейти на другу сторону. Так нам пощастило перейти на сторону Славонії, хорватську сторону.

Біля 10 км від Славонського Броду є село Каніжа. Там живуть наші люди, є наша церква, там ми мали наших знайомих, а тета родину. Ми рішили туди їхати. Тільки ми переехали міст і від'їхали не більше як 3 км берегом річки Сави, як почули за нами сильну експлозію. Ми побачили, що хорвати закладали міни під міст, врешті зовсім відступили

перед наступом партизанів і росіян. Ми зупинились, помолились і подякували Богові, що допоміг нам щасливо добитись сюди, бо якщоб ми були спізнились на пів години, були б залишилися на стороні Боснії.

Так щасливо ми доїхали до села Каніжі і опинились у наших знайомих, панства Васила і Марії Фурди. Вони нас прекрасно прийняли, дали нам їсти і ми стривожені пішли в стодолу спати на сіно.

Розбудила нас велика стрілянина, бо в ночі за Брод розпочався бій. На другий день партизани перебрали Славонський Брод.

Усе військо пішло в напрямі Австрії. Селом проходила Українська Галицька Армія. Ми успіли з деякими українцями розговоритися, які йшли прямо дорогою через село. Всі вони були голодні, збідовані, просили кусок хліба. Ми візнати, що німці їх кинули на фронт біля ріки Дунаю і багато наших хлопців загинули, відступаючи перед рісоянами і тітовцями. Вони були в дуже поганому положенні і не мали змоги перекинутись в сторону заходу, бо ноччую партизани окупували село Каніжа, а піхотою до австрійської границі треба було йти декілька днів і напевно десь по дорозі їх зустріла нещасна доля.

Ми у Каніжі залишилися. Партизани, як зайдли в село, то робили перевірку. Тата покликали і випитали хто він, звідкіля прийшов, чому втікав, але міщани були добре люди, стали в обороні тата і хвиля Богові все добре закінчилось.

Побувши якийсь час у п-ва Фурдів, ми потім перейшли до родини Яцка і Магди Якімів. Вони були самі, не мали дітей. Тут народилася наймолодша сестра Катарина.

Ми там були декілька місяців. Хоча в самому Каніжі дещо втихомирилось, але довкруги по хатах та лісах партизани вишукували і арештували людей, особливо тих, які їм не подобались або хто був в хорватському мундурі і в загальному багато людей постраждали невинно.

Каніжа була недалеко ріки Сави. Я інколи ходив на ріку і бачив як пливли гори трупів, бідних побитих людей. Ночами

приводили на ріку, вбивали, в'язали кільканадцять разом за руки і кидали їх в ріку і так вони пливли, а я не міг собі уявити куди і за що.

Як я вже згадував, що дещо втихомирилось, але довкруги Каніжі, по лісах і домах, партизани вилапують членів хорватського війська і ночами відводять на ріку Саву і їх розстрілюють.

Одного дня тато каже до мене, що належало б піти до Боснії-Детляку і зустрітись з його мамою і моєю бабусею і заспокоїти її, що ми всі живі і здорові. Батько сказав, що він не сміє йти і запропонував це зробити мені.

Пішов я до сільради і попросив, щоб дали мені дозвіл-перепустку до Детляку в Боснії, щоб відвідати рідних і мою бабуню. Добре, що там працювали наші люди і я без перешкод одержав перепустку. В той час без перепустки було б неможливо кудись їхати. Мені тоді було 16 років життя.

В неділю ранком виrushив я через село Шумицю, Збєг і Славонський Добочец. З славонського до босанського Дубочца, через ріку Саву, треба було коптою-скелю переїхати на другу сторону.

Від ріки Сави, від босанського Дубочца до міста Дервенту було приблизно 10 км., а з Дервенту до села Детляку було 12 км, а все разом від села Каніжі до Детляку було біля 32-35 км. Ту дорогу я ішов піхотою. Вийшовши ранком, я вечером прибув на місце. Моя бабуня, побачивши мене з радості скрикнула і заплакала. Каже, що думала, що нікого з нас більше не побачить, що ми десь в дорозі всі погинули.

Я запевнив бабуню, що її щирі молитви нас хоронили і просив її не плакати, всі ми живі, здорові і зараз ми є в селі Каніжа в Славонії.

Всі люди в селі були перелякані, засмучені, бо партизани забрали багато хлопців і мужчин і слід по них пропав. Забрали багатьох з нашої родини, моого кузина Владека Завацького, Миколу Гралюка, рідного стрия Степана Гралюка і була така чутка, що десь там коло Прнявора його замордували. Ситуація

була такою, що кожного дня приходили і забирали людей мужеського роду, кудись їх відвозили і про них не було більше вістки. Деякі познікали, подібно, як і ми і не відомо де скриваються.

Мій по-батькові дядько пережив страшну долю, втративши трьох синів. Наймолодший Михайло, не мав ще навіть 20 років, як загинув у війні. Два старші Микола і Петро - не відомо, що з ними сталося, просто пропали і до сьогодні нічого не відомо.

Я вже згадував, що люди в селі переполохані, з дня на день чекають Божого милосердя. Ночами чоловіки тримають сторожу, бо приходять різні банди і все руйнують.

Я довго в селі не задержувався. Одного вечора я з моїми товаришами, а були це і старші хлопці, вийшов, щоб з ними походити. Переходимо ми біля нашої церкви, яка побудована була на середині села, на роздоріжжі. Нараз бачу біля кущів пасуться якісь коні. Я на них навіть не звергав уваги. Нараз хтось крикнув в нашу сторону: "стой" (стій), "руки увіс" (руки в гору), "ко є тамо?" (хто там є?). Хтось від нас відповів, що тут є не військові, сільські хлопці і всі держимо руки до гори. Прискачили до нас, кожного перешукали і пертрясли. Я нічого не мав, навіть малого ножика, але інші мали зброю, про що я не знов. Антін Баран мав німецький автомат, йому його зараз відібрали і зв'язали йому руки. Другого зв'язали Яська Бабіяша, який мав дві бомби і обидва хлопці пильнували ночами наше село-кольонію. Крім двох згаданих, всіх нас загнали в Процекову комору, а один з партизанів пильнував нас до ранку.

Рано почали нас поодиноко випитувати, за декого з нас мусіли з родини гарантувати і врешті випустили нас щось 8 осіб. Між ними були я, Йосиф Кекоц, Антін і Генко Чортоловний, Никола Жеребний, Павло Рехліцкий, Яська Баран і Віктор Завацький. Антона Барана і Яська Бабіяша передали до команди в місті Дервенті. Там їх випитали і зараз випустили тому, що вони мали дозвіл на зброю, яку їм дано для оборони села перед четнічкими бандами, які ще в той час ховались, а ночами нападали й рабували.

Я вернувся до Каніжі того самого дня, але по дорозі пішов до Дервенту і попросив у поліції легітимацію, що я одержав без проблеми. Від того часу я міг переходити всюди свободно. Поки ми були у Каніжі, я ще декілька разів відвідував родину в Боснії-Детляку і в Дервенті. Туди тягнуло мене серце. Там я народився, виростав, залишив родину, друзів і знайомих. Там я купався на річці, ловив рибу і мав гарні молодечі роки життя.

В тій окрузі провів я радісне і цікаве юне дитинство і хоча це був весняний час, я відчував любов до краю, де народився. Відчував любов до моєї бабусі, стриїв, вуйків, тет, близької і дальшої родини. Любив я нашу церкву, до якої ходив майже кожного дня: Служби Божі, маївки до Матері Божої, моління до Святішого Серця Ісусового. Під час Великодніх Свят чи Різдва Христового, коли три дні відправлялись Воскресні Богослуження, уся молодь через три дні бавилася біля церкви, дівчата виводили гагілки, а ми хлопці мали свої забави та зайняття. А дзвони не переставали дзвонити через всі три дні свят. І сьогодні все це так глибоко і широко відчуваю, що залишилось нестерпним образом в моїх думках і спогадах.

Хоч це було невелике село, але перед другою світовою війною життя в ньому було радісне, звучали вечорами пісні, люди жартували і забавлялися. Вечорами хлопці і дівчата сходились на маївку біля церкви та на Богослуження, а в неділі грали музики, відбувалися танці і все це проходило по домах чи подвір'ях. Осінню відбувались весілля, які тривали по три дні, хрестини. А вечорами в зимі відбувались вечерниці і були вони різноманітні. Жінки пряли кужиль, чистили та обирали пір'я, дівчата вишивали або плели. Хлопці і господарі читали, розмовляли, згадували минуле тощо.

Як приходили Різдвяні Свята, то це була найбільша радість для дітей і молоді. На Святий Вечір вже своєчасно був дідух в хаті, сіно, правдива ялинка з прекрасним запахом. Тоді колядували, ходили по хатах з колядою і пізно верталися додому. А на Новий Рік хлопці ходили по хатах засівати з гарними новорічними віншуваннями.

Так святкували руські й українські свята, а перед нашими відзначувано і польські свята і в заміну йшли одні до других. Різниці тоді не було, щойно пізніше розпочалась незгода між українцями і поляками.

Як я вже раніше про це писав, це почалось, як поляки почали кепкувати над українцями, називати лайливими та образливими посмішками. І саме тоді я відчув різницю хто ми є. Відчув я справжню любов до всього, що є українське, до своєї батьківщини і до народу.

Любив я край, в якому я народився, але в ньому почувався я чужинцем, небажаним. Побачив і відчував я цю неправду і кривду, яку нам наносили всі довкруги, а найбільше місцеві домородці-босняки. Всі переживання другої світової війни виявилися правдивими, а рівночасно з цим гаряча любов до свого рідного, залишилась по сьогоднішній день.

Село, а радше обі наші кольонії, які ми називали Тешанська і Дервентська, де жили українські і Польські поселенці, наразі продовжували щасливе і веселе життя.

Кожного дня ранком, як тільки розвиднювалось, починається в селі рух. Ковалі молотами в ковадла дзвонили, так що голос молотів розходився по цілому селі. Вози з кіньми тарахкотіли вулицями. Ревіла худоба, яку ранком пастухи гонили на пашу. Всі люди збиралися на поля до праці. Довкруги все гомоніло, відживало і так продовжувалось з року в рік аж до війни.

Світова війна принесла жахливу руйну і нещастя для цілого нашого народу у світі. Про це я вже писав, але зараз хотів би зупинитися над цим, що я пережив та запам'ятав після війни до сьогоднішнього дня.

На початку літа 1945 р., частина родини перебувала у Славонії - Каніжа, а решта родини залишилася у Детлаку. Треба ж було дати знати про нас нашій родині, особливо бабуні, що ми всі живі й здорові і найважливіше, що в шопі, в якій ми мешкали народилася моя наймолодша сестра Катруся. Перейшовши всі минулі небезпеки, родина всетаки зросла і Господь Бог та Маті Божа держали над нами свій св. Омофор, який зберіг нас від

загибелі.

Так я і вибрався в нашу кольонію-село. Дійшовши туди, я зразу завважив велику зміну. Якась дивовижна тишина, всі перелякані, засмучені. Багато знайомих і рідних вже не бачив, пропали у війні. Одна частина людей покинула село і порозходились, подібно як і ми. Було мені незвичайно сумно.

Не був я там довго. Повернувшись до Каніжа, повідомив батьків і всіх, що цікавилися про загальну ситуацію в Детляку та розповів про наших рідних та селян.

Того року я рішився в останнє відвідати в місяці вересні село і родину в Детляку, бо ми мали вже запланований виїзд, ціла родина, через Дунай до Бачки в село Бодзяни.

Якось сталося, що ми затрималися у Каніжі довше, минула осінь і ми на порозі зими. Ми не мали вигідного мешкання. Жили ми у шопі в Яцка Якімова, я спав в стодолі на сіні і треба було щось робити, бо зима там доволі жорстока.

На початку жовтня, з Бачки до Каніжа прийшов на відвідини своєї родини Іван Заразовський. Тато з ним стрінувся, поговорив, порадився і саме він був тим, що порадив виїхати до Бачки. Сказав, що саме тепер є сезон ламання кукурудзи і можна заробити хліба на зиму, бо є великий брак робітників. Так і було.

Той чоловік за кілька днів вертався домів до Бачки і з ним поїхав мій батько. Там знайшли помешкання під умовою, що я маю працювати в цього господаря кіньми за право мешкати у хаті. Господар Кузьма мав окремо хату, яку нам приділив.

Тато повернувся назад до Каніжа і за кілька днів ми вибралися в дорогу. Забрали все, що вмістилось на возі і пустилися в дорогу понад 100 км. Дорога була довга, ми їхали два дні і одну ніч.

Другого дня під вечір ми добилися до Вуковару. Тут треба було дістатись через ріку Дунай, яку я перший раз бачив такою широкою і глибокою і в тому місці мала 1 км ширини.

Ми переїхали компою на другу сторону Дунаю, на територію Бачки. Тут ідеальна рівнина, земля плідна, кукурудза, коноплі

та інші рослини загальним виглядом нагадували ліс. Вже смеркалось, як ми з Дунаю добилися до села, що було віддалене 10 км і прибули на фабрику куделяру(конопель), де працював колишній мешканець нашого села Карло Бабіяш. Там ми переночували, а ранком від'їхали на місце, де мали мешкати.

Там застали ми господаря Кузьму при праці. Один гектар засадженого виноградом обривало біля 30 осіб і ми приступили до цієї роботи. Виноград був дуже родючий, солодкий, господар мав тисячі літрів вина, замість води, в нього пилось вино. Зараз на третій день, я пішов до господаря відробляти помешкання.

Я мав тоді 16 років, але я не боявся жодної праці. Попрацював я в нього щось два місяці, бо саме тоді був сезон праці на полі і потім повернувся до родини.

Цієї самої осені до Бачки прибув мій стрий Василь з дружиною Марією. Після двох років стрийна Марія померла. Цієї самої осені з Детляку до Бачки прибуло ще більше наших родин як: Костюк Михайло, Менюк Микола, Кекоц Іван, Федір і Теодор Коцай, Каплун Михайло, Кутіна Петро, Вараниця Петро, Моравський Іван, Вараниця Іван, Гралюк Павло, Завацький Ясько, Туркевич Руська. Через рік-два прибуло ще кілька родин з нашого села Детляк, як також ще кільканадцять українських родин з інших місцевостей.

Під весну, десь в березні 1946 р., місцевий уряд приділив нам хату на одному великому салашові. Власником того салошу був мадярон, який перед комуністами втік до Мадярщини, а майно перебрала держава. Нас було 4 родини: ми, Гладкий Антон - українець, Мішо Гарді - мадяр і Михайло Логінський - українець. Салаш був великий з 4-ма помешканнями, хлів і там могли стати 10 пар коней і були ще другі будинки. Біля салашу перепливав великий водяний канал. Було там багато риби і коли я мав час, завжди ловив її.

Крім салашу нам приділили тимчасово до вжитку 16 моргів землі, яку ми обробляли на протязі трьох років. На тому салашеві ми задержалися аж до осені 1949-го року. Тоді, саме тато купив 8 югрів власної землі, на якій ми збудували салаш-

хутір і в осени 1949 р. ми перейшли до власної хати.

КОРОТКИЙ ОГЛЯД НА СЕЛО ДЕТЛЯК В БОСНИЇ

Як я вже раніше згадував, у війні пропало багато наших хлопців, вони загинули або були замордовані комуністами. Одна частина наших земляків розійшлась шукати кращого місця і долі. А в 1946-у році майже всі поляки виїхали до Польщі, залишились лише декілька родин.

Ось родини, що виїхали з Тешанської кольонії до Польщі: Антін Завацький, вдівець і мій вуйко, Ясько Завацький - його син з родиною, Віцко Лейчак з родиною, родина Ясько Томків, род. Яська Пальчик, мати Яська Пальчика з дочкою (обі вдови), Іван Рихліцький з родиною, родина Ягнішка Бабіяш (вдова), родина Яндрух Рожніцький і родина Іrena Струсь (вдова).

Залишились тільки ті, що не хотіли їхати до Польщі, Такими були: Ясько (Іван) Рехліцкі з родиною, Антон Рехліцкі з родиною, Петро Рехліцкі - батько всіх Рехліцких, Юсько Рехліцкі - самітний, ще був не жонатий, Янко Томків з дружиною, Юзько Томків з дружиною, Антон Баран з мамою, Полька Каплун - старенъка вдова, Віктор Завацькі - мій кузин і був самітним, Тадій Лейчак, одружений з Варварою Гралюк, Владек Лейчак з родиною і Гілюська Баран - вдова з родиною.

Всі вище згадані поляки, які не хотіли їхати до Польщі, були більш прихильно наставлені до українського, як до польського, особисто близько пов'язані з українцями і говорили тільки українською мовою. Єдине, що святкували латинські свята.

Дещо про дядька Олексу

Дядько Олекса в тому часі був старшим братом при церкві в Детляку. І хоча вже не було багато наших людей-вірних, але кожної другої або третьої неділі з Дервенту приїздив відправляти Службу Божу о. Олександер Біляк.

Дядько Олекса був довголітньою хворою людиною. Останньо

дуже подався і ще перед смертю постарається відновити і розмалювати церкву. Церковця в селі тішилася своєю красою. Своїми трьома дзвонами, які грімкими голосами ранком, в полуночі і під вечір розвеселяли, оживали село. окрім біля церкви була дерев'яна дзвіниця. Спершу був один дзвін, а як в 1946 р. поляки виїхали до Польщі, тоді з своєї каплиці подарували дзвін, який був більшого розміру.

На Палашковцях перед війною жили хорвати-герцеговці. Вони хотіли там будувати свою церкву, але спершу перед тим поставили дзвіницю і досить великий дзвін. Але під час війни всі повтікали, а дзвін, який вже впав на землю, але не розбився, віддали нашим людям. Той дзвін був найбільшим з усіх трьох дзвонів в місцевості. З тим дзвоном наші люди служили декілька років, але потім власники забрали його до Славонського Броду, де поселилися.

В 1951-му році осінню, я повернувся з війська, в якому відслужив два роки. До Боснії, до села Детляку в тих роках я частіше приходив, бо там я мав ще велику родину. Там ще жили мої бабуня, два стриї Федьо-Теодор і Василь з родинами. Там ще жив брат мами Михайло Сваток, кузини та дальша родина.

Мої батьки жили 1945-1957 рр. в Бачці. Батько закупив 8 моргів доброї родючої землі, збудував салаш-хату і тоді було нам як на ті часи зовсім добре. Це тому, що земля попри ріку Дунай була дуже родючою, а через Дунай, на протилежній стороні було місто Вуковар.

У тих роках в цілій бувшій Югославії економічно було дуже важкувато, особливо позначався недостаток харчів і хліба. Те, що було, все вивозили до Москви, люди голодували, а найгірше було в Боснії, бо крім вже згаданої біди, запанувала велика посуха. Як я сказав, у Боснії володів голод і щоб його пережити з Боснії до Бачки приходили великими групами люди, щоб заробити для родини кусок хліба. Таким чином і деяка наша родина і знайомі приходили до нас та просили помочі.

Мій батько розповідав так. Я тоді був при війську в 1949-51, то ті роки були найгіршими. Мої батьки намолотили тоді 70

метрів пшениці, а крім цього була ще кукурудза, фасоля, бараболя та інше збіжжя. Але, як прийшов передновок, то їм не вистарчало хліба. Чому? Тут уже належить зачитувати відповідь батька. Він казав, що кожного дня приходили люди шукати помочі - хліба, а мама завжди давала муку, хліб, фасолю тощо. І як прийшов передновок, всього того вже не вистарчало.

У той час для нашої родини вистарчало 20 метрів пшениці, а тоді за тих 20 метрів пшениці можна було у Вуковарі купити добру хату. Значить, що 40-45 метрів збіжжя мої батьки роздавали річно бідним людям. Пишу про це тому, щоб відтворити ситуацію, яка там тоді володіла.

Хочу пригадати, що тоді границя була закрита, на Захід не пропускали, а молодь, щоб пережити з сапами і косами розходилася по багатіших частинах Югославії, а переважно приходили до Бачки і в заможніших господарів працювали за пів дарма, щоб тільки якось пережити.

Мій брат Олександер розповідав, що будучи ще 12 літнім хлопчиною на кінці весни в 1950-у році таку цікаву історію. Це було біля хати, де жили наші батьки з родиною, земля засіяна збіжжям і зараз біля хати була засаджена бараболя. Брат каже, що побачив крізь вікно як дорогою іде якийсь чоловік і на плечах несе сапу. Нараз приходить до наших бараболь і починає їх сапати. Брат негайно сказав про це татові. Тато вийшов і питав того чоловіка, що він робить і чому. А чоловік відповідає. Вибачайте - каже - але я вже три дні не мав нічого в устах, від голоду вже не бачу добре, то спробую попрацювати сапою, може змилосердитесь над мною і дасьте кусок хліба, бо вмираю з голоду.

Тато покликав його до хати, мама дала наїстися і як скінчив їсти каже: "Ось тепер вас усіх бачу, а перед тим, я вас бачив немов тінь". В хаті залишив жінку і малих діточок, залишив без куска хліба і не знає коли повернеться і чи застане їх живими. Дальше казав брат, що мама набрала торбину муки, фасолі і ще дещо і сказала йому, щоб негайно йшов до дому і рятував родину, а тоді хай вертається сюди на заробіток.

Пишу це, як приклад, які то були скрутні часи під час комуністичного режиму.

Наші люди, які ще залишились в селі, не хотіли з нього виходити. Не хотіли залишити своєї церкви, яку так важко і солідно будували, а останньо розмалювали та прикрасили. Церква була присвячена Цареві Христові і в день Його Свята відбувався празник. Це свято припадало в осінню пору і на селі в той час було всього подостатком. Люди були більш звільнені від праці в полі і біля господарства і можна було більше часу присвятити для розваги і відпочинку.

Коли відбувався празник, з усіх сторін приїздили родини, знайомі та інші люди. Всіх запрошувано на святочні обіди, не зважаючи, чи це був член родини, знайомий або приятель. Все це відбувалось в хатах, бо окремого приміщення не було.

Після обіду також по хатах відбувалися забави, які організувала молодь. Музики в нас казали, що забави відбувалися в тих хатах, де була велика кімната.

В день празника, після обіду, себто зразу після Служби Божої, священик призначував хлопців з хрестами відвідувати родини по хатах. Приходячи до хати, хлопці вітали від парафії і священика, давали цілувати хрест і просили пожертви на Царя Хреста, а родини складали пожертви, які були призначені на потреби церкви. Пригадую, як я одного разу був учасником такої збірки.

Осінню, на початку жовтня 1949 року, я був покликаний до югославського війська. Відслужив там два роки і також в місяці жовтні 1951 р. повернувся я до дому.

За кільканадцять днів поїхав я до Боснії-Детляку відвідати родину, мою стареньку бабусю, стриїв, тет та всіх приятелів та знайомих. За тих два роки зустрів я там велику зміну. Багатьох уже не застав, одні виїхали, а старші повмирали. Не застав я моїого дядька Олекси, помер, а з дядиною Катериною стався також поганий випадок. Верталась вона з Прявору з своїм зятем Тадієном Лейчаком, де відвідувала свого брата і переїжджали вони річку Укріну, яка була заповнена рвучкою

водою після дощу. Вода перевернула віз з кіньми, Тадія якось успів спастися, а дядина втопилася.

Більшість родини дядька Олекси якось зникла. Дядько і дядина померли, а три сини Микола, Петро і Михайло згинули на війні. На господарці в дома залишилась малолітня доня Анна. Тому на господарку прийшов їхній зять Владек Каплун, який одружився з дочкою Настею.

Як я вже згадував раніше, Анна згодом пішла домонастиря Сестер Служебниць, бо з якоюсь невідомої причини не прийняли її до Сестер Василіянок, де вже там були її старші три сестри.

Хочу ще відмітити, що як мій дядько Олекса помер, а він після смерти моого дідуна перебрав головство від старшого брата в церкві і був ним аж до смерті 1951. Після нього старшим братом став Іван Коцай і був на тому пості в роках 1951-65. Ще за життя дядька Олекси проявилися старання, щоб Преосв. Владика Букатко відвідав вірних в Детляку. Так і сталося. Пізніше, Владика ще раз відвідав Детляк і це були його вже останні поїздки та відвідини.

Осінь 1952 р. - візита Преосв. Владики Букатка на празник Царя Христа в Детляку

Дещо про мою бабуню

Вже раніше я дещо писав про неї, але зараз хочу чимало доповнити та представити її. Бабуня походила з роду Вільготських, повіт Збараж. Ще малолітньою дівчиною залишилась сиротою, сама з мамою. Життя було важке і вона малолітня дівчина, пішла працювати на фільварок, де пильнувала панські малі діти, а потім робила все, що пан наказував.

Згодом вона вийшла заміж за моого дідуся Петра Гралюка, який мешкав недалеко від Збаражу в селі Добрі Води. Родина їхня таким чином збільшилася, бо дідусь мав також стареньку маму і двох молодих братів Олексу й Андрія. Так ціла родина виїхала до Боснії в 1902-у році і поселились в селі Детляк.

Бабуся була невеликого росту, але була дуже працьовитою і мусіла важко працювати, бо так вимагали тодішні умови життя. Вся земля була під лісом, щоб дістати родючу землю, треба було корчувати цілий ліс. Потім прийшли малі діти і вся господарка була на їхніх плечах.

Найгіршим було, як 1914-го року австрійський уряд забрав моє дідуна на війну, а бабуся з малими діточками, яких вже було п'ятеро, а до того ще дві старенькі бабуні, яких треба було доглядати та опікуватися ними.

Тому на старість моя бабуня хворіла на ноги і руки, які її дуже боліли і потім не могла ними володіти. Таким чином, померла на 76-у році життя в 1957 р.

Тут належало б ще відмітити, що мій молодший брат Микола, народжений в 1931 р., під час другої світової війни захворів на тифус і помер в 1944-у році,

Належить ще згадати, що вся наша родина Гралюків, а особливо мій батько і стриї були переслідувані й арештовані комуністичною владою. Мого батька арештували доволі скоро,

але батько якимось чином зумів вирватися з їхніх рук і всі ми цілою родиною, на початку 1945-го року, виїхали з Боснії. Наймолодшого стрия Степана арештували і він ніколи вже не повернувся до дому. Мабуть десь замордували. Стрий Теодора і Василя також переслідували і арештували, але згодом якимось чином їх випустили, хоча постійно були під наглядом. Також родину моєго стрия Олекси, разом з дядком Олексою, кожночасно держали під своїм наглядом.

Все це була відплата комуністів за свідомість і патріотичні почування. Подібно терпіли й інші, які мали такі самі погляди і почування.

Кожного року почали помало відходити наші люди з села Детляку. Відходили за пошуком кращих можливостей життя, за пошуком щасливішої долі і збереження свого роду.

Відходили переважно молоді люди, подружжя, бо на малому кусникові землі не було з чого жити та вдергати родину. Не було там індустрії, а щоб дістати якусь працю, вона не вистарчала на прожиток родини. Тому відходили туди, де можна було якимось чином вдергати родину, пережити важкі часи і врятувати себе і своїх рідних.

В той час країна Войводіна-Бачка була найбагатшою і там наші люди знаходили працю в державних земельних добрах і фабриках, які виробляли з конопель прядиво. У тих часах в 1946-1960 рр. у Бачки в селі Бодзяни було наших українців біля 100 родин.

Щоб не втратити своєї віри, звичаїв і національної свідомості, мій тато роздумував, як тому запобігти і старався, щоб бодай кілька разів на рік наші люди мали свою церковну відправу - Службу Божу.

Недалеко у Бодзянах була хорватська католицька церковця. Парохом був священик німець, який був знайомим і в добрих відносинах з о. Олександром Біляком, вони разом в Загребі студіювали і закінчили священичі студії. Тому цей німецький священик радо пішов нашим людям на зустріч і дозволяв, щоб о. Біляк у їхній церкві відправляв нашим людям Службу Божу.

Таким чином, о. Олександер приїздив з Дервенту відправляти нашим людям Богослуження, послужити всім, які поселилися у Бодзянах і околиці. День празника відзначали на Свято Покрови Матері Божої. Отець Олександер Біляк приїздив до Бодзянів десь до 1955 р., бо після того був переселений з Дервенту до села Бирку, щоб послужити журберчанамякі, які були хорватами, але практикували в церковному-східному обрядові, греко-католицькому. Таким чином кілька років у Бодзянах не було священика, інші не приїздили, аж поки до Вуковару в 1963-у році прийшов о. Дмитро Стефанюк. Він відвідував і відправляв нашим людям у Бодзянах Служби Божі. Ale вже тоді, більш чим на половину зменшилось наших людей, бо виїхали і поселилися через річку Дунай у місті Вуковарі. Переїхавши до Вуковару, десь в 1961-62 роках, Бачку заляла велика повінь, тому більшість пересилилась до Вуковару, де вже постала наша парафія, яку очолював о. Дмитро Стефанюк. Тут згодом побудовано нашу церкву і куплено дім-монастир для Сестер Василіянок.

**Осінь 1951, Празник Покрови Матери Божої в селі
Бодзяни. Всі українці-вірні після Служби Божої,
переважно ті, що поселилися з Боснії, села Детляк**

Церква і монастир належали українцям і так званим русинам, але завжди існували проблеми. В 1990-92 роках, як в бувшій Югославії розгорілась горожанська війна, то багато наших людей постраждали, їх розігнано, а церкву і монастир у Вуковарі розвалено і цілковито зруйновано. Кажуть, що зараз все це знова відновлено.

Знову повертуюсь до Боснії

Як о. Олександер Біляк перебрав парохію у Берку (Хорватія), то на його місце в Дервенті прийшов о. Іван Лівицький, який завідував тією парафією аж до 1987-го року, коли вже помер в похилому віці. По його смерті у Дервенті вже не було священика, тільки час від часу доїдждав священик з Прнявору.

Зараз хочу коротко розказати про себе, про події, які для мене були найважливішими і які стелили шлях в майбутнє.

Це почалося з днем весни, в нас це називали день першого травня, день праці, початок літнього сезону. Тоді, під комуністичним режимом, в день першого травня робітники мали своє свято. Це був день робітника.

Я вже писав, що я часто відвідував моїх рідних, які ще залишилися там, де я народився. І хоча як воно було інколи важкувато та незручно, мене завжди щось тягнуло в ті сторони. Там я мав ще стареньку хвору бабуню, два татові брати Федіо і Василь з родиною, татова сестра Марія з чоловіком Василем Бабійом також з родиною. Був там ще моєї мами брат Михайло Сваток, був самітним і ніколи не женився. Були ще кузени і дальша родина.

Була це неділя, 1-го травня 1954 р., свято пролетаріату. В той день всі державні установи і сільські колхози-задруби спровадили бенкети, прославляли робочий день. Прийшов я до

моєї бабуні, а тут в неї жив мій стрий Фед'ко-Теодор. А він каже мені, що добре, що я прийшов, підемо до гори до задруги на майську прославу, його туди запросили і він хоче, щоб і я з ним пішов.

По обіді ми вибралися на прославу 1-го мая і з кольонії до міста, де відбувалася та прослава було 3 км віддалі. Приходимо, а там гучно. Серед ниви розложені столи, шатра, на вогні печуться ягњата, поросята, спів, гамір. Окремо селяни-серби грають на своїх інструментах шаргії і танцюють свої кола, це їхні єдині танці.

Ми прийшли і стрий замовив дві ракії-горілки. Ми посідали за стіл, а до нас зараз же приступає молодий чоловік, який був знайомий з моїм стриєком Теодором, а стрий мене запізнав з ним. Він був місцевим вчителем, українець Андрій Дух.

Андрій повідомляє нас, що він чекає на свою дружину, яка пішла в Люпляніцу відвідати своїх батьків. З нею повернеться кузинка - родичка і як вони прийдуть, ми всі є запрошені до него в хату. Що будемо тут сидіти з тими дикунами - каже він - ви будьте тут, а я вас покличу, я прийду за вами.

За кільканадцять хвилин повернувся до нас Андрій і просив нас до себе. Ми пішли, нас гарно прийняли, погостили і ми там задержалися аж до вечора.

Час було йти до дому. Андрій пропонує мені залишитися, вони думають іти на забаву і пропонує мені. До міста, де відбувалася забава у Календодовцях, була віддалі 3 км, а довкруги через кольонію, куди ми йшли, було біля 5 км. На забаву йшли я, Андрій Дух, його дружина Штефіца і Андрієва кузинка Марія - Міра Гардаш. Це моя теперішня дружина і там я запізнався з Марією.

По дорозі на забаву, ми вступили до моєго стрия Теодора-Фед'ка, а стрий каже до Андрія, щоб наступного дня зайти до нього, він зробить мале прийняття, будуть музики. Так і сталося.

Хочу відмітити, що я завжди мріяв одружитися із свідомою українкою. Хоча я народився на чужині, але завжди в мене дуже

позитивно та голосно відзвивались українські елементи і моя до них принадлежність. Таким мене виховали з малку, защіплено мені таку свідомість і це в мені залишилось аж до сьогодні.

Мій стрій та другі, що зі мною прийшли сюди, пішли до дому, а я на прохання Андрія залишився і чекав на його дружину та кузинку, поки вони не зберуться, щоб іти на забаву. Тут до мене приступила моя кузинка Катерина Пришляк і пропонує мені, що ось тут є гарна дівчина і вона її мені представить.

Я відповідаю: "Гарна, але не своя!"

Катерина рішуче запротестувала, що вона є українкою, тільки не знає української мови, не дуже добре розуміє. Її батьки, як також дідуньо і бабуня є українськими патріотами. Почувши таке, я зразу змінив думку і через хвилину ми запізналися.

Так можна назвати початок моєї майбутності. Почалось воно жартом, а закінчилося правдивою дійсністю і нагородою за всі перенесені труди та важкі життєві переживання.

Ми пішли на забаву і в поворотній дорозі ми повернули до хати моєго стрія Фед'ка. Стрій сказав до Андрія, щоб зайти до нього в гостину і танці.

Другий день понеділок ще був святковим днем. Стрій каже мені, що належить іти в друге село Палашковці, бо там йому серб винен за роботу горілку-ракію і треба її взяти та принести в гостину. Так і сталося. Ми принесли 10 літрів ракії-горілки слівовіци, а стрійна зготовила вечерю. Стрій замовив музики, т.зв. музиканта Івана Кавалка, грав сусід Володимир Кекоц.

Після вечері на забаву походились сусіди, зібралася вся родина і заповнили хату. Атмосфера була дуже присмна, гарно забавлялися до пізної ночі.

Під час забави я звернувся до тієї дівчини Марії, а тому, що її мама звалась також Марія, її звали Міра і це доволі популярно широко рознеслось. Попросив я її, щоб пішла зі мною до другої кімнати, де лежала дуже хвора моя бабуня. Ми прийшли, привіталися з бабунею і в нас був такий звичай, що

старшу людину цілували в руку. Так і ми піцілували бабуню в руку з привітом - "Слава Ісусу Христу!"

Тоді я жартом кажу до бабуні, "Бабо, оця дівчина буде вашою внучкою". Бабуня питає, а чия вона є? Марія відповідає по хорватському, бо тоді ще не знала добре говорити по українському. Інформує, що вона є дочкою Антона і Марії Гардаш, а її дідуньо і бабуня Гунчаки є з села Куковіца. На це відповідає бабуня, що всіх їх добре знає, вони є дуже добрі люди і побожні і якщо бажаєте побратись, я буду вдоволена і хай вас Бог благословить і я вас благословляю.

Пишу про це доволі основно. Бо це був час початкового знайомства, ще не було часу і змоги серйозно роздумувати, але благословення бабусі мало мабуть якесь значення і ми за три місяці побралися.

Дещо з історії моєї дружини

Моя дружина Марія-Міра народилася 4.11.1935 р. у селі Лупляніца, від батьків Антона Гардаш і Марії з роду Гунчак. Батьки Антона Гардаша з Галичини, до Боснії прибули десь в 1901-2 рр. Там їм чомусь не подобалося і вони виїхали до Бразилії. В Бразилії ще більше їм не подобалося через те, що все було пусто, грозила небезпека від диких звірів і домородців-лісовиків-дикунів, які з лісів виходили і нападали на хати, людей і робітників, які працювали по лісах і дорогах.

Дідо дружини розповідав, що він працював на залізничній дорозі, яка вела через пустині й ліси. Одного разу їхню групу робітників напали дикуни і багатьох робітників повбивали, а він ледви якось успів спастися. Через те знову повернувся не на Україну, але до Боснії. Тому, що все майно розтратили на подорожі, повернувшись до Боснії з голими руками, мусіли йти до бега-пана працювати на фільварку. Ще в молодих роках дідуньо і бабуня повмирали, залишили шестеро дітей, чотири сини і 2 дочки: Ангін, Андрій, Никола і Йосиф, дочки: Теодора і Наталка. Найстаршим був Антон, батько моєї дружини.

Батьки і дідуньо та бабуня дружини Марії до Боснії приїхали 1905 року і поселились біля міста Дервенту, в селі Кукавіца-Титіма.

Дідуньо Гринько Гунчак, бувши в австрійській армії, був в часі війни важко ранений, став інвалідом і одержав австрійську пенсію. Крім пенсії ще дещо працював на землі, а потім мав склепок папіросів-цигарів і тютюну.

Дід був дуже національно-релігійною свідомою людиною і великим патріотом українцем. Дідуньо старався, щоб у Дервенті заснувати парафію. Це була його заслуга, що закуплено парафіяльний будинок, а пізніше і збудовано церковцю і він стає першим старшим братом і довго працював в церкві і на тій ділянці та виховував своїх дітей в християнському і національному дусі.

Він був батьком багатьох дітей, з них п'ятеро повмирали, а живими залишилося 9-ро: чотири сини і п'ять дочок. Сини: Ілля, Никола, Іван і Петро, дочки: Марія, Анна, Мірка, Фінька і Антонія.

В другій світовій війні в 1944 р., весь їх маєток, господарка, будинки, включно з худобою і хатою все згоріло, четнічкі банди запалили.

Після тієї трагедії всі діти порозходились, шукаючи якихось засобів прожитку. Дідуньо і бабуня дожили глибокої старості і повмирали. Сини всі вже повмирали і зараз тільки ще дві дочки живуть, одна Мірка десь в Сербії, а друга Фінька живе в Австралії в Квінсленді - Нуся. Маєток їхній у Куковіці залишився, це все загарбали місцеві серби.

Так закінчилася доля наших пionерів і то багатьох, які залишили свій рідний край і пішли в далекий світ шукати кращої долі. Але не знайшли її, тільки свої кості серед важких терпінь і переживань розсіяли по цілому світі.

Вічна Їм Пам'ять!

На новій життєвій дорозі

Родина автора - зліва: сестра Катерина, Антін, мати Анастазія-Настя, сестра Марія, батько Іван, дружина Марія-Міра з донею Олею, брат Олександр

Зараз хочу зупинитися на особистому житті, відколи почалось наше подружжя і записати все це, що ще залишилось в моїх спогадах після 50 років родинного життя. Ті роки починалися для нас з надією кращого завтра та засновання здорового родинного життя. Почалось це все в неділю 4 вересня 1954 року, це був гарний вересневий, теплий і соняшний день. Це був день, коли ми, Антон і Марія-Міра звінчались. Ми замешкали у містечку Вуковарі і там вступили до праці.

Мої батьки після трьох років, з Бачки, яка є зараз через ріку Дунай, також в 1957-у році перейшли до Вуковару. Це було велике щастя для батьків, бо згодом скоро в 1961-62 рр., ріка Дунай виляла і затопила дуже велику частину землі і це цілковито від Мадярщини аж до недалекого Білгороду, повністю все недалеко від ріки . Раніше я вже

писав, що у Бачці останньо жило поважне число наших людей, а як Дунай затопив ті місцевості, де жили наші люди, то вони всі перейшли Дунай і поселилися у Вуковарі.

З приходом наших людей до міста Вуковару, вийшла наявно потреба нашої церкви і таким чином в 1963-у році до Вукувару приходить наш священик о. Дмитро Стефанюк, який служив нашим українцям і русинам, а потім спільно разом збудували церкву. Вона опісля в горожанській війні була зруйнованаю, про що пізніше.

Мешкаючи у Вуковарі, я з дружиною частіше відвідували рідню в Боснії. Моя родина жила в селі-колонії Детляк, а родина дружини в селі-містечку Люпляніца.

Ми часто відвідували Детляк в день празника, що припадав на день свята Царя Христа. В той час в кольонії Детляк було ще 27 українських родин, це було в роках 1954-55. Від того часу кожного року число зменшувалось. Люди виїздили в пошук за кращою долею, так що вже до 1960 р. з Детляку до Вуковару прибуло біля 10 родин, а на протязі наступного десятиліття 1960-70 пересилились дальших 18 родин і таким чином в Детляку - кольонії залишилися тільки 9 українських родин.

Залишився мій стрий Василь Гралюк, дочка Володимира Кекоця Стефка з родиною, Микола Процик з родиною, Іван Коцай з родиною, Владек Лейчак з родиною, Владек Чортоловний з сестрою, Юзько Рехліцкі з родиною і самітня Настя Кавалко.

Пізніше, коли наступило 1000-ліття хрещення України, я в 1988-у році з Австралії вже їздив до Ватикану і від імені нашої старої епархії брав участь у ювілейних святкуваннях у Римі. Тоді відвідав я рідних в Югославії,

був в Боснії і в селі Детляку і там застав тільки 5 українських родин. Бачив там нашу церковцю, якої з дороги вже неможливо було бачити. Церква заросла різними деревами, високими рослинами і все було дуже запущене, потріскані стіни і там уже довший час ніхто не відправляв Служб Божих, а речі з внутра церкви були забрані і ціла церква виглядала в поганому непорядку.

Серце краялось дивитися на це все. Пригадались часи, як наші люди все важко здобували, давали, жертвували, працювали і збудували собі гарний храм Божий.

І як потім все це гарно проходило і відбувалось. Різні відправи, Богослужіння. Люди мали де Богові помолитись, просити про різні потреби, подякувати за всі дари-поміч і рівночасно прославляти свого Створителя.

Так став я перед церквою, дивлюся і запитую себе: де це все зникло, де є ті люди, де моя велика родина, яка тут біля тієї церкви жила? Я був готовий зараз піти до них, відвідати, обмінятися словами, згадати минуле. Нікого немає, все пропало, затихло, тільки залишились сумні спогади, жаль і туга на серці.

Так стояв я довго і ніби снив. Це дійсно для мене був ніби сон, дуже невідрядний і примхуватий. Ніби пробуджуєш зі сну і довкруги себе бачу порожнечу. Думаю пора вже йти, але де і куди? В нас колись вдома казали, що як на кінець світу, то до Австралії. Я нагло усвідомив собі, що не має ради і така є наша доля чи недоля.

Попращався я з церковцею, з обістям-хатиною, де я народився, з доріжками і степами, по яких я колись бігав босими ноженятами, попращався з всією природою і красою річки Укрени, в якій завжди купався і ловив рибу та із слезами на очах промовив: "Прашаю вас усіх, пращаю

vas напевно послідний раз..." і рушив в дорогу, бо на мене вже чекали мій стрий Антон Гралюк і кузен Степан Гралюк, який привіз нас своїм автом.

По дорозі думав ще піти на цвінттар, на гроби дідуня і бабуні, брата Миколи і других з рідні, але цвінттар так несамовито заріс корчами, вужинами і травами, що неможливим було дібратися до гробів або їх віднайти.

Це були останні відвідини моого села, де я народився. А тепер повернувшись до міста Вуковару, де ми прожили останніх 15 років. У Вуковарі з року на рік збільшувались наші українці, які приходили з Боснії. Крім них жили в більшості українці закарпатці, які називали себе старою назвою - русинами.

Русини тут поселились скоріше, а наші українці почали у Вуковарі поселюватися аж по другій світовій війні. Поселювались переважно по державних аргелях. Найбільша кількість наших українців знайшли працю на аргелі Трешня, біля Вуковару. В той час було краще працювати на фармах, земельних заводах, чим по фабриках. На земельних заводах не було голоду, не було проблем з харчами, а по фабриках з малими заробітками не вистарчало навіть на хліб насущний.

Але дещо пізніше, наші поодинокі родини одержували згоду переселюватися до міста Вуковару, там знаходили працю і там була вже своя церква і український осередок. Хочу додати, що до Вуковару приходили і поселювалися українці не лише з Детляку, але з усіх сторін Боснії.

Українці з Детляку вже в роках 1968-75 почали переселюватись до Вуковару і там в той час замешкали такі родини: 1. родина Іван Гралюк (мої батьки), 2. Род. Теодор Гралюк (мій стрий), 3. Род. Антін Гралюк, род. Роман Гралюк, 5. Род. Володимир Каплун, 6. Род. Йосиф

Каплун (поляк), 7. Род. Михайло Каплун (поляк), 8. Род. Михайло Кекоц, 9. Род. Євка Кавалко, 10. Род. Антон Кавалко, 11. Род. Володимир Кекоц, 12. Род. Володимир Жеребний, 13. Род. Петро Жеребний, 14. Род. Анна Кекоц, 15. Род. Микола Менюк, 16. Род. Іван Коцай, 17. Род. Антон Глаткий, 18. Василь Глаткий, 19. Род. Тадія Лейчак (поляк), 20. Род. Михайло Костюк, 21. Род. Ілія Вараниця, 22. Род. Никола Вараниця, 23. Род. Михайло Вараниця, 24. Род. Петро Вараниця, 25. Род. Людвіг Салій, 26. Род. Йосиф Салій, 27. Род. Дмитро Пришляк, 28. Род. Віктор Завацький (поляк), 29. Владек Лейчак (поляк), 30. Род. Антон Рехліцкий (поляк), 31. Род. Іван Рехліцкий (поляк), 32. Род. Дмитро Палагнюк, 33. Род. Антін Кекоц, 34. Род. Сегедій Баран.

Ще хочу пригадати, що всі вище подані імена родин є тільки тих, що родом з Детляку. Всі вони є переважно молодшого покоління, які подружилися після другої світової війни.

Загальне число українських родин, які поселилися у Вуковарі і належали до української парохії у Вуковарі вже в 1970-их роках начислялись 200 родин. Парохом був о. Дмитро Страфанюк.

Церкву будували спільно українці і русини (останні так себе звали). Першу церкву почали будувати на березі ріки Дунаю. Але скоро прийшла велика повінь, підрила береги і поважно пошкоджено ще не скінчену церкву. Головне, що потріскали стіни і замість докінчувати церкву, треба було її звалити.

Згодом закуплено площу під церкву в другому місці і там збудовано велику церкву, з великим підземеллям і перший поверх з бічними кімнатами і дзвіницею.

Спершу Богослуження відправлялися в підземеллю,

зверху помало викінчували, Саме десь в 1988-у році, як я останній раз відвідував Вуковар, церква була вже закінчена і повністю збудована. Але на жаль, як я вже писав раніше, що в 1991-92-их роках, як в Югославії розпочалась внутрішня війна, наша церква була поважно знищена. Як повідомляють нас сьогодні, церкву частинно відновили, особливо підземелля і дах і там поновно тепер відправляють Служби Божі.

Але наші люди в тій хуртовині так порозбігались, що залишилась лише мала частина. Деякі опинились аж у Австралії та інших країнах як Америка і Канада, а чимало родин були знищенні сербськими ордами, домашніми мешканцями, а про багатьох завмерла будьяка вістка чи слід.

Ось кого вдалось усталити з тих замордованих: 1. Володимир Каплун, 2. Славко Василик, 3. Василь Каваць, 4. Ілія Вараниця, 5. Катерина Облещук, 6. Род. Гладун (чоловік і жінка), 7. Роман Блатний, 8. Павло Стефанюк і 9. Син і невістка Павла Стефанюка.

Вартувало б зробити певну застанову. Я згадував раніше, що замордовано багато людей, не вдалось устійнити прізвищ та місцевостей. Але належить зробити одну застанову, що багато наших людей потратили все і суміли спасті тільки своє життя. Порозбігались всюди, по цілому світові, де тільки була можливість. Деяка частина виїхала в Австралію, маючи тут свою родину і залишились тут по сьогодні. Це було в роках 1992-93.

Ничже подаю декілька прізвищ, що переїхали з Детляку і живуть в деяких місцевостях в Австралії, особливо Вікторії.

Анна Костюк з дочкою Олею, Іван Костюк з дружиною, Анна Кекоц з сином, Роман Вараниця з родиною - всі

живуть в Мельборні. Інші, як Антін Гралюк з родиною (він син Теодора), Мирослав Гралюк, Дмитро Гралюк, Євгенія Гралюк (вдова), Стефан Гралюк, Петро Баран - всі з родинами, живуть в Джілонгу.

Це тільки декілька прізвищ з Детляку, а жили у Вуковарі до часу хуртовини, яка в 1991-93 рр. принесла трагедію і зруйнувала спокійне життя. Зараз спробую сказати про всі родини, які приїхали до Австралії з Детляку 1970-их роках, поселились в Австралії і живуть в названих місцевостях:

Родина Антін і Марія Гралюк з донею Олею, яка одружилась з Іваном Москалюком. Господь обдарив молоде подружжя четверма діточками. Найстарша Христина, 24 роки, одружена з Крайгом Барсеріо працює при війську у Дарвіні, це тропічна частина Австралії, найближча до Азії. Другим є Стефан, 23 роки, по фаху тесляр. Наступним є Павло 20 років в університеті і останньою наймолодшою є Ляриса, 13 років, в школі. Обі родини живуть в сусідстві на фармі Булла, біля Мельборнського летовища. Хочу ще додати, що найстарша Христина, яка вийшла заміж за Крайга Барсеіро їм народився синок Йордан Антон, вони зараз в австралійській армії у Дарвіні.

Александер Гралюк з дружиною Станиславою (мій брат) з сином Андрієм і донею Асьою, живуть в Мельборні.

Роман Гралюк (мій кузен) з дружиною Розалією і двома синами Борис і Ярослав в Джілонгу. Борис жонатий і живе в Аделаїді.

А дальше Петро Гралюк, Антон Гралюк, Мирослава Гралюк, Дмитро Гралюк, Степан Гралюк - всі живуть в Джілонгу. Там також проживає і Євгенія Гралюк, але вона

вдова, Варвара Лейчак вийшла заміж за Михайла Ковача в Джілонгу, куди вона прибула з трьома синами і двома донями.

Ще вартувало б згадати таких новоприбулих з Боснії, які поселились в Мельборні. Все це були родини: Ярослава Процек, Петро Кавалко, Антон Кекоц, Стефан Кекоц, Роман Коцай, Микола Жеребний, Йосиф Рехліцкий, Франьо Рехліцкий, Вінсько Рехліцкий, Франко Палагнюк, Микола Пришляк, Михайло Пришляк і Василь Кавалко (який помер), моя сестра Марія вийшла заміж за Михайла Гладуна і Катерина вийшла заміж за хорвата Мійо Mrшо, живуть у Мельборні. На закінчення ще вартувало б згадати Антона Каплуна, який поселився в Квінсленді.

Ювілейні святкування християнства

Рік 1988 був ювілейним, український народ відзначував 1000-ліття християнства. Ці святкування обі наші українські церкви, УКЦ і УПЦ чи УАПЦ. Відзначувано це по цілому світі.

Головне святкування УКЦ відбулося в місті Римі, при нашій УГКЦ св. Софії. Там брали участь паломники з усіх сторін світу та представники всіх наших українських церков.

Як представника з Австралії, як також як голову Катедрального Братства Св. Верх. Ап. Петра і Павла в Мельборні, Владика Кир Іван Прашко назначив мене як делегата-представника з Австралії взяти участь в ювілейних святкуваннях в Римі.

При цій нагоді, де були представники від різних країн та організацій, після закінчення ювілейних святкувань відбуто З'їзд УПСО (Українське Патріярхальне Світове

Об'єднання), в якому я, як представник Австралії брав участь.

Після повнотижневого святкування в Римі, я від'їхав до Боснії-Прнявору, де взяв участь у відкриттю їхнього духовного центру. Той новозбудований духовний центр був присвячений 1000-літтю хрещення України.

Це справді було величаве і торжественне свято. Учасники - це велика маса людей паломників. Багато наших владик і других віровизнань. Багато священиків різних національностей і віровизнань. А після Святочної відправи відбувся величавий святочний бенкет, на якому було понад 2000 народу.

Хочу пригадати, що в той час парафія Прнявор була найчисельніша і там було найбільше скупчення наших вірних на терені Боснії. Прнявор був деканатом, а деканом був о. Петро Овад.

Користаючи з такої нагоди, про що я вже попередньо згадував, відвідав я моїх рідних і знайомих, які ще там залишилися. Я відвідав місцевості Прнявор, Баня Лука, Дервент, Добой, Сараєво, Вуковар і місце, де я народився, село-кольонію Детляк, але на жаль там з моєї родини вже нікого не було.

В Прняворі відвідав моїх кузенів Степана Гралюка і Омеляна Гралюка з родинами. В Баня Луці відвідав я моого кузена професора археології Бориса Гралюка з родиною і др-а Євгена Павлишина, який одружений з моєю кузинкою Олею Гралюк. У всіх цих вищесказаних відвідинах зі мною брав участь др. Василь Маркусь.

Мусів я заїхати до Баня Луки, щоб зустріти ще єдину мою живу тету Анну Облещюк, з дому Гралюк, яка є самітною вдовою і має вже понад 90 років життя.

З Прнявора автобусом від'їхав я до міста Дервенту. Там

я мав мого іменинника-стрия Антона Гралюка. Там в Дервенті жила тета моєї дружини Антонія Водановіць, звали її Беба, з чоловіком Яковим. А недалеко Дервенту, а саме 9 км від нього у Люпляніці жили самітня мама моєї дружини Марія Гардаш. Таким чином мав нагоду усіх їх відвідати і близьких з моєї сторони і сторони дружини, рідню, знайомих і колишніх друзів.

Після Риму я поновно поїхав в бувщу Югославію і там задержався ще два тижні. Найбільше перебував я в тети Беби і в стрия Антона в Дервенті, який походить з Детляку.

Ще раз до Детляку

Зараз хочу задержатися на моїй подорожі з Дервенту на рідне село-кольонію Детляк, де я народився, босими ноженятами бігав і підростав. Про це я вже писав раніше, але зараз хочу написати про це, чого я не згадував останнього разу.

Одного дня в суботу я приїхав з Риму. Це був гарний у вересні, що нагадував погідний і теплий літній день.

З Прнявора до Дервенту приїхав автом син мойого стрия Антона Гралюка - Степан Гралюк. Він сказав мені: "поїдемо на село Детляк-кольонію, щоб відвідати та побачити де ми і наші батьки колись жили, особливо, щоб це все ти побачив і подивився, як це все тепер виглядає". Там, каже Степан, ми маємо ще нашу куму Стефку, яка походить з роду Кекоц.

З Дервенту ми виїхали в трійку: я, стрий Антін Гралюк і їхній син Степан, який весь час нас возив своїм автом. Виїхали ми дорогою, яка колись була важкою для їзди, і колись цією дорогою наші люди піхотою, а не возами

добивались доміста по болоті і ямах. Зараз ця дорога рівна, дорога з Дервенту до Детляку є гориста на віддалі 12 км, дорога гарна і вилита рівно.

За не цілу пів години ми поволі приїхали до села-колонії Детляк і найперше вступили до куми Стефки. Як казав стрий Антін, що належить вступити до неї на домашне квасне молоко, яке в таку літню горяч дуже смакувало.

Попили ми це квасне й гарне домашнє молоко, поговорили і посиділи з годину часу і нам запропонували піти на річку Укрину, про яку я вже багато писав, щоб там в гарній, бистрій і теплій воді покупатись. До річки не було далеко, десь біля 500 метрів.

Прийшли ми до річки і я дуже схвилювався. Чому? Там, де ми стояли, було колись т. зв. оболоння, себто високий беріг річки, а в долині глибока вода. З цього берега всі ті, що добре плавали, розганялись, скакали у воду і це було змагання хто даліше скочить у воду.

Зараз, в цьому місці де було оболоння, високого берега вже не було, вода все забрала і нанесла камінчиків та шутру. Тут до води можна вже було заїхати автом, а сама вода так несамовито зменшилась, що на другу сторону можна легко було перейти через воду.

Чому наступила така зміна? Колись на річці працювало багато млинів. А щоб млин міг молоти - працювати, то воду річки загороджували. Зготовляли важні перегороди, засипали шутром і так затримували воду, яка йшла на колесо млина, обертала каміння, які мололи муку-борошно.

Ось, як люди говорили:

Несу зерно-збіжжя до млина,
до коша насипаю зерна пшениці

і мелеться борошно,

а виходить - сипеться мука (*людська мука*)

Автом з'їхали ми до води і я з стрижком Антоном гарно скупалися. Вода була повільна, тепла і чиста як слюза. Це було моє останнє купання в річці Укрині.

Вартувало б сказати дещо про цю річку з розповіді моєї бабуні Параньки. Це відноситься ще до перших днів поселення наших людей. На початку наші поселенці ще не мали керниць і не мали змоги їх викопати. Воду для пиття і варення приносили і вживали з річки Укрини. Воду належало було нести у ведрах на коромислі, приблизно пів кілометра з річки. Носили цю воду довший час, поки врешті викопали собі керницю.

Дальше бабуня розповідала, що коли розпочалась перша світова війна, це було в 1914-у році. Австрія почала воювати, забирала до армії всіх здорових мужчин і таким чином попав і мій дідусь Петро Гралюк. Мої бабуня, п'ятеро малих діточок і дві старенькі мами залишились самі на господарці. Найстарший був 11-літній Павло, потім 9-літній Іван, 7-літній Федь-Теодор і 4-літня Анна і дворічний Василь.

Такий склад мав свої вимоги. Це була чужина, всі діти малолітні, старенькі жінки, а все це було під опікою і тягарем ще старшої бабуні. Треба було самій провадити цілу господарку, за всіх працювати, щоб придбати хліб насушний. Воду треба було носити на коромислах здалека з річки Укрини.

Одного разу, бабуня розплакалася і зажурилась за дідуньком, що пішов на війну, як це все подолати і чи він повернеться. Засмучена і заплакана бабуня пішла з ведрами на коромислі по воду. Зайшла у воду, наповнила ведра, вийшла з води на беріг і в ту мить щось за нею

загуділо. Оглянувшись довкруги, казала бабуня, всюди бачила глибоку синю воду. Що робити, що станеться з нею? Бабуня почала молитися, не рухатися і тільки молилася. Так постояла вона в молитві з пів години і нагло все зчезло, бабуня прийшла до себе, подякувала Богові і понесла воду до хати.

Бабуня розказувала, що про подібні випадки багато людей розповідали. Сам дідуньо оповідав, що вечерами, як на річці ловив рибу, бачив декілька разів в білому врані русалки та інші привиди.

Бабуня розповідала про одного домородця, який жив і мав хату на березірочки України. Його прадід а потім його дідуньо розповідали, що ще під час турецького володіння у Боснії бачили і чули різні "чуда", як вечерами смеркалось до броду приходили гурти людей, вони співали, вози гуркотіли, а всі згодом оплескували руками і купалися у воді. Це тривало довший час і вони були на це привиклі, що кожний раз так купалися до півночі, а як тільки півень запіяв, все затихало, немов нічого не було.

Як пізніше цю територію перебрала Австрія, то такі події меншали і меншали, але як приїхали наші люди, поновно все це якось відновилось і багато наших людей бачили різні видовища.

Я скоріше вже про це писав, що на тій річці колись було багато млинів і щоб млин міг молоти, то вода мусіла обертати колесо, яке у свою чергу обертало камінь, що молов збіжжя. Тому люди через цілу річку загачували воду, яка підносилася, падала на колесо і таким чином його обертало. Це були збірники води, їх було багато, так що кожного кілометра був такий збірник і на ньому млин.

В таких збірниках плодилося багато риби, так що річка Україна була дуже багата на різномаїтну рибу. Наши

поселенці дуже з цього користали і мої дідуньо, а потім і тато переважно вечорами ловили багато популярної і смачної риби. А згодом і я навчився це робити.

Найкраще риба ловилась вечорами, а це були щука і сом, як також багато різноманітної риби. Я найкраще любив ловити щуки, які найкраще ловились вечорами або над ранком.

Зараз хочу повернутися назад до відвідин кольонії Детляк, що відбулося літом 1988-го року.

Після того, як я з моїм стријом Антоном і кузеном Степаном скупались гарно у річці, вернулись ми в село, щоб розглянути те все, що ми колись залишили. Колись це все ми будували, корчували, щоб дістати чисту землю, на котрій вирощували збіжжя та городовину. Це був 1988-й рік, а як ми з батьками опустили це село, минуло вже понад 40 років.

Це край і село, де я народився, підростав і присвоював свій перший життєвий досвід, бігав босими ногами довкруги хати, по полях, бігав за худобою про що треба було написати та виконувати щоденні обов'язки з думкою і мрією про краще майбутнє. Це були мрії, але тоді, навіть у снах не приснилось, що колись треба буде покидати все це дороблене і встановлене й іти у невідомий мені тоді світ.

І ось зараз я знову стою на цім ріднім клаптику землі, але довкруги мене я не бачу це, що колись я залишив. Оглядаюсь і не можу собі повірити, що все так основно змінилося, чи це сон, чи уява? Як це могло так основно змінитися і де все поділось?

Де тії люди, що колись ходили вулицею, люди, які були близькими і рідними, де ті пастухи, що гонили худобу на пашу, де ті вози, що все кіньми по дорозі перевозили і

дерев'яними колесами вирізували на землі життєву дійсність?

Де тії ковалі, що молотили розжарене залізо, лемеші до плуга, сокири, вози та все інше, що було до вжитку польової праці?

Де цей гомін і співи дівчат та хлопців вечорами, гомін дзвонів і різних хороводів?

Немає! Все завмерло, пропало безповоротно, а надії і серце краються від болю й туги.

Перехожу дорогою і бачу хату і господарку моїх рідних, де жили мої дідуньо і бабуня. Бачу хату, де народився мій батько, мої стриї і тети, хату в якій і я народився та виростав. І так собі думаю... Може б зайти і найти тут моїх рідних, рідного дідуня, бабуню, стриїв, тет, а може там є і мої батьки...

Все в мені проходить, немов у сні. Впорядковую думки, дійсність, пригадую минуле... Нараз в мені породилась виразна думка і дійсність. Тут вже нікого з моїх немає. Тут прийшли і мешкають чужі неводомі люди. Тут немає вже кого шукати, все пропало, минулось, треба забути все те, що колись було і що воно більше не повернеться.

Іду даліші і бачу хату та господарство моого дядька Олекси. І знову ця сама думка, щоб зайти, відвідати їхню велику родину, сім дочок і чотири сини. Три сини загинули у війні, а решта розійшлась хто куди міг, деякі з них вже давно повмирали. Отже, тут ця сама доля. Все затихло, завмерло, а на їхньому маєткові живуть інші люди.

Така сама доля (і недоля) стала з господством та хатою родини моєї мами. Навіть знаку немає, що тут колись були хата й будинки.

Іду даліші і нагло побіч себе зустрічаю стареньку

бабуню і колишню сусідку, дружину знайомого музиканта Івана Кавалка, який вже давно помер. Привітався я з нею, старенькою Настею, випитав про теперішній стан, вона живе сама, діти порозходились за працею, одні подружились, а вона бідненька стара навіть не думає кудись йти і залишати свою хату і поки зможе буде доживати на своїому.

На мос запитання хто ще тут, крім неї залишився відповідає: кума Срефка, Ясько Баран, Владек Чортоловий, Юзько Рехліцький і на кінець ще її брат Грегорій Жеребник. А решта все запосіли та перебрали серби.

Попращавшись з бабцею Настею, пішов я в напрямі церкви, яка є на середині села. Колись вона була красивим видовищем, а тепер заросла деревами і кущами, що з дороги годі її побачити. З церкви всі речі забрано до парафії Дервенту, а відправи вже не відбуваються, бо немає для кого.

Як я вже повернувся до Австралії, то стрий Антін Гралюк писав мені, що за його старанням останню Службу Божу відправлено з нагоди 1000-ліття Хрещення України. Стрий зорганізував гурток паломників і священиків і поїхали до Детляку, де ще долучились до них місцеві і з цієї нагоди відправлено останню Службу Божу в день Царя Христа, якому ця церква була присвячена. А після відправи святочний-празничний обід приготовила і до себе запросила всіх Стефка Кекоц. Кажуть, що це була остання відправа в цій церкві.

Пригадую, що тут колись відбувався величавий празник, з різних сторін приїздila велика кількість народу. В церкві всі не могли знайти місця, тому як була гарна погода, то відправа відбувалась на дворі, біля Христа фігури. А після відправи всіх прибувших людей, які не

мали тут родини чи знайомих, усіх місцеві люди забирали на обід по хатах.

Вернулись ми до авта моого кузена Степана Гралюка і нагло прийшла мені думка відвідати хату, де ми останньо жили, це хата між сербами, віддалена 3 км від Кольонії. Як мої батьки відділились, то тут збудували хату і в ній жили в роках 1932-41, а як почалась друга світова війна, то під загрозою четніків мусіли опустити хату безповоротно.

Поїхали ми в цьому напрямі. Переїхали колишню нашу землю, хати вже не було, а на тому місці, де була колись наша хата, серби збудували собі другу хату і в ній живуть якісь інші люди.

Стою на дорозі, недалеко хати і роздивляюсь довкруги, де колись прожив дев'ять років, і як війна почлась і як нас не допустили до повороту. Дивлюсь довкруги, але все тут змінилось, все вже тепер чуже і не рідне, як колись. Немає вже тих овочів, що тато садив, немає тих великих дерев черешень, з яких всі хто хотів рвав, а були такі великі, що завжди ще залишались. Були яблуні, грушки, сливи, бросквині та інші різномаїті овочі, все це садив мій тато і тепер їх немає. Минуло вже 47 років, як ми це все опустили і ось зараз якось пропало, минулося і знаку навіть немає.

Зробив я з цього декілька знимок, попрощався мабуть послідний раз і рушили в дорогу, яка провадила назад до Дервенту.

Так ідучи назад, я вигребував думки близько пів сторіччя. Роздумував моє життя, братів і сестер та найбільше думав я про моїх батьків. Бо ж звичайно, це був останній раз, як я відвідав і побачив край, де я народився, там народилися мої батьки, брати і сестри. Ще раз хочу відмітити, що всі вище згадані народились в згаданому

краї, не українському, але віра і любов до свого корінного краю ніколи не згасла і не згасла аж до сьогодні.

Боротьба за життя провадила нас різноманітними дорогами і способами. Дороги часто бували дуже тернистими, різномайтими, змінливими, але Богу дякувати під Його опікою ми завжди знаходили вихід. Так під Божим проводом і під проводом Мати Божої ми опинилися в так далекій, тоді ще нам незнаній Австралії.

Роки минали, були вони різноманітними, інколи дужеважкими, але 1991-92 приніс на старий край величезну руйну-страхіття і кровопролиття. У селі Детлаку з наших людей майже ніхто не остався, а як хтось залишився, то був в несамовитій меншості і зовсім пропав та асимілювався.

Колись будуть говорити, що тут жили, як нас називали "галіціяни" чи "шваби".

Наши родинні переживання і події

Країна, куди занесла нас життєва доля, виявилась дуже виїмковою. Красива природа, багата земля, чимало народів і поселенців, все це сприяло приїздові нових поселенців, включно до українських. Там вони знаходили не злі умови життя, могли якось при праці і доброму плянуванні закріпитися на новій землі. Австрійська окупація країни давала непогані умовини прожитку і закріплення.

Єдиним недоліком країни було населення. Воно складалось з багатьох народів, з різним історичним минулім, що витворювали їхній життєвий стан, рівень культури та психологію щоденного прожитку.

Серед тих народів визначнішими були і серби, хорвати, словинці, македонці і багато інших, які по природі є або

спокійними і добрими або завзятыми і немилосердними. Наші поселенці закріпились в диких околицях, корчували дерева, будували хати, садили дерева овочеві та сіяли збіжжя. Наші люди вміють бути працьовитими, вони скоро закріпились на нових місцях поселення, але все тривало не довго.

Приходили нові політичні події, зміни окупацій, творення нових форм влади, революції і партизанщина. Все це несамовито відбилося на нормальному життєвому рівні, люди залишали свої дорібки, забирали це, що вдалось на вози і їхали шукати нової долі та умов прожитку.

Під час другої світової війни в 1942 році, в місяці січні, ціла наша родина під загрозою четніків втекла з своєї хати безповоротно. На протязі чотирьох років перебували ми в кольонії біля родини аж до 1945-го року.

В 1945-у році, у місяці березні, мої батьки і ціла родина виїхали з Детляку з Боснії і поселилися у Сремі в селі Янковці. Зараз після одного тижня, а саме перед упадком Хорватії вернулися до Боснії. Переночували ми у Дервенті і на другий день вертаємось назад і опинились у Славонії, село Каніжа. Тут на третій день ми дочекалися перевороту. Партизани тітовці перебирають владу і ми там перебули до осені, до місяця жовтня. Одержанавши згоду, ми переїхали та поселилися по другій стороні ріки Дунаю у Бачку-Войводіну, село Бадзяни.

Тут пережили ми найгірші часи режиму. Я особисто в 1949-у році мусів обов'язково вступити до армії і вертатись з неї щойно в жовтні 1951-го року.

В 1954 р. одружився я з Марією Гардаш і зараз на початку 1955-го року переходимо з дружиною на хорватську сторону, через ріку Дунай і поселилися в місті Вуковар. В 1956 р. нам народилася доня Оля. В 1957 році

мої батьки, молодший брат і три сестри також переходять до Вуковару.

В 1964-65 роках Бачку-Вайводіну залила велика повінь і цю дільницю де ми колись мешкали повністю затопило і вода понищила всі будинки.

Після другої світової війни до Вуковару поселились біля 200 родин українців (крім русинів). В 1963 році збудовано нашу церкву і тут зараз прибули Сестри Василіянки і закуплено хату на монастир. В 1968 році оформлено Союз Русинів і Українців. Союз видавав власний журнал - "Нова Думка", якої редактором був Володимир Костельник. При Союзі оформлено культурно-освітнє товариство, драматичний і танцювальний гурток і це по секціях: русінська секція, українська, які працювали окремо, кожна для себе і у своїй культурі і змісті.

За старанням управи у школах заведено українське навчання, де наші вчителі провадили все українською мовою. На початку українського навчання брало участь 60 українських дітей. Русинські діти мали своє навчання окремо у своєму діялекти.

Хочу відмітити, що це були тільки початки, почалось воно в 1968-70 рр., так воно і потім продовжувалось, але дальше мені про це не було близче відомо, як воно відбувалося, бо вже на початку 1970 р. я з родиною вийшов до Австралії. Це було на початку 1970-го року, в місяці травні і я з дружиною і донею та моїм братом вибралися до Австралії та поселились у Мельборні.

Того самого року поважна кількість наших українських родин з Вуковару також виїхали до Австралії, а пізніше прибуло ще більше з різних місцевостей тодішньої Югославії.

В місяці лютім 1975 р. я відвідую Вуковар в Югославії,

щоб забрати моїх батьків до Австралії і це мені, Богу дякувати, вдалося, бо вже у місяці квітні, того самого року, мої батьки були в Австралії.

В Австралії мій батько прожив ще біля трьох років і в листопаді 1977 р., на 72-у році життя помер. Моя мама прожила ще до 1995-го року і на 86-у році життя відійшла до Бога.

В 1992 р. ми вспіли ще забрати до Австралії маму моєї дружини, бо в Боснії, де вона жила, проходила завзята боротьба і війна, її вигнали з власної хати і вона до неї ніколи вже не повернулась. Хату і все дальнє майно забрали серби. Мама дружини тут в нас в Австралії ще прожила понад три роки і в 1996-у році маючи 82 роки, відійшла у вічність. А батько дружини ще давно передвчасно на 63-у році життя свого трудолюбивого життя відійшов до Бога на вічний спочинок.

Сьогодні в бувшій Югославії, а зараз в Хорватії, маю ще дві сестри - Анну і Магдалину. В Австралії маю також дві сестри Марію і Катерину і брата Александра.

Дружина у Хорватії має ще одного брата Миколу, а другий Петро десь пропав безслідно у війні, не стало його і до сьогодні не знаємо, чи помер, чи загинув? Наймолодший брат Іван на 50-у році життя помер. А дальші, сестра Фінька і брат Степан знаходяться тут в Австралії.

* * *

Сьогодні, як я вже раніше згадував, я з дружиною живу на пенсії. Це ж 2001-й рік. Живемо поза містом Мельборну, недалеко летовища в популярній місцевості Булла.

Був час, що я був активістом громадським і церковним.

Це окрема тема і як Бог дасть здоров'я і сили, належало б про це написати окремо.

Сама родина Гралюків представляє собою незавидну долю, втрати, жахливі переживання свідомих людей поневоленого народу. Будучи власниками і жителями на багатій рідній українській землі, вони були змушені її залишити і як багато інших йти у світ шукати кращої долі прожитку для своїх рідних.

Це не був легкий шлях. Треба було все починати "від початку", корчувати дерева, будувати хати, зasadжувати сади і поля і жити весь час в жахливім життєвім страсі, де не знати було майбутнього дня і так багатьох життєвих несподіванок.

Зроби, дорогий читачу, перелік скільки з родини Гралюків пропали, загинули або передвчасно повмирали... Таких було сотні, одні пропали безслідно, інші зденаціоналізувались, забули навіть рідну мову, ще інші замінили місце прожитку і повиїздили до інших континентів, як Австралія, Америка, Канада та подібні.

Кажуть про 50 мільйоновий український народ має додаткових 20 мільйонів на поселенні у світі. Це жахлива статистика. До цього належить додати величезні мільйони знищення сусідами України нашого населення. Це не час і місце про це докладніше писати, але можна писати про нашого північного сусіда, на руках і совісті якого величезні мільйони людей і державного маєтку. Боже Провидіння сьогодні сказало своє слово і ми як ніколи досі одержали самостійність без одного вистрілу і без краплинини пролитої крові. Все це в минулому ми мали, так багато і наше християнство було таким відважним і жертвенним, що Всешишній винагородив за це.

Я вже згадував, що зараз ми живемо в сусістві з донею Олею, зятем Іваном й внуками. Їх маємо четверо. Найстарша Христина, 24-річна, вийшла заміж і працює при війську. Степан 23-річний вивчив будівництво, а Павло 19 і Ляриса 13 років ходять до школи. Зять Іван має будівельну фірму.

Дорогий Читачу! Цей нарис скорооченої історії наших поселенців у Боснії, дещо детальніше нашої родини, відображує пережиття та їхню долю і недолю. Особливо це відноситься до спогадів з моєго села Детляк і тих, які там жили, їхня доля, їхнє особисте переживання і моєї цілої родини. Це все правдиве, воно залишило важкі спогади, втрати і гіркоту. Саме життя малювало картини боротьби за життя і спогади минувшини, які вже більше ніколи не повернуться. Ці мої спогади залишаю дітям, внукам, і правнукам, тим, які там жили та всім зацікавленим..

Але на цьому кусочку паперу буде задокументовано і буде пригадувати та свідчило про долю та недолю всіх тих, які безповоротно переступили свій рідний край, поріг і розсіяли свої кості по цілому світі. Бо вони хотіли жити в такій вірі і традиції, як їх породили їхні батьки.

Антін (син Івана) Гралюк

ВІД АВТОРА

Цими кількома словами від щирого серця висловлюю подяку всім, які допомогли мені у виданні книжки моїх спогадів.

Щира подяка інж. Мирославові Болюхові за безкоштовну коректуру і редакційне оформлення.

Преподобним Сестрам Василіянкам в Мельборні, а особливо сердечна подяка Преп. Мати Анісії, яка вложила багато часу і праці в набиранні на комп'юторі.

Всечесному о. Мітратові Дмитрові Сеніву велика подяка за комп'ютерну верстку цієї книжки.

Усім вище згаданим, які допомогли у виданні книжки, за труд і працю хай Всевишній нагородить своїми щедрими ласками, бо без їхньої допомоги вона не змогла б побачити світ.

З великою вдячністю і пошаною

Антін Гралюк

